

Mezinárodní politika

ROČNÍK XXXIII

3/2009

CENA 49 Kč

Dokonalá bouře: NATO žije?

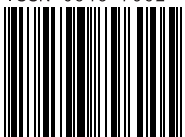
Česká republika po deseti
letech v NATO:
transatlantické
souvislosti

Severoatlantická aliance
a Evropská unie:
dva kohouti na jednom
smetišti?

Šedesát let
Severoatlantické aliance

O významu Severoatlantické
aliance s náměstkem generálního
tajemníka NATO Jiřím Šedivým

ISSN 0543-7962

9 770543 796005

ÚSTAV
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
PRAHA

INSTITUTE
OF INTERNATIONAL RELATIONS
PRAGUE

Světozor • 1

North Atlantic Treaty Organization šedesátiletá | -zz- • 3

ŠEDESÁT LET NATO

Jan Závěšický | Dokonalá bouře: NATO žije? • 4

Tomáš Weiss | NATO a Evropská unie: dva kohouti na jednom smetišti? • 6

Břetislav Dančák | Česká republika po deseti letech v NATO: transatlantické souvislosti • 10

Jan Eichler | NATO z pohledu zadržování • 12

Jiří Šedivý | „Díky NATO zůstala studená válka pouze studenou“ • 15

DVA POHLEDY

Lukáš Jelínek, Petr Suchý | Šedesát let Severoatlantické aliance • 19

EKONOMICKÝ OBZOR

Jaroslav Foltýn | Globální problémy na počátku milénia: nečekané komplikace • 20

ZEMĚI SVĚTA

Jaroslav Šimov | Bělorusko: opatrné kroky západním směrem • 23

Pavel Sitek | Francouzská krajně pravicová Národní fronta a imigrační otázky v kontextu „krize“ • 25

Martin Weiser | Dočká se Kambodža po třiceti letech spravedlnosti? • 28

VZTAHY A PROBLÉMY

Pavína Springerová | Perný rok 2009 v Latinské Americe • 31

Michal Thim | Davos 2009 a budoucnost turecko-izraelských vztahů • 34

Daniel Šmihula | Fenomén násilia v mezinárodních vztáchoch • 36

RECENZE

Zdeněk Veselý | Mezinárodní politika I, II • 38

Petr Drulák | Teorie evropské integrace • 38

POSLEDNÍ STRANA**Foto na titulní straně**

Zdroj: François Lenor, Globe Media/Reuters

Tiráž

Ročník XXXIII • Vydává: Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • **Šéfredaktor:** Robert Schuster • **Úvodníky, komentáře:** Zdeněk Zbořil • **Odpovědná redaktorka:** Milena Strejčková • **Sekretářka redakce:** Irena Krejčová • **Grafický návrh:** Jakub Tayari • **Distribuce:** Dagmar Červinková • **Redakční rada:** Veronika Bilková (předsedkyně), Vojtěch Belling, Miloš Calda, Martin Ehl, Jiří Fárek, Václav Hubinger, Kai-Olaf Lang, Kristína Larischová, Pavel Máša, Jaroslav Olša jr., Miloš Pojar, Pavel Pšeja, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Filip Tesař, Tomáš Veselý, Zdeněk Zbořil • **Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.**

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • **telefon** 251 108 107 • **fax** 251 108 222 • **e-mailová adresa** umvedo@iir.cz • **Objednávky a předplatné přijímá** administrace redakce. Vychází měsíčně. **Cena výtisku** 49 Kč. **Předplatné na rok činí** 490 Kč, ve Slovenské republice 29,28 €. **Registrováno** MK ČR E 5210.

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš. **Rozšiřuje** redakce a další distributoři v drobném prodeji. **Ve Slovenské republice rozšiřuje** L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • **telefon** +421 244 453 711 • **fax** +421 244 373 311 • **e-mailová adresa** Herslova@lkpermanen.sk • **www.predplatne.cz**. **Informace o MP a ediční činnosti ÚMV** na www.iir.cz • Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996. **ISSN** 0543-7962 • **INDEX** 46911

Únor 2009**Světozor**

1. KLDK varovala, že vzhledem k horším vztahům s Jižní Koreou se Korejský poloostrov ocitl na pokraji války.
1. Skončily volby do čtrnácti provinčních rad v Iráku. Zúčastnili se jich i sunnitě, kteří minulé volby bojkotovali. Blok premiéra (šitý) Nuriho Málíkiho zvítězil v osmi z devíti jihoiráckých provincií včetně Bagdádu.
2. Novým předsedou Africké unie byl zvolen libyjský vůdce Muammar Kaddáfí.
3. Írán vypustil na oběžnou dráhu první satelit vlastní výroby určený k vědeckým účelům a pro komunikaci.
6. V Mnichově byla zahájena bezpečnostní konference. Ruský vicepremiér Sergej Ivanov odrazil USA od výstavby protiraketových základů v Polsku a v Česku. Americký viceprezident Joe Biden sdělil, že USA budou pokračovat ve vývoji protiraketové obrany. Nová administrativa však chce nejprve prozkoumat účinnost protiraketového deštníku a celkové náklady na něj. Nová vláda si jako jeden z hlavních úkolů vytyčila zlepšení vztahů s Ruskem.
6. Muammar Kaddáfí se jako předseda Africké unie zastal somálských pirátů. Jejich činnost je pry obranou proti chamtivosti západních států.
6. Delegation EU v Rusku požadovala po Moskvě více věrohodnosti a spolehlivosti při vystupování na mezinárodní scéně. Rusko požádalo Evropskou komisi, aby mezinárodní pozorovatelé kontrolovali přepravu ruského plynu přes Ukrajinu nejméně do konce března.
8. Afghánský prezident Karzái prohlásil, že ti členové Tálibánu, kteří neměli styky s organizací al-Káida, by měli mít možnost vrátit se do Afghánistánu.
8. Přes 60 procent Švýcarů se v referendu vyslovilo pro pokračování a rozšíření smlouvy s EU o volném pohybu osob.
9. Čína na zasedání Rady OSN pro lidská práva odmítla tvrzení, že vězni a mučí odpůrce komunistického režimu.
10. Americký prezident Barack Obama nařídil meziřesortní přezkoumání politiky USA v Afghánistánu a Pákistánu před dubnovým summitem NATO.
10. Íránský prezident Ahmádínežád prohlásil, že Írán je připraven k přímému jednání s USA.
10. V Izraeli se konaly parlamentní volby. S rozdílem jednoho mandátu zvítězila centristická Kadima (Vpřed) Cipi Livniové nad pravicovým Likudem Benjamina Netanjahua. S 15 mandáty se jako třetí umístila radikálně pravi-

cová strana Izrael je náš domov Avigdora Liebermana.

10. Gazprom oznámil, že letos sníží cenu plynu pro evropské odběratele o 32 procent.
11. Zimbabwským premiérem se stal opozičník Morgan Tswangirai.
11. Ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov na tiskové konferenci prohlásil, že Rusko umístí rakety Iskander v Kaliningradské oblasti jen tehdy, když ve střední Evropě vznikne americký protiraketový štít. Uvítal výroky nové americké vlády o přímém jednání s Íránem.
13. Sněmovna reprezentantů Kongresu USA schválila stimulační plán ve výši 787 mld. dolarů. Má mj. vytvořit čtyři miliony pracovních míst.
13. Bundestag schválil druhý balíček opatření na podporu německého hospodářství ve výši 50 mld. eur.
15. Americká ministryně zahraničí Hillary Clintonová se vydala do Asie na svou první cestu ve funkci. Navštívila Japonsko, Indonésii, Jižní Koreu a Čínu.
15. Američtí vědci prohlásili, že globální oteplování pokračuje rychleji, než se očekávalo.
15. Izrael potvrdil návštěvu papeže Benedikta XVI. v květnu.
15. Venezuelané se v referendu vyslovili pro časově neomezené setrvání Huga Cháveze v prezidentské funkci. Pro změnu ústavy hlasovalo 54,36 voličů.
17. KLDLR pohrozila novým testem rakety dlouhého doletu Tepondong-2, která je údajně schopna doletět na území USA.
17. Americký prezident Barack Obama telefonicky hovořil s afghánským prezidentem Karzáim. Slibil poslat do jeho země posily o 17 000 mužích. Karzái se pak vyjádřil, že napětí mezi Afghánistánem a USA skončilo.
17. Íránská agentura Fars oznámila, že Írán postavil vlastní bezpilotní špionážní letadlo schopné dosáhnout území Izraele.
17. Súdánská vláda a nejsilnější povstalecká skupina v provincii Dárfúr podepsaly rámcovou dohodu o uspořádání mírových jednání.
19. KLDLR vydala prohlášení, že její jaderný program a transkontinentální rakety nikoho neohrožují.
19. Kyrgyzský parlament schválil zrušení základny USA.
20. Izraelský prezident Šimon Peres pověřil sestavením nové vlády předsedu pravicového Likudu Benjamina Netanjahua. Netanjahu by si přál vládu národní jednoty s účastí centristické strany Kadima Cipi Livniové a levicové Strany práce Ehuda Baraka. Livniová později stáhla svůj původní slib na účast ve vládě.
20. Evropská komise zveřejnila zprávu, která bilancuje vývoj za pět let od rozšíření Unie o de-

set zemí. Konstatuje, že rozšíření zvýšilo sílu a konkurenceschopnost Unie.

20. Americká ministryně zahraničí Hillary Clintonová v Soulu zdůraznila, že vztahy USA a KLDLR se nezlepší, pokud Pchjongjang nezahájí dialog se Soulem, nepřestane ho urážet a nepotlačí své jaderné ambice.
21. Tálibán vyslovil souhlas s příměřím v údolí Svát.
21. Americká ministryně zahraničí Hillary Clintonová při návštěvě Číny vyzvala Peking k užší spolupráci s USA. Den nato přijala čínské aktivistky za lidská práva.
22. V Bruselu se konal summit k hospodářské krizi. Podpořil návrh na dozor nad všemi finančními trhy a institucemi včetně tzv. Hedgeových fondů. Vyzval k sankcím proti daňovým rájům a strukturálním reformám zaměřeným na veřejné výdaje. Opatrně odmítl protekcionismus.
23. V bílé knize Ministerstva obrany KLDLR se uvádí, že Severní Korea rozmístila rakety, které mohou zasáhnout značnou část Asie, a zvýšila početní stavy bojových jednotek na 1,15 milionu mužů.
24. Premiéři Slovinska a Chorvatska Borut Pahor a Ivo Sanader neúspěšně jednali o hraničním sporu, který se vede od roku 1991.
24. Francie a Itálie vyzvaly NATO k vytvoření „společného prostoru“ s Ruskem v zájmu evropské bezpečnosti. Oba státy podepsaly dohodu o jaderné energetice.
25. Prezident Barack Obama ve svém projevu v Kongresu USA ujistil, že jeho úsilí o záchranu ekonomiky neovlivní jeho dlouhodobé cíle v oblasti zdravotní péče, zlepšení školství a rozvoje alternativních energií. Slibil, že předloží nový plán na řešení situace v Iráku a že se zasadí o likvidaci al-Káida.
25. Írán dokončil výstavbu prvního reaktoru jaderné elektrárny v Búšehru. Budoval ho za pomoci Ruska.
26. Mezinárodní soudní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii v Haagu zprostil viny srbského exprezidenta Milana Milutinoviče obžalovaného z odpovědnosti za zločiny spáchané za války v Kosovu v letech 1998 až 1999. Pět spoluobžalovaných bylo odsouzeno k trestům 15 až 22 let vězení.
27. Americký prezident Barack Obama vyhlásil odchod amerických vojáků z Iráku k 31. 8. 2010. Zůstane tam však ještě 50 000 vojáků na půldruhého roku, kteří budou pomáhat při výcviku policie a při protiteroristických akcích.
27. USA zaznamenaly nejprudší propad své ekonomiky za posledních 27 let. HDP ve 4. čtvrtletí propadlo o 6,2 procenta.
28. Čína a USA se dohodly, že obnoví vojenský dialog na vysoké úrovni.

Česko a svět

4. Poslanecká sněmovna schválila vojenské mise do zahraničí.
5. Francouzský prezident Nicolas Sarkozy vyslovil přání přesunout výrobu automobilů francouzských značek z Česka do Francie. Vzbudil nevoli mezi českými politiky a dočasně ochlazení vztahů.
10. Americká ministryně zahraničí při rozhovoru s Karlem Schwarzenbergem ve Washingtonu řekla, že USA navrhuji přezkoumání plánů týkajících se protiraketové obrany ve střední Evropě. Nevyloučila, že plán může být pozastaven.
11. Ministr zahraničí Karel Schwarzenberg jednal za EU v Moskvě s ministrem zahraničí Sergejem Lavrovem. Lavrov opět odmítl americký protiraketový deštník v Evropě. Připomněl Schwarzenbergovi, že Česko a Polsko jsou v OSN zahrnuti do regionální skupiny východní Evropa, z čehož je třeba při plánech na protiraketové základny vycházet.
11. České předsednictví EU svolalo kvůli hospodářské krizi dva mimořádné summity. Jeden na března do Bruselu, druhý na květen do Prahy.
12. Premiér Mirek Topolánek jednal za EU v Kazachstánu o možných přímých dodávkách plynu do Evropy. Premiér Karim Masinov to nepřímě odmítl.
17. Poslanecká sněmovna schválila Lisabonskou smlouvu. Prezident Václav Klaus to prohlásil za tragický omyl.
17. Evropská komise pochválila vládní balíček ČR na podporu ekonomiky.
19. Prezident Václav Klaus ve svém projevu v Evropském parlamentu zdůraznil, že vstup do EU neměl a nemá alternativu. Řekl, že metody a formy evropské integrace mají řadu možných a legitimních variant. EU je podle Klausse revoluční experiment, který má vést k lepšímu rozhodování tím, že se významná část rozhodnutí přesune z národních států do evropských institucí. Dále uvedl, že dnešní ekonomický systém EU je systémem potlačování trhu a posilování centrálního řízení ekonomiky. Část poslanců při Klausově projevu bučela, část odešla, část tleskala.
22. Palestinský prezident Mahmúd Abbás jednal v Praze o politické a finanční pomoci Palestině.
23. Ministři zahraničí Francie a Česka Bernard Kouchner a Karel Schwarzenberg se dohodli, že budou nejméně dvakrát týdně jednat společně. Kouchner české předsednictví EU výrazně pochválil. Řekl také, že české předsednictví EU nebude mít námitky, aby se do debat v rámci unijního projektu Východního partnerství zapojily Rusko a Turecko.

North Atlantic Treaty Organization šedesátiletá

Šedesát let je dost dlouhá doba na to, aby se mohlo uvažovat i o tom, zda by NATO nemohlo odejít na odpočinek a zda jako politicko-vojenská organizace není trochu mimo aktuální nálehavost. Avšak z hlediska velké historie není pohled do přehledné minulosti NATO pesimistický.

Vše začalo tím, že se vítězné mocnosti druhé světové války rozhodly neodejít z dobytých území a nedohodly se na tom, jak dlouho tam budou. Protože se nejen nedohodly, ale dokonce i znesvářily, začaly se vzájemně podezírat z nekalých úmyslů a postavily mezi sebe železnou oponu, což byl eufemismus, který dlouho zakrýval různé podoby podezírání, nepřátelství a konfrontace až k hranici válečného konfliktu. Myslíme-li si dnes, že to v Evropě nebylo tak vážné jako v jiných regionech, připomeňme si alespoň Berlín 1953, Budapešť 1956, Prahu 1968 a různé krize v Polsku, při kterých sice nestály proti sobě tuny železa a nehledaly se souřadnice letů strategického letectva, ale ze strategických pokojů nejméně dvou velmocí se ozývaly hněvivé hrozby.

Také trojici Trumanova doktrína, Marshallův plán a vznik NATO nelze od sebe oddělovat. V roce 1947 chtěl americký prezident Harry S. Truman *zadržovat komunismus* a na to se ve válkou zdevastované Evropě musely najít peníze. Pomohla americká dotace, ale bylo třeba ještě vytvořit vojenskou organizaci, možná, že lepší slovo je *struktura*, která by *konceptu meče a štítu* v případě potřeby dokázala uskutečnit.

Po druhé světové válce byly obavy zejména o osud Řecka a Turecka. Po deseti letech existence upozornilo zapípání sovětského sputniku, že pozemní armády nemohou být účinnou obranou proti masivnímu uskladňování mezikontinentálních střel v severních částech severního Atlantiku. Jako štít a meč se ale tehdy osvědčil nukleární deterent hned několikrát, ačkoli nebezpečí, že vojska NATO a Varšavské smlouvy se proti sobě začnou pohybovat na evropském území, nebyla zapomenuta. Geopolitický význam Turec-

ka byl doplněn rostoucí strategickou důležitostí Islandu, Grónska, respektive Dánska a soutěž ve zbrojení se dotkla námořnictva, kterému také byly svěřeny nukleární zbraně.

Třetí období existence NATO je charakteristické vstupem elektronické industrie, kterou lze označit jako novou vojenskou civilizaci s důsledky a dopady celosvětovými. Vývoj, výzkum a přemýšlení o nových technologiích se stal přechodem k elektronické kultuře, kterou dnes už nemůžeme vnímat jako vojenskou species.

Koncepce vzájemně propojených paktů - NATO, CENTO a SEATO - se zdá být v takové situaci nejen až komicky obsoletní, navíc když některé země, zejména ty, které měly původně být oporou tohoto bezpečnostního systému, se staly zeměmi darebnými, nebo měly čas od času problémy samy se sebou. Až do konce osmdesátých let 20. století i na stále více virtuálních bojištích podobný vztah obou velmocí, jako v celé mezinárodní politice. Multilaterálním vztahům se věnovala mimořádná pozornost, která přerůstala v mediálně vděčné kampaně *boje za mír* nebo *obranu před komunistickým nebezpečím*, ale SSSR i USA je příliš nerespektovaly, a to někdy i na úkor svých strategických partnerů. A naopak, bilaterální vyjednávání, a z nich vznikající smlouvy, byly často uzavírány za minimální pozornosti veřejnosti, ale o to úzkostlivěji je obě strany dodržovaly.

Jestliže se vztah Spojených států a Sovětského svazu za prvních čtyřicet let příliš nezměnil, v posledních dvou desetiletích doznal změny zásadní. Na počátku této změny je samozřejmě *chemické rozpuštění SSSR* díky jakémusi dosud nedostatečně poznanému činiteli nebo samopohybu, který si jen z nedostatku jiných nápadů vysvětlujeme jen jako zbytečně populární *uzbrojení*. Ve skutečnosti šlo o technologický impakt (a na mysl máme technologie informační), že došlo i k fundamentální změně strategického myšlení a k pokusům o tvorbu nové koncepce mezinárodních vztahů. Aniž bychom zde chtěli analyzovat tyto pokusy,

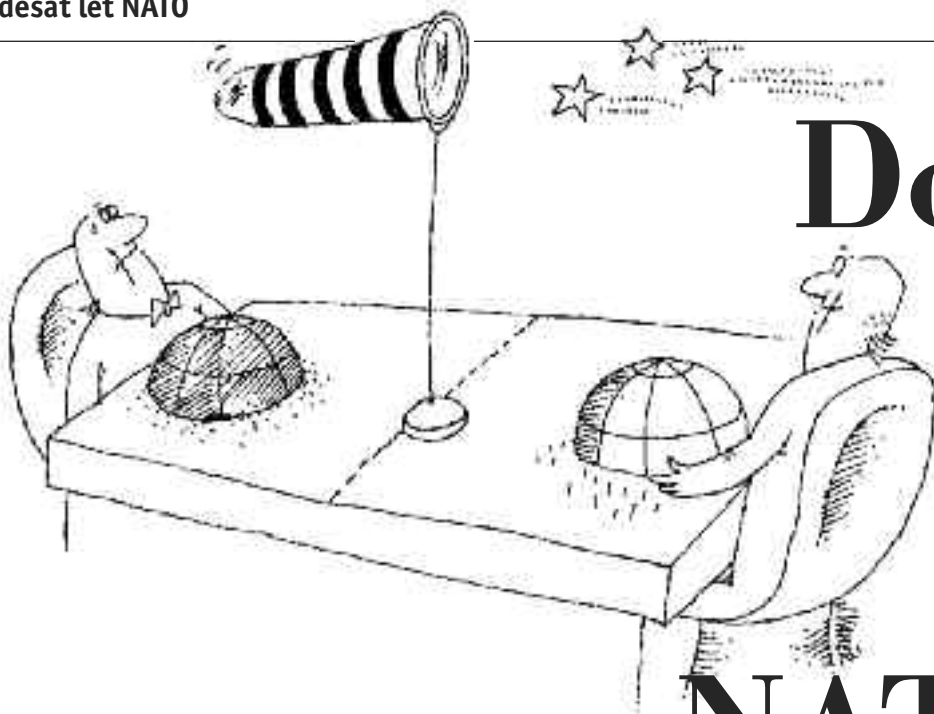
stačí jen připomenout, že od let 1989-2009 všichni američtí prezidenti, od Bushe st. po Baracka Obamu, získávali svou dočasnou popularitu tím, že chtěli vytvořit *novou strategickou koncepci obrany Spojených států a jejich spojenců*, a také *nový světový pořádek*.

V Československu se na počátku devadesátých let uvažovalo i na nejvyšší politické úrovni, aniž tuto skutečnost přeceňujeme, o paralelním rozpuštění NATO a Varšavské smlouvy, pronášely se projevy o euro-americkém nebo severoatlantickém partnerství, ale pokud šlo o peníze, Evropa je spíše šetřila, než nabízela hlavnímu sponzorovi své bezpečnosti. Plán z šedesátých let na vytvoření *evropského sta divízi* byl dávno zapomenut a jaderný arzenál jako by vypadl z agendy hlav evropských států.

Oživením čl. 5 Washingtonské smlouvy překročil Severoatlantický pakt nejasné evropské hranice, účastnil se kampaně na Balkáně a americký suverén této organizace vtáhl své spojence do války v Iráku a Afghánistánu. Zaujetím společného postoje v boji proti terorismu končí veškerá spolupráce tam, kde je zapotřebí vyměňovat si nejcitlivější informace o sice atraktivním fenoménu, ale jevu, jehož velká část je spíše neviditelná než srozumitelná.

Okolo šedesátého výročí asi ještě padne mnoho velkých slov, ale měli bychom si všimnout také toho, zda se bude diskutovat *program infrastruktury*, což je kódové slovní spojení pro reformu celé organizace i její strategie. Navíc, ani NATO se nemůže ubránit *čekání na Obamu* a na to, jak se změní americká zahraniční politika v době, o které se domníváme, že jejím nejcharakterističtější rysem je hospodářská krize, v době vydání tohoto čísla Mezinárodní politiky snad již i recese. A také na to, zda nebude nutné čelit *novým výzvám*, jak se dnes bezobsačně papouškuje, když zvyšování výdajových položek vojenských rozpočtu přestává být populární.

-ZZ-

Dokonalá bouře:

NATO žije?

Jan Závěšický

Existuje řada scénářů budoucího vývoje, stejně jako řada vysvětlení současnosti a minulosti. Budoucí svět přitom jednoznačně neskýtá bezpečné a poklidné útočiště. Bude v něm více hrozících konfliktů, méně surovin a zdrojů, větší populace, jiná distribuce bohatství a také jiní hráči a významné organizace. NATO chce v tomto světě obstát, avšak již dnes je patrné, že „něco shnilého“ je ve společenství transatlantickém.

Putinovo varování

Na světovém ekonomickém fóru v Davosu koncem ledna 2009 se opět sešli přední světoví státníci. Dominantním tématem byla zejména ekonomická globální krize, některými v té době stále označovaná jen za krizi finanční. Jak lze nahlížet příspěvek ruského premiéra Putina, který současnou situaci připodobnil k dokonalé bouři? Pojem dokonalé bouře znamená, že dojde k souhře několika hybných momentů, k souběhu více než jednoho více či méně zásadního pohybu – nutno dodat – neblahého. Synergický efekt má pak za následek mnohem větší dopady zmíněných pohybů, jež jsou vzájemně umocňovány. Putin jedním dechem dodává, že v tomto okamžiku je potřeba zabránit národnímu protekcionismu a udržet mezinárodní spolupráci a otevřenost. Bezpečnostní spolupráce je přitom nedílnou součástí, podmínkou a současně důsledkem,

což platí i o transatlantické vazbě. Toto mezinárodní společenství má dvě nejpodstatnější části – ekonomickou a vojenskou.

Kořeny, historické linie a přešlapy

K poodhalení možného stavu a dalšího vývoje NATO je potřeba stanovit si jasný rámec uvažování. Nyní vezměme za obecně platnou souvislost mezi hospodářstvím a bezpečností. Na společně sdílené hodnoty, kulturu a obdobné pojmy zde místo není. Nelze pak považovat za náhodu, že právě nejsilnější hospodářské vazbě byla cíleně dána také nejsilnější vazba bezpečnostní, tomu i historicky prokazatelně nebylo naopak. Transatlantické bezpečnostní, vojenské a politické společenství má tedy silný základ v hospodářské linii.

Severoatlantická aliance byla vždy obranou proti společnému nepříteli. Z hle-

diska ochrany životně důležité ekonomické výměny je to logické. S koncem studené války odešel i jasně chápaný, vnější, jednoduše popsateľný nepřítel. Sovětský svaz, respektive integrující faktor mnohdy ke spolupráci neochotných spojenců, byl odsunut na vedlejší kolej. Po několika málo měsících došlo svobodně Evropě, konzumentům americké bezpečnosti, kolik energie a všech možných prostředků lze směřovat do jiných oblastí, než je obrana a bezpečnost. Pro Alianci to znamenalo mnohem více: jako první dokonalá bouře – vzájemná souhra tří faktorů:

- Klesla ochota evropských spojenců investovat nadále do obrany, politicky došlo k rozštěpení dosud alespoň relativní jednoty, kromě NATO byla posílena bezpečnostní dimenze evropské integrace bez předem daných limitů.
- Jednoznačně došlo k růstu hospodářské výměny vzájemně mezi regiony na všech stranách Pacifiku, a tedy k relativnímu poklesu významu ekonomické vazby Evropa–Severní Amerika. Cesta k transpacifické (nikoli transatlantické) dominantní světové oblasti byla dávno otevřena.
- Odešel společný nepřítel a jeho role musela být znovu obsazena. NATO a její členské státy se pustily do hledání nového

smyslu existence, jejich konání však od počátku připomínalo rčení o jízdě na mrtvém koni.

Ve stínu relativně klesající hospodářské výkonnosti, nepříznivého demografického vývoje a populačního kolapsu v Evropě, ve stínu politické neochoty ke spolupráci a pozvolna s ohledem na reálně existující konkurenci v podobě Evropské unie (byť tisíckrát proklamované „doplňkovosti“) musela Aliance najít sjednocující sílu. Po nepovedených evropských angažmá na Balkáně si Evropané uvědomili své neschopnosti.

Následně balkánské obnovovací a udržovací úsilí má prozatím alespoň minimální úspěch. Novým nepřítelem se měl stát terorismus, snad až příliš účelově. Kosovská UÇK se rázem stala osvoboditelským hnutím a ve jménu Havlovy „pravdy a lásky“ bombardovalo demokratické a mírové transatlantické společenství Srbsko. Skutečnost, že tento národ po staletí bránil Evropu před tatarskými a tureckými nájezdníky, nebyla brána v potaz. Jen o dva a půl roku později byl už nový společný nepřítel veřejně personifikován postavou Usámy bin Ládina a s menším úspěchem následně i Saddáma Husajna. Spojenci se zdráhavě po boku USA zapojili do boje s Tálibánem a obsazení Afghánistánu. Po sedmi letech je situace na tomto teritoriu stále neuspokojivá. Řešení nebylo dosud nalezeno. Dalším na řadě se stal Irák, o společném úsilí spojenců už nemohla být řeč. Po pěti letech se situace relativně stabilizuje, ale i zde byla pověstná Pandořina skříňka otevřena silou a zvenčí, a teprve budoucnost ukáže, jak se intervence ve jménu svobody, demokracie a boje s terorismem vyplatí.

Zkušenost ukázala, že společný teroristický nepřítel není tak silný sjednotitel jako rudá říše zla. Žádný ze tří výše zmíněných faktorů dokonalé bouře se nijak zásadně k lepšímu nemění, spíše naopak. Aliance zažila mnoho sporů a hádek, je to mezinárodní fórum a nemůže být homogenní. Míra jednoty ale stále klesá, dlužno dodat, že úměrně relativnímu poklesu významu hospodářské vazby. Jakmile tento axiom převáží, dojde k vnitřnímu rozpadu NATO, jehož vnější dopady budou moci členské státy vidět až na poslední chvíli,

bohužel zřejmě bude příliš pozdě ke změně. Neviditelná a dokonalá bouře, popsaná výše, stále neutichá, spíše bouří rostoucí silou. Ničivé následky pro transatlantickou vazbu se mohou zdát být neutušené a neustále opakované deklarace o jejím významu a neotřesitelnosti nejsou zárukou ničeho.

„Příčina a důsledek“ platí i pro Alianci

Zpravidla mezinárodní organizace a spolupráce vzniká tak, že existuje příčina a problém – tedy důvod – a následně se hledá forma organizace a spolupráce, která onen důvod zabezpečí a ošetří. Dnes je tomu přesně naopak. Existuje organizace a spolupráce a k ní se hledá její důvod a smysl, cokoliv, co by ona organizace měla zabezpečovat. Severoatlantická aliance vznikla jako obranný vojensko-politický pakt proti Sovětskému svazu a zemím východního bloku. Důvod existence NATO pominul. Důvody k obranné spolupráci v obecné rovině dosud přetrvávají. Současné „reformní“ úsilí má jen mlhavé dopady na straně členských států.

Současné mezinárodní prostředí skýtá překážky udržení a rozvoji silné spojenecké vazby přes Atlantik. Vytváří se zde konkurence ve vojensky neschopné Evropské unii, která si však do vínku nedává žádná omezení a s Lisabonskou smlouvou je realita obranné unie formálně již na dosah, bez faktického ohledu na NATO. Evropské státy nechtějí přispívat společnému vojenskému úsilí vlastními ozbrojenými silami, jak bez ohledu na správnost volby dokazuje Afghánistán a ISAF.

Dalším významným prvkem je demografický vývoj. Evropané si vědomě přivodili vlastní populační kolaps, pokračuje proces stárnutí obyvatelstva Evropy a ani zde nebylo nalezeno uspokojivé a proveditelné východisko. Nedaří-li se transatlantickému partnerství ani v hospodář-

ské rovině a skýtá-li budoucí svět mnohem perspektivnější a reálná partnerství v dlouhodobém výhledu, jaké jsou důvody existence transatlantického paktu, které by jeho trvání mohly podpořit?

Pasivita a pacifismus stranou!

Hlavním argumentem, ze kterého je třeba vyjít, je dějinná zkušenost, že žádné hodnoty, žádná víra, ba ani žádná božstva či morální principy nedokážou samy o sobě pevně k sobě připoutat různorodé partnery.

Samy o sobě nikdy, a jejich zneužívání dokonce vede k prudké devalvaci těchto hodnot, k bludnému kruhu populismu a následně totality. Ne-nastane-li nějaký ohromující zvrat, dějinná událost globálního rozměru, nebo neukáže-li se nový jasný nepřítel, co může Alianci udržet na nohou – ve skutečnosti, a nikoli na papíře?

Zaprvé je nezbytné ekonomicky restarto-

vat a otevřít Evropu, otevřít USA a rozproudit globální ekonomiku. Protekcionistická opatření, která právě ze strany evropských států v Davosu zaznívala nejčastěji a kterým sekundovaly návrhy nového amerického prezidenta ve stylu „Buy American“, této cestě příliš nadějí nedávají. „Kde se obchoduje, tam se neválčí,“ to jsou i myšlenky zakladatelů evropského sjednocování, proč se však na ně neustále rezignuje, zůstává záhadou. Bez reálné ekonomické základny a partnerství není naděje na funkční a schopné společenství bezpečnosti.

Zadruhé je potřeba Evropu postavit konečně do role plnohodnotného partnera Spojených států, kterým se nikdy nestala. Namísto vojenského předpolí, zajímavého partnerského trhu a hodnotového podporovatele, se z evropských států musejí stát bratři ve zbrani. Nesejde na tom, proti komu, sejde na tom, kdy, jak a s kým. Mají-li Evropané zůstat ve hře, respektive mít ale-

Právě nejsilnější hospodářské vazbě byla cíleně dána také nejsilnější vazba bezpečnostní. Transatlantické bezpečnostní, vojenské a politické spojení má tedy silný základ v hospodářské linii.

spoň částečný vliv na budoucí světový řád, měli by také převzít vlastní díl odpovědnosti. Nabízí se například Afrika, odkud budou na Evropu narážet stále silněji a častěji vlny migrantů a kde se nacházejí obrovská množství surovin. Hrozby mezinárodnímu obchodu a bezpečnosti dodávek a obchodních tras jsou přetrvávající výzvou. Evropa by měla alespoň v tomto teritoriu jasně, rozhodně a s nasazením všech dostupných prostředků prosadit svůj vliv, po boku USA pak asistovat v řadě dalších oblastí, Blízký a Střední východ nevyjímaje.

Zatřetí, v souvislosti s předchozím bodem, Evropané musejí zlepšit své ozbrojené síly, zásadně navýšit investice do obranného výzkumu a vývoje, realizovat efektivně a s maximálním zapojením mezinárodní zbrojní programy. Musí být dosaženo absolutní komplementarity evropských ozbrojených sil a rovněž jejich komplementarity ke Spojeným státům. I kdyby se totiž vyvinula politická jednota a společné úsilí, bez reálných schopností a možnosti rozhodné společné operace nebude Evropa kýženým partnerem.

Začtvrté, je třeba aktivně přizpůsobovat mezinárodní vztahy, partnerství a spolupráci realitě současného světa. Nesmí se zde aplikovat model hledání smyslu pro něco vyčpělého, ale přesně opačný a přirozený postup – tentýž, který přivedl na svět NATO. Musí se zásadně změnit formální uspořádání mezinárodních vztahů staré přes šest desítek let a vyplývající z průběhu a výsledků druhé světové války. U společného stolu a na všech úrovních (nejen světové OSN) musí co nejdříve sedět také Indie, Čína, Rusko, Japonsko a Brazílie a případně další státy a organizace.

Zapáté, ve vztahu k jednotlivci a společnosti a bez ohledu na omezený význam hodnot a principů v mezinárodních vztazích je nezbytně nutné připravovat, vzdělávat

a vychovávat vlastní obyvatele a občany směrem k samostatnosti, uváženosti a vlastenectví. Bez kvalitního lidského potenciálu nepodléhajícího laciným řešením a náladám nelze nastolit žádné fungující spojenectví.

NATO bez jasné budoucnosti

Dojde-li k naplňování alespoň výše uvedených pěti bodů, mohla by se Severoatlantická aliance dočkat dalšího trvání. V každém případě projde NATO zásadními změnami, dříve nebo později rozhodně. Pokud však má Aliance smysluplně fungovat, je nezbytné realizovat ony potřebné změny. Netýká se to ani tolik změn formálních, ale především změn přístupu, principu a jisté korekce chování. Dosaďované trendy transatlantické spolupráce se jako by odpoutaly od reality, hlavně na evropské straně se pohybují v nesmyslné „postmodernitě“, a zejména Evropané jsou největší komplikací celého vztahu. Aliance nelze budovat tam, kde nemají místo a kde nejsou potřeba. Naopak tam, kde si jich situace žádá, vznikají rychle a fungují kvalitně. Pokud si členské státy nepřipustí skutečný stav věci a pokud neprokážou vůli ke změně a dostání závazků, čeká Alianci neslavný konec. Pokud se však hlavní aktéři vývoje zachovají rozumně, odpovědně a rozhodně, mohou zůstat nadále vůdci vlastních zájmů a dát Alianci druhý dech. Jedinou jistotou je přitom skutečnost, že v řadě ohledů drží všichni členové Aliance její osud plně ve vlastních rukou.

Jan Závěšický se zabývá evropskou integrací a bezpečnostní a obrannou politikou v Mezinárodním politologickém ústavu Masarykovy univerzity.

zavesicky@iips.cz

NATO a Evropská unie: dva kohouti na jednom smetišti?

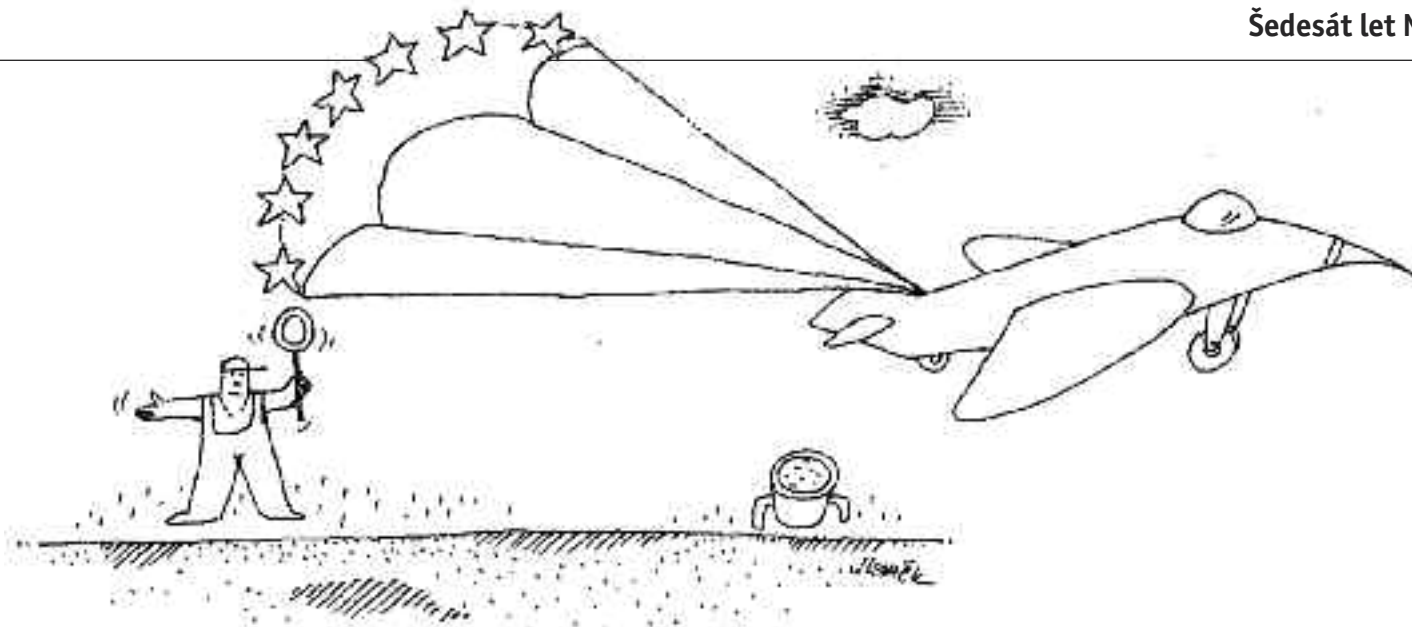
Tomáš Weiss

Severoatlantická aliance letos slaví 60 let od svého založení. Příští rok zase uplyne 60 let od vyhlášení Schumanova plánu, který zahájil proces evropské integrace. Aliance a unie, respektive společenství, tak vedle sebe působily na evropském kontinentu v podstatě po celou dobu své existence. Členská základna obou organizací se navíc do značné míry překrývá, i když do evropské integrace byl vždy až na období 1955–1973 zapojen alespoň jeden stát, který nebyl členem NATO, a řada členů NATO se pochopitelně nepodílí na evropské integraci. Na první pohled by se tedy zdálo, že Evropská unie a NATO by měly mít dostatek zkušeností k oboustranně prospěšné, bezproblémové koexistenci. Cílem tohoto článku je stručně ukázat, jakým způsobem se vzájemné postavení NATO a EU vyvíjelo během posledních šedesáti let, ale zejména nastínit, jakým problémům musejí obě organizace ve svých vztazích čelit.

Období studené války

Ačkoli by se mohlo zdát, že se evropská integrace rozšířila o oblast bezpečnosti až v devadesátých letech minulého století, ve skutečnos-

ti měla bezpečnostní podtext od samého počátku. Celá myšlenka Evropského společenství uhlí a oceli byla koneckonců ve své podstatě bezpečnostní a měla bránit ozbrojenému konfliktu mezi členskými státy. Šest zakládajících států ale jen několik měsíců po Schumanově plánu začalo jednat i o společenství výslovně obranném. Evropské obranné společenství (EOS), navržené francouzským premiérem René Plevenem, mělo umožnit znovuvyzbrojení Spolkové republiky Německo a využití jejích sil při obraně Západu bez toho, aby zároveň představovalo potenciální hrozbu pro ostatní západoevropské státy.

Po obtížných vyjednáváních podepsaná smlouva zřizovala společnou evropskou armádu, v níž měly být jednotky členských států v Evropě integrované na úrovni divizí. Předpokládala také společné nákupy vybavení, stejnou uniformu a jednotné velení. Kvůli měnící se geopolitické a vnitropolitické situaci ale francouzské Národní shromáždění odmítlo smlouvu v roce 1954 ratifikovat, a ta tak nikdy nevstoupila v platnost.

Ačkoli mělo EOS sdružovat pouze státy původní Šestky, od samého počátku byla zřejmá jeho provázanost se Severoatlantickou aliancí. Společné evropské jednotky dokonce měly být v případě války podřízeny vrchnímu veliteli aliančních sil. Bylo proto přirozené, že se po neúspěchu EOS našel přijatelný způsob znovuvyzbrojení Německa právě v rámci NATO, kam Spolková republika v roce 1955

vstoupila. Důsledkem neúspěchu Evropského obranného společenství ovšem bylo, že po zbytek studené války rezignovaly evropské státy na jakékoli snahy o integraci v oblasti bezpečnostní politiky a přenechaly ji k výhradní zodpovědnosti Alianci. Podobně se NATO dobrovolně podřídila i Západoevropská unie (ZEU), která navíc v dalších letech svou činnost postupně utlumovala.

Devadesátá léta a vytvoření EBOP

Teprve po konci studené války se evropská integrace rozšířila i do oblasti bezpečnostní politiky. Druhý pilíř Evropské unie, Společná zahraniční a bezpečnostní politika, měl podle Maastrichtské smlouvy zahrnovat „všechny otázky, které se týkají bezpečnosti Evropské unie, včetně budoucího vymezení rámce společné obranné politiky, která by časem mohla vést ke společné obraně“ (čl. J.4). Ve skutečnosti se ovšem Evropská unie těmto otázkám příliš intenzivně nevěnovala, a to zejména kvůli odporu některých členských států. Vývoj v devadesátých letech ale ukázal, že ačkoli se NATO dokázalo poměrně úspěšně adaptovat na nové bezpečnostní prostředí, nepředstavovalo nejlepší nástroj pro řešení některých problémů. Zatímco totiž evropské spojenci potřebovali reagovat na krize v blízkých regionech, jako jsou Balkán nebo Afrika, Spojené státy by rády přesunuly svou pozornost na problémy s globálním dopadem. Neschopnost Evropanů vyřídit si své „malé“ problémy

v sousedství ale znovu a znovu vyžadovala angažmá USA. V roce 1998 se proto nová britská vláda rozhodla pro radikální změnu stanoviska a podpořila budování autonomních evropských kapacit pro řešení krizí.

Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP) je výsledkem změny britského stanoviska a rámcem, v němž Evropská unie realizuje své ambice bezpečnostního aktéra. Vznik EBOP ovšem neznamená, že evropské státy zcela odvrhly alianční platformu. Od samého počátku (společné britsko-francouzské rezoluce ze Saint-Malo) se EBOP odkazuje na Severoatlantickou alianci několika způsoby. V první řadě stanoví, že budou Evropané jednat „v souladu se svými závazky v NATO, [...] které je základem kolektivní bezpečnosti svých členů“. Evropská bezpečnostní a obranná politika tak víceméně rezignovala na to, co už předpokládá Maastrichtská smlouva, tedy společnou obranu. Omezuje se na operace ve třetích zemích, mimo území členských států. Lisabonská smlouva sice tento rámec překračuje a zahrnuje do primárního evropského práva klauzuli kolektivní bezpečnosti, ta ovšem obsahuje výjimku pro tzv. nezapojené členské státy (nečleny NATO) a jasně vymezuje, že förem pro implementaci tohoto závazku zůstává pro své členy Aliance (čl. 42(7) SEU).

Dále deklarace ze Saint-Malo stanoví, že se Evropská unie bude angažovat pouze tam, kde není zapojeno NATO. Tato poměrně vágní formulace nijak nespe-

cifikuje, jak přesně se rozhodnutí Evropské unie váže na rozhodnutí NATO, a v Dárfúru se skutečně angažovaly obě organizace. To je ale nutno považovat spíše za výjimku, protože jinak se dělba regionů a práce daří bez větších komplikací.

Posledním a pro vztahy mezi Evropskou unií a NATO značně důležitým požadavkem deklarace je vytváření autonomních schopností Unie „bez nepotřebných duplikací“ se schopnostmi Aliance. Tento koncept předpokládá, že Evropská unie a NATO budou úzce spolupracovat při provádění svých misí, a bylo by proto zbytečné vytvářet dvě paralelní struktury, když by stačila pouze jedna, již by obě organizace sdílely. Vzhledem ke klesajícím výdajům na obranu v rozpočtech řady evropských spojenců měla tato spolupráce snížit náklady a ušetřit peníze na kritické oblasti přímo související s akceschopností armád členských států, jako jsou nákupy nové výzbroje a výstroje a zahraniční operace.

Americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová navíc po Evropanech požadovala, aby při vytváření Evropské bezpečnosti a obranné politiky zabránili diskriminaci členských států NATO, které nejsou členy Evropské unie.

Dohoda na podmínkách spolupráce

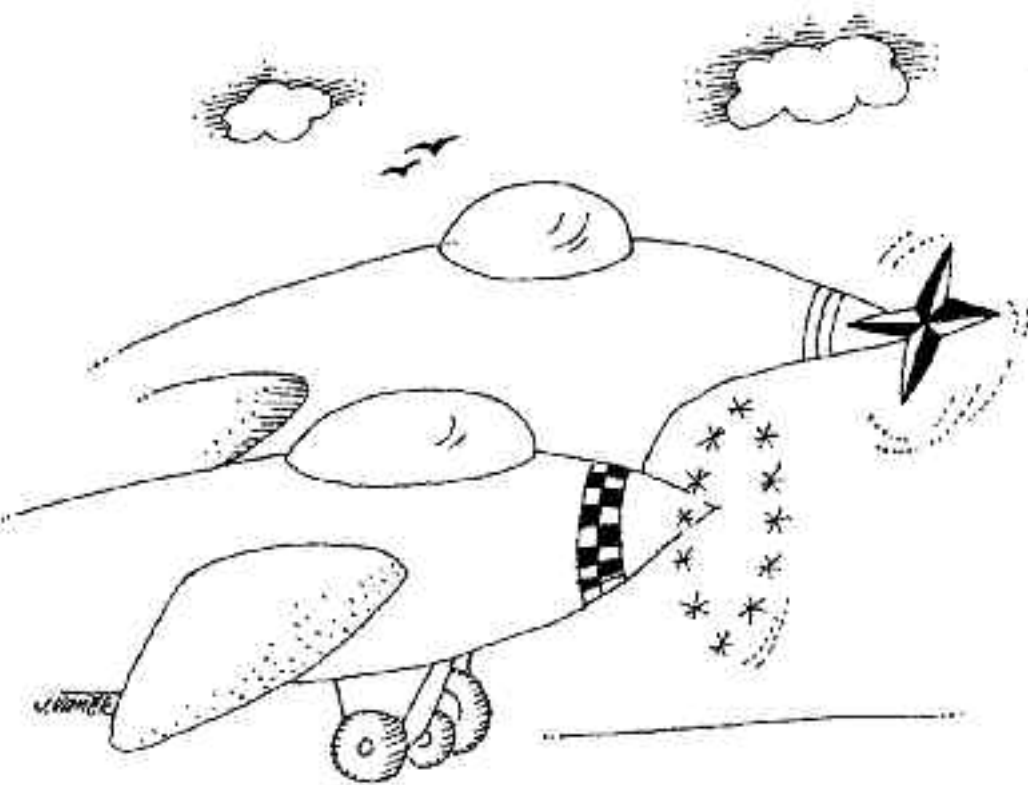
Od samého počátku bylo zřejmé, že vzhledem k vymezením rozsahu Evropské bezpečnosti a obranné politiky a jejího vztahu se Severoatlantickou aliancí bude pro reálné spuštění autonomní evropské operace klíčová jasná dohoda mezi EU a NATO na podmínkách spolupráce. Ihned se ale ukázalo, že dosažení takové dohody nebude jednoduché. Ačkoli washingtonský summit NATO v roce 1999 vyjádřil svou připravenost o dohodě jednat a Evropská unie s ní počítala ve svých dokumentech, implementace se zdržela až do konce roku 2002. Důvodem byly některé technické problémy, jako například zajištění bezpečnosti informací, k nimž měly získat přístup i nealianční členské státy Evropské unie, jež ovšem nesplňovaly standardy NATO, ale zejména problémy politické mezi Tureckem a Řeckem. Až závěry kodaňské Evropské rady, které zvýšily šanci Turecka na zahájení přístupových rozhovorů, umožnily formální uzavření dohody, tzv. Berlín Plus (název odkazuje na podobnou dohodu uzavřenou mezi NATO a ZEU v roce 1996 v Berlíně). Evropská unie tak získala přístup ke kapacitám Aliance. V průběhu ro-

ku 2003 pak spustila své první zahraniční mise.

Berlín Plus zajišťuje Evropské unii zaručený přístup k operačnímu plánování NATO, jeho vybavení, pokud je k dispozici, možnost využít strukturu Severoatlantické aliance a zástupce vrchního velitele sil NATO v Evropě (který je vždy Evropan) k velení operacím Evropské unie, a konečně zavazuje NATO k reformě svého obranného plánování, aby počítalo s možným využitím jednotek členských států na evropské mise. Byly zřízeny také pravidelné konzultace mezi oběma organizacemi na různých úrovních řízení: ministři zahraničních věcí se setkávají jednou za půl roku, velvyslanci členských zemí (v Severoatlantické radě a v Politickém a bezpečnostním výboru EU) třikrát častěji. Dvakrát za pololetí se setkávají vojenské výbory NATO a Evropské unie a výměna informací by měla fungovat i na úrovni výborů a štábů. Tak alespoň vypadá vzájemná komunikace na papíře. Realita je ale bohužel jiná a spolupráce mezi Unií a NATO dosti silně skřípe.

Problémy současného uspořádání

Nejpalčivějším problémem vztahů mezi NATO a Evropskou unií jsou nevyřešené spory mezi Tureckem a Kyprem. Turecko, jeden z důležitých členských států Aliance, není členem Evropské unie a vyjednává o členství. Kypr členem EU je, ale chybí v NATO. Jejich vzájemný spor o budoucnost severního Kypru sice s Unií ani Aliancí přímo nesouvisí, každá ze stran sporu ale využívá členství jako zbraň proti svému protivníkovi. Turecko odmítá uznat kyperskými Řeky ovládanou Kyperskou republiku a nepouští do svých přístavů a na letiště lodě a letadla pod kyperskou vlajkou. Kypr zase dlouhodobě blokuje přístupová jednání mezi Evropskou unií a Tureckem a také přidružené členství Turecka v Evropské obranné agentuře. Turecko, které v jednáních tahá za kratší konec (Kypr má daleko větší možnosti ovlivnit výsledek z pozice člena EU), využívá jednu z mála karet, které drží v ruce: své členství v NATO. Odmítá, aby se Kypr účastnil jednání Evropská

unie-NATO, protože není členem aliančního programu Partnerství pro mír, jedné z podmínek dohod Berlín Plus. Z tohoto důvodu například téměř nefungují společná zasedání ministrů zahraničí států EU a NATO a zablokovaná jsou také jednání o rozšíření spolupráce nad rámec Berlín Plus. To by přitom obě organizace potřebovaly, protože v současnosti je jedinou operací vedenou v tomto nastavení evropská mise Althea v Bosně a Hercegovině a společná jednání nemohou na oficiální úrovni překročit rámec této mise. Pro efektivnost spolupráce by Evropská unie a NATO měly jednat o celé řadě témat, včetně terorismu, proliferační zbraní hromadného ničení nebo strategických výhledech.

Ve světle kypersko-tureckých sporů se ostatní problémy současných vztahů EU

a NATO mohou zdát nedůležité, představovaly však také překážky účinnější spolupráci. V posledních letech se některé členské státy navzájem podezíraly z podkopávání pozic Aliance, respektive Unie. Nejviditelnější byly **nedůvěra USA** vůči Evropské bezpečnostní a obranné politice a **pochybnosti o pohnutkách Francie**.

Spojené státy se od počátku EBOP stavěly k evropské aktivitě poměrně rezervovaně. Madeleine Albrightová stanovila jasné mantinely, které evropští spojenci neměli překročit, aby nepodkopávali důvěryhodnost Aliance. Spojené státy se zejména bály, že EBOP rozdrobí už tak nízké výdaje evropských států na obranu a že se evropské státy budou vydávat na špatně připravené mise, o nichž Spojené státy nebudou spolupřihlížet, ale z nichž potom své spojence budou muset zachraňovat. V posledních letech je ale patrný zásadní posun ve vnímání Evropské bezpečnostní a obranné politiky ve Washingtonu. Američané zjistili, že operace EBOP jsou dostatečně inkluzivní, aby nediskri-

minovaly ostatní státy NATO, a že se věnují tématům a regionům, v nichž se USA, respektive NATO, neangažovaly nebo angažovat nechtěly. Zejména civilní operace EBOP představují nástroj, který Aliance zatím nemá k dispozici (a v takovém rozsahu pravděpodobně mít nikdy nebude), který je ale v současném světě velmi užitečný.

Od svého vystoupení z vojenských struktur NATO v roce 1966 je Francie zase považovaná za velmi rezervovaného člena Aliance. Některé hlasy dokonce celý projekt Evropské bezpečnostní a obranné politiky od začátku považovaly za pokus Francie o snížení vlivu Spojených států a NATO v Evropě. Ačkoli Francie je určitě klíčovým hybatelem za evropskou bezpečnostní politikou, v posledních letech se stále více angažuje i v Alianci. Ne-

Evropská unie a NATO budou úzce spolupracovat při provádění svých misí, a bylo by proto zbytečné vytvářet dvě paralelní struktury, když by stačila pouze jedna, již by obě organizace sdílely.

jenže se účastní všech aliančních misí, ale je také jedním z největších přispěvatelů do sil rychlé reakce NATO. U příležitosti 60. výročí podpisu Washingtonské smlouvy se navíc očekává, že se Francie oficiálně vrátí do vojenských struktur Aliance. Její návrat sice probíhá už delší dobu a kvantitativně nebude jeho oficiální oznámení znamenat žádnou velkou změnu, podle některých pozorovatelů by ale tento krok mohl mít velký symbolický význam a dát vztahům EU a NATO nový impuls.

Poslední z důležitých oblastí, v nichž spolupráce Evropské unie a NATO nespĺňuje očekávání, je **vytváření nových kapacit**. Obě organizace mají své vlastní procesy plánování nových operačních schopností, jež se snaží vzájemně koordinovat. Hlavním problémem v tomto případě ovšem nejsou neshody mezi organizacemi, ale neschopnost samotných členských států účinněji utráčet peníze. Jde o problém evropských členů NATO a členských států Evropské unie, kteří valnou

většinou nedodržují stanovené závazky na minimální investice do obrany, a navíc investují neefektivně. Optimalizace výdajů evropských států je pro obě organizace velkou výzvou do budoucna. Nejenže se budou muset členské státy shodnout na účinném systému spolupráce, který by umožnil úspory z rozsahu a větší interoperabilitu armád, ale zároveň by měly tento systém buď postavit přímo pro EU i NATO společně, nebo zajistit jejich úzkou provázanost. Vzhledem ke kypersko-tureckým sporům je ale takový společný systém v nedohlednu. Neschopnost zkoordinovat procesy v Evropské unii a v NATO by ovšem pravděpodobně jakýkoli nový systém vytváření kapacit předem odsoudila k neúspěchu nebo jeho účinnost významně omezila.

Výhled do budoucna

Závěrem lze konstatovat, že vztahy Evropské unie a Severoatlantické aliance sice nejsou zcela nefunkční, mají ale k dokonalosti stále daleko. Větší otevřenost Spojených států a reintegrace Francie do vojenských struktur NATO představují potenciál k dalšímu rozvoji a prohloubení vztahů. I spolupráce na taktické a operační úrovni v oblastech, kde spolu Evropská unie a NATO musejí koordinovat své akce, jako jsou Afghánistán nebo Kosovo, funguje poměrně úspěšně a ukazuje, že obě organizace jsou schopné pracovat společně. Na politické a strategické úrovni jsou ovšem vzájemné vztahy zmrazeny kyperským konfliktem. Bez nalezení dlouhodobého a oboustranně přijatelného řešení pro rozdělený Kypř nelze očekávat, že by Evropská unie a NATO dokázaly víc, než jen přešlapovat na místě. Bez fungující koordinace a jasně vymezené spolupráce je přitom úspěch obou organizací při zvládnutí krizi ve světě v budoucnu jen těžko představitelný.

Tomáš Weiss je výzkumným pracovníkem Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM, přednáší o evropské bezpečnostní politice a transatlantických vztazích na FSV UK.

tweiss@europeum.cz

Česká republika po deseti letech v NATO:

transatlantické souvislosti

Břetislav Dančák

První desetiletí členství České republiky v Severoatlantické alianci skýtá vhodnou příležitost k sumarizaci dosažených výsledků a ke zvážení možné perspektivy do budoucna. Vstupem České republiky do NATO v březnu 1999 došlo k naplnění jednoho ze základních cílů české zahraniční politiky po roce 1989. V této souvislosti se jeví jako podstatné zamyslet se také nad důvody proatlantické pozice ČR a pokusit se blíže osvětlit kontext bilaterálních vztahů České republiky a Spojených států amerických v jejich transatlantické dimenzi.

Na pozadí změn v uspořádání mezinárodního systému po konci studené války byly v rámci vztahů mezi Amerikou a Evropou aktivovány dva souběžné procesy. Za prvé to byla adaptace NATO jako hlavního bezpečnostního pojítka v transatlantických vztazích na změněné prostředí. Za druhé to byla snaha o vytvoření nové formy spolupráce, která bude více akcentovat politické a ekonomické aspekty transatlantických vztahů.

Z hlediska zájmů České republiky bylo velmi podstatné, že se řada navrhovaných iniciativ transatlantického partnerství do značné míry vztahovala k dalšímu vývoji Evropy jako celku a středoevropskému regionu zvláště. Bylo to dáno jednak dynamikou 90. let, kdy události na kontinentě poutaly pozornost nejen Bruselu, ale rovněž Washingtonu. Jednotný, nebo alespoň vzájemně koordinovaný, postup Evropské unie a USA vůči regionu střední a východní Evropy se nejzřetelněji projevil během procesů rozšiřování NATO a EU, kdy podle názoru J. Petersona a M. A. Pollacka vytvořil „americký tlak

na rozšíření NATO v roce 1999 politický precedent pro východní rozšíření EU v roce 2004“.

Expanze NATO

Pro agendu rozšíření NATO byl velmi důležitý postoj administrativy Billa Clintona. Počátek široce pojaté změny v mezinárodních vztazích je patrný z projevu Clintonova poradce pro národní bezpečnost Anthonyho Lakea, který 21. září 1993 veřejně vystoupil na půdě Georgetownské univerzity ve Washingtonu a představil *Strategy of Enlargement* neboli Strategii rozšiřování. Lake kladl důraz na vytvoření jádra demokratických zemí, ze kterého bude vycházet impuls k rozšiřování demokracie a tržního hospodářství.

Americká administrativa pohlížela na budoucnost transatlantických vztahů v širším kontextu, přičemž Aliance hrála klíčovou roli nejen jako bezpečnostní organizace, ale rovněž jako faktor ovlivňující demokratizační procesy ve střední a východní Evropě. Pro ministra zahraničních věcí Warrena Christophera mělo roz-

šíření NATO o rodící se demokracie střední a východní Evropy vést k podpoře evropské integrace a sjednocení, neboť to „může usměrnit jejich energii směrem k produktivním cílům jako posílení demokratických a právních institucí, zabezpečení civilního řízení ozbrojených sil a do držování lidských práv“.

Tyto intence byly rovněž v souladu s prioritou evropských spojenců, kterou bylo udržení stability v rychle se transformujícím středo- a východoevropském regionu. Viděno z perspektivy České republiky bylo velmi důležité, že podle názoru například Jamese Gowa potřeboval „Washington NATO jako životně důležitý kanál udržení vlivu v Evropě, v nejdůležitějším regionu světa pro strategické a ekonomické zájmy USA. Naopak pro Evropany představovala americká přítomnost životně důležitý stabilizační faktor ve struktuře kontinentální bezpečnosti.“

S těmito záměry byla od podzimu 1993 připravována i první Clintonova návštěva v Evropě. Nejdůležitější částí připravovaných jednání s evropskými spojenci v NATO a středoevropskými státy Visegrádské

skupiny byl program Partnerství pro mír (PfP). Prezident Clinton považoval PfP za předstupeň plného členství v Severoatlantické alianci. Dá se předpokládat, že tak učinil z několika důvodů, přičemž z hlediska transatlantických vztahů a zahraniční politiky České republiky se jeví jako nejpodstatnější dva. Za prvé přisoudil NATO, stejně jako řada jeho předchůdců, roli hlavního pojítka mezi Amerikou a Evropou. Jinými slovy preferoval zachování politiky „NATO first“. Za druhé skýtalo rozšiřování Aliance příležitost, jak konkrétním způsobem naplnit novou zahraničněpolitickou koncepci – Strategii rozšiřování.

Pro Českou republiku byla důležitá schůzka Billa Clintona s Václavem Havlem 20. dubna 1993. Podle českého prezidenta bylo nezbytné odstranit bezpečnostní vakuum, v němž se nachází střední Evropa. Nejlepší způsob, jak toho dosáhnout, bylo přijetí těchto zemí do Aliance. Vedle bezpečnostních důvodů však Havel uvedl také hodnotový faktor, hovořící pro akceptaci středoevropských států, a to když zmínil sounáležitost středoevropských společností s hodnotami a myšlením Západu. Zajištěním demokracie ve střední Evropě mohl podle Havla Západ získat velmi dobrý precedent pro rozšiřování demokracie a stability dále na východ. Podle prezidenta Havla byl „vstup středoevropských zemí do NATO klíčový pro rozšiřování demokracie, a to nikoliv pouze do střední Evropy, ale rovněž do prostoru nově nezávislých států“.

Zřetelně formulovaný závazek Spojených států vůči podpoře potenciálních kandidátů na vstup do NATO zazněl 12. ledna v Praze, když v souvislosti s Partnerstvím pro mír Clinton řekl, že „již nadále není otázkou, zda NATO přijme nové členy, ale kdy a jak“. Předložení programu PfP a silná politická podpora ze strany USA zvyšovaly reálné šance na

vstup České republiky do Aliance. Partnerství pro mír znamenalo podle D. J. Allena také velmi podstatný posun v americké politice vůči Rusku. Oproti předchozímu období „byl v podstatě návrh PfP posledním vzdechem Clintonovy strategie ‘Russia first’ a brzy otevřel cestu k americkému obratu v rozšíření NATO“.

V druhém Clintonově funkčním období byl klíčovou událostí madridský summit NATO v roce 1997. Po několikaletém úsilí získala Česká republika a další dvě země bývalé Varšavské smlouvy pozvánku ke vstupu do Aliance. Od momentu podpisu přístupových protokolů v prosinci 1997 se rozběhla intenzivní příprava ratifikačního procesu ve všech členských státech Aliance a rovněž v kandidátských zemích. Z hlediska významu, jaké zaujímají Spojené státy ve struktuře NATO, byl klíčovým místem a indikátorem dalšího vývoje v Alianci výsledek hlasování v Senátu Kongresu USA.

Česká republika usilovala o co možná nejlepší poměr hlasování v Kongresu a využívala k tomu různé příležitosti. Prezident Havel například během svého vystoupení při obdržení Fulbrightovy ceny 3. října 1997 ve Washingtonu nabádal k tomu, aby bylo přijetí nových členů do NATO vnímáno jako levnější varianta zajištění bezpečnosti v regionu, který se stal dějištěm dvou světových válek. Za zvlášť důležitý zmínil kontext války v Bosně a Hercegovině.

V přizvaných státech probíhala ratifikace přistoupení k NATO různým tempem. V České republice podpořila proces schvalování návštěva generálního tajemníka NATO Javierera Solany v březnu 1998 v Praze, který vyjádřil naději, že ratifikace nebude trvat příliš dlouho. V kontextu maďarské zkušenosti s referendem bylo zvažováno vypsání plebiscitu také v České republice. Všelidové hlasování však nebylo vnímáno jako alternativa k obvyklé

proceduře ratifikace mezinárodních smluv parlamentem. Vláda měla v úmyslu vyslat do zahraničí jasný signál eminentního zájmu o členství v NATO a nehodlala strategicky důležitý krok ke zvýšení bezpečnosti země vystavovat riziku vnitropolitických pŕetek v souvislosti s blížícími se předčasnými parlamentními volbami v červnu 1998. Obavy z možných průtahů plynuly z postoje krajně pravicových republikánů a levicových stran, především od komunistů a části sociálních demokratů, kteří signalizovali záměr odložit ratifikaci až na období po volbách. Tomu se chtěl ministr zahraničních věcí Jaroslav Šedivý vyhnout, proto byla smlouva o přistoupení České republiky k NATO bez odkladů předložena Parlamentu ČR, který ji 15. dubna 1998 schválil.

Po předání ratifikačních dokumentů ministrem zahraničních věcí Janem Kavanem do rukou ministryně zahraničí Madeleine Albrightové 12. března 1999 ve

Lze konstatovat, že v dohledné době nelze očekávat nahrazení NATO nějakou jinou formální strukturou, která by byla v bezpečnostní oblasti srovnatelně funkční a efektivní.

Zdroje

- Peterson, J. – Pollack, M. A. (2003): Introduction. Europe, America, Bush. In: Peterson, J. – Pollack, M. A. (Eds.): Europe, America, Bush. Transatlantic Relations in the Twenty-first Century. London: Routledge
- Christopher, W. (2001): Chances of a Lifetime. New York: Simon and Schuster
- Gow, J. (2002): The Future of NATO and the Euro-Atlantic Community: Productive Partnerships and Constructive Ends? In: Ramet, S. P. – Ingebritsen, Ch. (Eds.): Coming in from the Cold War. Changes in U.S. – European Interactions since 1980. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers
- Allen, D. J. (2002): A Competitive Relationship: The Maturing of the EU–U.S. Relationship, 1980–2000. In: Ramet, S. P. – Ingebritsen, Ch. (Eds.): Coming in from the Cold War. Changes in U.S.–European Interactions since 1980. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers
- Havel, V. (2002): NATO, Europe, and the Security of Democracy. Selected speeches, articles, and interviews 1990–2002. Pardubice: Theo Publishing

městě Independence ve státě Missouri se naplnil poslední formální krok na cestě České republiky do Aliance. Při dubnových oslavách 50. výročí založení NATO ve Washingtonu tak byla Česká republika již plnoprávným členem Aliance.

Atlantický spojenec

Po nepřilíh jednoznačném postoji české politické reprezentace během kosovské krize v roce 1999 se v následujícím období projevovala spíše proatlantická orientace České republiky. Pravděpodobně nejvýrazněji k tomu došlo během irácké krize na přelomu 2002/2003, kdy se Praha přiklonila na stranu Washingtonu, a to přesto, že se tím dostávala do politického střetu s hlavními tahouny evropské integrace Francií a Německem. Rozpory se navíc časově shodovaly s obdobím finalizace vstupu České republiky do Evropské unie. Ke zmírnění pnutí v transatlantických vztazích nedošlo ani během summitu Severoatlantické aliance v Praze v listopadu 2002. Jistým vyvrcholením se stalo vyjádření amerického ministra obrany Donalda Rumsfelda o rozdílech mezi „starou“ a „novou“ Evropou, po němž následoval „dopis osmi“ z konce ledna 2003, kterým vyjadřovalo osm evropských států, mezi nimi i prezident Havel, podporu postupu Spojených států v Iráku.

Velmi dobře čitelnou je česká proatlantická pozice v bezpečnostních otázkách spojených se záměrem posílení protiraketové obrany o prvky umístěné v Evropě. Česká vláda reagovala na americkou nabídku z ledna 2007 kladně a během následujících dvou let intenzivních jednání podepsala s USA smlouvy o podmínkách instalace radaru v České republice.

U proatlantické orientace Česka leží důvody vyplývající z historické zkušenosti, zvláště z období

po druhé světové válce. Spojené státy, jako svého druhu také evropská mocnost, přispěly svým dílem k podobě obnovy poválečné Evropy. V tomto smyslu jsou v určité míře stále přítomny ve vnitroevropské debatě o způsobu uspořádání vzájemných vztahů mezi jednotlivými zeměmi starého kontinentu. Spojené státy jako bezpečnostní záruka celého západního světa vytvořily prostor pro projekt evropské integrace takový, jaký jej dnes známe. Interpretace vyjádření Rumsfelda k „nové“ a „staré“ Evropě jako pokus o rozdělení Evropy, a tím i narušení evropského integračního procesu, je zavádějící. Primárním problémem, který vyvstal v souvislosti s iráckou krizí, nebyla evropská integrace, ale rozsah globálních bezpečnostních hrozeb a způsob, jak jim čelit.

Zkušenost s malou akceschopností Evropské unie jako celku během konfliktů na Balkáně a na Středním východě vedla Českou republiku k přesvědčení, že nadále je v jejím zájmu prosazovat koncept evropské bezpečnosti založený v podstatné míře na Severoatlantické alianci, přestože aktivní účast na SZBP a EBOP je pro ni důležitá s ohledem na udržení vlivu v rámci Evropské unie, kde se odehrává podstatná část jejích zahraničněpolitických aktivit. K výše uvedenému lze konstatovat, že v dohledné době nelze očekávat nahrazení NATO nějakou jinou formální strukturou, která by byla v bezpečnostní oblasti srovnatelně funkční a efektivní. Význam Aliance jako hlavního pojítka mezi Spojenými státy a Evropou je tudíž zásadní.

Břetislav Dančák je ředitelem Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity.

dancak@iips.cz

NATO z pohledu zadržování

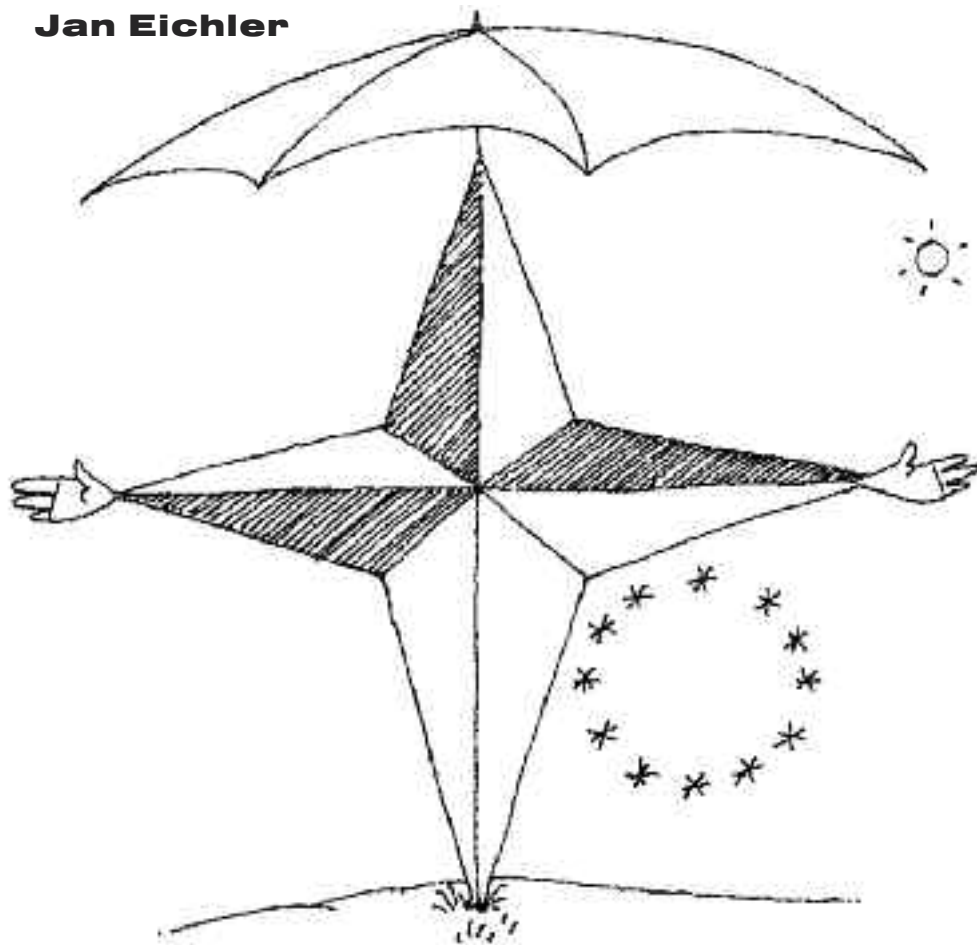
Ohlédnutí za šedesáti lety existence NATO může mít nekonečné množství podob, přičemž každá z nich je více či méně subjektivní, odráží úhel pohledu toho kterého autora. Plně to platí i pro tento příspěvek, který se nad dosavadními dějinami NATO zamýšlí na základě Kennanovy strategie zadržování.

Dvě zásady Kennanovy strategie

George Kennan své představy zveřejnil v roce 1947 v červencovém čísle časopisu Foreign Affairs pod názvem „Zdroje sovětského chování“ a podepsané šifrou „X“. Kennanova logika spočívala na dvou hlavních axiomech. První z nich stanovoval, že Sovětský svaz je v politické aréně rival, a nikoli partner, Sověti dobře rozumějí síle, jsou velmi citliví k logice na ní postavené, stáhnou se vždy, když se setkají s důrazným odporem. Pokud tedy jejich protivník má dostatečnou sílu a zároveň s tím i vůli ji použít, pak ji nakonec vlastně ani použít nemusí. Kennan Západu doporučil, aby se připravoval nikoli na jedno rozhodující střetnutí se SSSR, ale naopak na jeho systematické, dlouhodobé, odhodlané a neústupné zadržování. Jeho podstatu vysvětlil jako „ostrážité a pozorné uplatňování protitlaku kdekoli na světě, kde bude působit, manévrovat a své cíle prosazovat SSSR“.

Druhý axiom Kennanovy strategické vize říkal, že o osudech poválečného světa se rozhodne na domácí frontě a že v soupeření mezi Východem a Západem zvítězí ten systém, který dokáže lépe naplňovat ideály, na nichž byl postaven. Kennan při koncipování této prognózy vycházel z přesvědčení, že „žádné mystické, mesianistické hnutí... nemůže neome-

Jan Eichler

ženě čelit frustraci, aniž by se tak či onak přizpůsobilo logice daného stavu věci“. Vždy však zdůrazňoval, že má jít o politické zadržování, nikoliv o zadržování vojenské. Od samého počátku kritizoval politiku a generály, kteří jeho strategické koncepci dávali vojenské zaměření a kteří ji podle jeho názoru příliš zmilitarizovali. Odmítal založení NATO, protože v tom viděl nebezpečí rozdělení Evropy a militarizace mezinárodních vztahů.

Ale již blokáda Západního Berlína v zimě 1948/1949 výrazně zúžila prostor pro Kennanovo pojetí zadržování zakládané především na politickém protitlaku. Stalin svým brutálním nátlakem dosáhl dvou velmi kontraproduktivních výsledků. Především to byla první velká poválečná diskreditace SSSR v očích světové demokratické veřejnosti. A zároveň s tím vyvolal obrovskou vlnu západní solidarity a odhodlanosti zaujmout nikoli pouze jednorázový, ale dlouhodobý a systematický odpor vůči nepřijatelné politice. Proto se dodnes říká, že Stalin se stal jedním ze za-

kladatelů NATO, které vzniklo na základě dobrovolnosti („*empire by invitation*“). Vydatně se přičinil o to, že Evropa se rozdělila do dvou antagonistických bloků a mezinárodní vztahy se zmilitarizovaly.

Další těžkou ranou pro Kennanovu vizi zadržování zakládaného převážně na politickém protitlaku se stala korejská válka v letech 1950–1953, která byla vůbec nejničivější válkou po roce 1945. NATO na ni reagovalo schválením strategie štítu a meče, jež vycházela z předpokladu, že scénář korejské války by se mohl opakovat v Evropě, jen s tím rozdílem, že invaze konvenčních vojsk by nesměřovala od severu na jih, ale od východu na západ. Tato strategie se stala dalším z řady příkladů, že generálové se často připravují na tu válku, která už byla.

V době korejské války se s konečnou platností uzavřela cesta pro Kennanovo pojetí strategie zadržování a prosadilo se její militaristické pojetí.

Korejský scénář se naštěstí v Evropě nikdy neuskutečnil. To ale nic nemění na skutečnosti, že právě v době korejské války se s konečnou platností uzavřela cesta pro Kennanovo pojetí strategie zadržování a prosadilo se její militaristické pojetí, jež bylo vymezeno již ve směrnici Národní bezpečnostní rady USA (NSC 68), schválené v dubnu 1950, tedy ještě před vypuknutím korejské války. Tato směrnice vsadila na výzvu v podobě rozsáhlé modernizace výzbroje Spojených států (*U. S. military buildup*). Prvním cílem přístupu k zadržování bylo vystupňovat studenou válku, aby bylo možné vyhnout se skutečně válce mezi NATO na jedné straně a SSSR a jeho satelity na straně druhé. Druhým, neméně důležitým cílem bylo co nejvíce zatížit ekonomiku Sovětského svazu a jeho satelitů a postupně je takřikajíc uzbrojit.

Vznik Varšavské smlouvy a Harmelova doktrína

Dalším důležitým mezníkem se stal rok 1955: Severoatlantická aliance se rozšířila o významného nového člena, o tehdejší Spolkovou republiku Německo. Sovětský svaz na to reagoval vytvořením Varšavské smlouvy, která ale na rozdíl od NATO fungovala jako společenství pod nátlakem hegmona, tedy jako „*empire by coercion*“. Vše podstatné se rozhodovalo v Moskvě, vlády satelitních zemí se přizpůsobovaly. Na rozdíl od NATO neexistovala vnitřní diskuse o strategii ani o vojenské doktríně, existovala jedna jediná doktrína, a to sovětská. Obrovský rozdíl mezi Severoatlantickou

alicií a Varšavskou smlouvou se nejnvýrazněji projevilo v první polovině 60. let, kdy se v NATO otevřeně diskutovalo o strategické koncepci „pružné reakce“. Výhrady evropských zemí byly tak silné, že koncepce nakonec nikdy nebyla oficiálně schválena. Něco takového bylo ve Varšavské smlouvě zcela nemyslitelné.

Prostor pro alespoň částečný návrat ke Kennanovu pojetí strategie zadržování se

Washington, 8. prosinec 1987. Sovětský vůdce Michail Gorbačov a americký prezident Ronald Reagan podepisují smlouvu INF (Intermediate Range Nuclear Forces) o zničení a zákazu výroby raket středního a kratšího doletu.

Str Old, Globe Media/Reuters

otevřel po karibské krizi v roce 1962, jež byla vůbec nejdůležitější krizí v celých dějinách studené války. Plně potvrdila Kennanův axiom, že Sověti se stáhnou vždy, když narazí na důrazný odpor. Po jejím elegantním vyřešení, které je velkou zásluhou 35. amerického prezidenta Johna F. Kennedyho, výrazně zeslábl strach z přímé války mezi NATO a Varšavskou smlouvou a nastalo uvolnění mezinárodního napětí. Díky tomu mohlo NATO v prosinci 1967 schválit tzv. Harmelovu zprávu (Pierre Harmel byl ministr zahraničí a také premiér Belgie, jedné ze zakládajících členských zemí NATO). Ta doporučovala, aby NATO udržovalo své tradiční poslání obrany a aby začalo plnit i poslání nové, zaměřené na „uvolňování“ – dnes se namnoze hovoří o „Harmelově doktríně“. To znamenalo, že ačkoli se NATO nadále zaměřovalo na upevňování

věrohodnosti vojenské strategie jaderného odstrašování, nevyklučovalo ani úsilí o podporu stabilnějšího vztahu a řešení zásadních politických otázek, a tím pádem i pro větší důraz na politické zadržování SSSR a jeho satelitů. Harmelova doktrína tedy nabídla možnost navázat na Kennanovo dědictví politického zadržování.

Ale po necelých deseti letech začal Sovětský svaz pronikat do nových oblastí. Nejprve to byl politický nástup do země Afrického rohu a v samém závěru roku 1979 přišla brutální vojenská invaze do Afghánistánu a jeho okupace. Zároveň s tím SSSR do své výzbroje zavedl novou generaci raket středního dosahu s vícehlavicovým naváděcím systémem. Byly to SS-20 s dosahem 500–5 500 km a se zvýšenou přesností zásahu. Tato skutečnost v NATO vyvolala obavu, že so-

větská převaha by mohla podlomit dosaženou strategickou stabilitu. Převládá názor, že takovému chování nelze čelit jinak než návratem k vojenskému zadržování. V prosinci 1979 ministři zahraničí a obrany zemí Severoatlantické aliance schválili tzv. dvojí rozhodnutí: v odpověď na SS-20 budou na území evropských států NATO rozmístěny americké systémy Pershing 2 a řízené střely s plochou dráhou letu. V odpovědi na sovětskou politiku NATO znovu položilo větší důraz na vojenskou dimenzi zadržování.

Uvolnění mezinárodního napětí a konec studené války

Zcela zásadní změna nastala až po roce 1985, kdy do nejvyšší funkce v tehdejší SSSR nastoupil Michail S. Gorbačov.

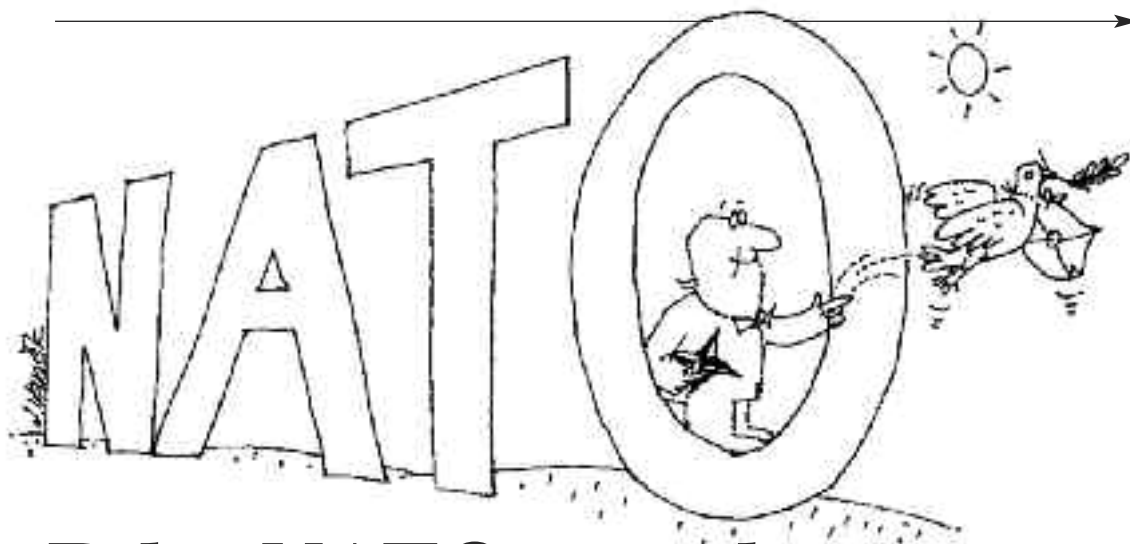
Díky jeho zásadním změnám ve vnitřní i v zahraniční politice nastalo velké uvolnění mezinárodního napětí. Trvale slábla nezbytnost vojenské dimenze zadržování, aby nakonec vstoupila do dějin po oficiálním ukončení studené války vyhlášeném v listopadu 1990 v Pařížské chartě pro novou Evropu.

Kennanova strategie zadržování byla jedním ze základů dlouhodobé strategie NATO již od jeho založení. Některá období byla příznivá pro to, aby se kladl důraz na politickou oblast zadržování, jak si to představoval sám Kennan. V jiných obdobích se upřednostňovala vojenská dimenze. Celkově však Kennanova strategie plně obstála.

Potvrdila se správnost obou axiomů – ve studené válce zvířel ten systém, který dokázal lépe naplňovat ideály, na nichž byl postaven, zatímco konkurenční systém byl tak úspěšně zadržován, že se svým ideálům stále více odcizoval a nakonec jednoznačně prohrál.

Jan Eichler

je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. eichler@iir.cz

„Díky NATO zůstala studená válka pouze válkou studenou,“

říká náměstek generálního tajemníka Severoatlantické aliance pro obrannou politiku a plánování **Jiří Šedivý**. V rozhovoru pro Mezinárodní politiku se zamýšlí nad budoucími výzvami pro Alianci, hovoří o postupně se měnícím obrazu NATO a o ambivalentnosti vztahů s Ruskem. Připomíná také, že dveře Aliance zůstanou otevřeny všem, kdo hodlají sdílet její hodnoty a podílet se na její činnosti.

Kdysi byla Aliance vnímána jako nástroj studené války; později přispěla výrazně ke stabilizaci a i transformaci nových demokracií ve střední a východní Evropě. Nyní se v souvislosti s Aliancí hovoří nejčastěji o jejích misích „out of area“ (Afgánistán, hlídky u Afrického rohu) atd. Jak vidí Severoatlantická aliance sama svou roli v dnešním světě?

Mluvíme-li o Atlantické alianci, musíme si především uvědomit, že jde o skupinu 26 a zanedlouho 28 států. Směrování Aliance a definování její role je pak vždy výsledkem nalézání kompromisu v jednáních, v nichž hraje roli obrovské množství faktorů. Dubnový summit odstartuje debatu o nové strategické koncepci, která bude trvat přibližně rok. Výsledný dokument bezesporu potvrdí základní roli Aliance, již je kolektivní obrana podle čl. 5 Washingtonské smlouvy. Nezmění se ani další stávající funkce, jimiž jsou operace mimo území NATO, harmonizace

obraných politik a plánování vojenských sil členských států a spolupráce s partnery. Těch má nyní Aliance v různých uskupeních kolem třiceti. Shodnout se na těchto bodech nebude problém. Skutečná diskuse se povede o otázce povahy Aliance, konkrétně mezi zastánci spíše tradičního pojetí NATO jako především vojenské struktury a těmi, kteří podporují rozšíření funkcí a aktivit Aliance směrem k nevojenským aspektům bezpečnosti, jako je kybernetická obrana, energetická bezpečnost, či skloubení spíše civilních rozvojových činností v operacích a misích NATO s tradičním vojenským působením. Důležitým momentem v tomto směru je také otázka koordinace s dalšími aktéry mezinárodního společenství, a to jak s organizacemi vládními (OSN, Evropská unie, Světová banka), tak nevládními humanitárními a rozvojovými organizacemi, a postavení NATO v mezinárodní dělbě práce. Lze také očekávat nelehkou debatu

o povaze a relevanci jaderného odstrašení v 21. století, a to především mezi státy, které jsou více nakloněny kontrole zbrojení a odzbrojení, a zeměmi v tomto ohledu konzervativními. Již nyní však můžeme konstatovat, že NATO se v letech od skončení studené války podstatně transformovalo a dnes jeho role a působení daleko přesahuje rámec původního poslání Aliance.

Existují nějaké konkrétní cíle, jichž by chtěla Aliance dosáhnout?

Hlavním konkrétním a střednědobým cílem je dosažení dlouhodobě udržitelné stability v Afghánistánu. Ta by měla stát na třech pilířích: bezpečnost, hospodářský rozvoj a kvalitní vládnutí. Chceme postupně předávat zodpovědnost v těchto oblastech do rukou Afghánců. Je to úkol na léta a NATO může vyřešit jen jeho část. Klíčové je nyní vytvořit širší regionální přístup k problému a lépe koordinovat s dalšími aktéry na místě (OSN, EU, Světová banka, nevládní organizace). V obecnější rovině je dlouhodobým cílem Aliance zůstat účinnou organizací, jež bude relevantní pro bezpečnostní prostředí, rizika a ohrožení v tomto století. Budoucnost je nepředvídatelná. Potřebujeme proto zefektivnit rozhodovací procesy a vytvářet takové portfolio vojenských schopností a případně i nevojenských koncepcí a dovedností tak, abychom mohli pružně reagovat i vůči nepředvídatelným výzvám.

Bepečnostní výzvy současného globálního světa vedly k tomu, že původní „severoatlantský rámec“ a operační prostor NATO byly rozšířeny o jiné části světa. Nemělo by to vést k nějaké užší, možná i institucionalizované, spolupráci s dalšími významnými aktéry v mimoevropských regionech? (třeba s Austrálií, případně Japonskem nebo Jižní Koreou)?

NATO má celou řadu partnerských vztahů, jež jsou definovány velmi rozmanitým charakterem a intenzitou spolupráce. Někteří partneři se ucházejí o členství a připravují se v tomto ohledu. Sem patří některé státy západního Balkánu, Ukrajina a Gruzie. Dále existuje poměrně velká skupina zemí v rámci

programu Partnerství pro mír, které o členství neusilují, nicméně mají zájem o spolupráci ve formě výměny informací, konzultací a pomoci při reformách obranného sektoru. Sem patří například Arménie, Bělorusko, postsovětské státy Střední Asie. A Rusko, které je specifický případ. Dále pracujeme v rámci tzv. Středomořského dialogu, do nějž je vedle několika arabských států zapojen také Izrael, a tzv. Istanbulské iniciativy pro spolupráci s několika státy Zálivu (např. Katar, Omán, Kuvajt). Země, které jste zmínil v otázce, jsou v kategorii tzv. kontaktních států. I zde se formy spolupráce liší. Austrálie má vojáky v Afghánistánu. Japonsko vynakládá nemalé prostředky na podporu projektů civilního rozvoje v rámci provinčních rekonstrukčních týmů. Také s Japonci konzultujeme témata, jako je terorismus, civilní nouzové řízení v situaci rozsáhlých katastrof, kybernetická nebo protiraketová obrana. V poslední věci je Japonsko již mnohem dále než Aliance na cestě k integraci vlastního systému s americkým. Podíl partnerského příspěvku do operací NATO se pohybuje kolem deseti procent. V Afghánistánu je v operaci ISAF kromě všech 26 spojenců také zastoupeno 16 partnerů.

Neměly by zmíněné globální výzvy vést i ke zvýšené interakci s jediným zatím skutečně globálním fórem, kterým je OSN?

Již jsem se zmínil o potřebě širší koordinace s dalšími mezinárodními organizacemi. Je to dáno komplexní a smíšenou – tedy vojensko-civilní – povahou současných operací a misí a všeobecné vzájemné globální provázanosti bezpečnostních problémů a trendů. Problém je, že v OSN přetrvávají jisté předsudky vůči NATO. Řada národů, ale také úředníků sekretariátů této organizace se domnívá, že NATO je agresivní vojenskou organizací řízenou Spojenými státy. Nicméně to se

postupně mění, koncem minulého roku podepsali generální tajemníci společnou deklaraci o spolupráci, konzultujeme otázky boje proti terorismu, vzájemně podpory v misích. Nejčerstvějším příkladem je boj proti pirátům, přičemž na půdě OSN začala debata o právních aspektech tohoto bezpečnostního problému a NATO je do ní přizváno. Zcela jistě nás také čeká debata o bezpečnostních dopadech klimatických změn, které se ve spojení s dalšími globálními trendy mohou projevit v nárůstu počtu zhroucených států či v nových geopolitických konfiguracích v dosud zaledněných částech planety. Vztah k OSN, a zvláště pak otázka nutnosti disponovat mandátem Rady bezpečnosti před operací bude jistě také dal-

V obecnější rovině je dlouhodobým cílem Aliance zůstat účinnou organizací, jež bude relevantní pro bezpečnostní prostředí, rizika a ohrožení v tomto století.

ším z témat probíraných v rámci revize strategické koncepce NATO. A jako již v minulosti se povede mezi zastánci povinnosti mandátu a těmi, kteří připouštějí *in extremis* možnost akce i bez splnění této podmínky.

I Evropská unie se snaží etablovat jako samostatný aktér na poli obranné a bezpečnostní politiky. Nejprve se zdálo, že snahy Evropanů musejí jít zcela zákonitě proti cílům NATO (a mnozí evropští politici to jistě tak i chápali), pak se objevily snahy o vytvoření vlastních evropských kapacit v rámci NATO atd. Jaký je současný stav? Dá se už říci, že v rámci Aliance se etablovala nějaká životaschopná evropská obranná dimenze?

O evropské bezpečnostní identitě se mluvílo ve druhé polovině 90. let, kdy Evropská unie fakticky nedisponovala vlastními obrannými orgány uvnitř svého institucionálního rámce. Ustavení Evropské bezpečnostní a obranné politiky na přelomu dekády situaci změnilo. Evropská unie se postupně emancipuje do role autonomního aktéra bezpečnosti, řídí samostatně své operace a má svůj vlastní systém obranného plánování a organizace vojenských schopností. S Alian-

Jiří Šedivý během loňského summitu NATO v Bukurešti.

Zdroj: NATO

ci spolupracuje v operacích (Althea v Bosně a Hercegovině), úzce koordinujeme naše protipirátské úsilí u břehů Somálska. Snažíme se také koordinovat obranné plánování s cílem dosáhnout větší synergie a odstraňovat duplikace; ostatně 22 států je členy obou organizací a své prostředky musí uvážlivě dělit mezi požadavky obou, přičemž samozřejmě disponují jedněmi ozbrojenými silami a jedním obranným rozpočtem. Velice aktivní roli hraje momentálně v tomto směru české předsednictví Evropské unii. Spolupráce NATO-EU však stále vážne v rovině politické a strategické, kde je fakticky zablokována kyprskou otázkou a určitou diskriminací Evropské unie vůči Turecku. Obecně lze říci, že v NATO dnes nevidíme potřebu vytvořit specifickou a formálně potvrzenou evropskou dimenzi. Dokonce se domnívám, že něco takového by mohlo vést až k transatlantickému rozkolu.

Minulý rok se svými událostmi v Gruzii znovu potvrdil klíčový význam vztahu NATO s Ruskem. Je ale vůbec reálné, aby mezi nimi existovaly rovnoprávné partnerské vztahy? Není Aliance v očích ruského vedení stále ta organizace, jež vzešla vítězně ze studené války (a je tudíž „pokořitelem“ SSSR, tzn. Ruska)?

Vztah Moskvy k NATO je velmi ambivalentní a mnohdy až iracionální. Na jedné straně máme shodné zájmy – boj proti terorismu, nešíření zbraní hromadného ničení či stabilizace Afghánistánu. Ruská vojenská pravidla se opakovaně zapojila do operace Active Endeavour ve Středozemním moři – což je navíc operace podle článku 5. Rusko umožňuje tranzit materiálu přes své území do operace ISAF v Afghánistánu. Na druhé straně vykreslují politické špičky Ruska NATO jako agresora a obraz Aliance je ve veřejnosti naprosto pokřivený, manipulují se základními, jež státy NATO využívají ve Střední

Asii, a uchylují se k tvrdým výhrůžkám ohledně protiraketové obrany. Komplex prohry ve studené válce, rozpadu sovětského impéria a Sovětského svazu zde nepochybně také hrají svou roli. Rovnoprávný vztah s Ruskem formálně existuje v rámci Rady Rusko-NATO. Na druhou stranu existuje v tomto vztahu řada nerovnováh, jako jsou rozdílné hodnoty, přístupy k použití síly, ale také naprosto nesouměřitelná hospodářská moc a vojenská síla. V poslední době NATO normalizuje s Ruskem vztahy, které se přiblížily k bodu mrazu po invazi do Gruzie. Zdůrazňujeme přitom, že normalizace vztahů v žádném případě neznamená uznání odtržených území. Jsem přesvědčen, že vzhledem k řadě trendů, které vedou k oslabování Ruska (demografie, absence modernizace a hospodářská stagnace, odliv investic, inflace, tlaky na jižní a východní periferii země), je v zájmu Ruska plně využít možností spolupráce,

kteří mu nabízíme. Je tedy především na Rusku, zda se v budoucnu dokáže chovat jako skutečně rovnoprávný partner.

Podobně jako v případě Evropské unie se začíná i v případě NATO hovořit o jejich hranicích. Kde leží geografické hranice pro rozšíření Aliance? Jsou vůbec nějaké?

To je otázka, která se pravidelně vrací s každou novou vlnou rozšiřování. Nemyslím si, že je nutné a přínosné konečné hranice NATO předem stanovovat.

Již deset let opakujeme, že dveře NATO zůstávají otevřené těm, kdo sdílejí hodnoty Aliance a jsou ochotni a schopni přispívat v celém spektru aliančních činností. A tak by to mělo zůstat i nadále.

Jak jsou hodnoceny poslední vlny rozšíření NATO? Jak se v porovnání s prvním rozšířením z roku 1999 změnily akční plány ve vztahu ke státům, jež následovaly první trojici?

Formálně takto rozšiřování po vlnách nehodnotíme. Každý členský stát a jeho příspěvek Alianci je hodnocen individuálně, v rámci pravidelného plánovacího cyklu. Mohu však říci, že celkově lze hovořit o úspěchu. Nové státy transformují své obranné sektory, jsou stále více zapojeny v operacích a pomáhají dalším zájemcům či nováčkům prostřednictvím sdílení svých zkušeností. Ve srovnání s první vlnou, v níž bylo také Česko, jsou současné předpřístupové procesy a akční plány lépe a detailněji připraveny. Nesmíme také zapomenout na širší kontext rozšiřování NATO, jímž je dlouhodobá politická a bezpečnostní stabilizace postkomunistické části Evropy, stejně jako nepsané pravidlo (nebo spíše zvyklost), že vstup do NATO je předstupněm vstupu do Evropské unie.

Když svého času před deseti lety vstupovaly první tři země bývalého vý-

chodního bloku, včetně Česka, hovořili mnozí experti o rozhodnutí, jež bylo motivováno v prvé řadě politicky, neboť armáda žádná z těch tří zemí nebyla ve skutečnosti na tento krok připravena. Změnilo se to už? Už znamenají armády těchto nových členských států pro Alianci nějakou „přidanou hodnotu“?

Naprosto jednoznačně ano. Obranné sektory těchto zemí prošly komplexní transformací a dnes jsou k nepoznání. Radikálně se zlepšila kvalita plánování, řízení a organizace ozbrojených sil, nové státy postupně modernizují své zbraňové systémy. Především je však patrná základní kvalitativní proměna vojáků samotných a jejich myšlení. Denně se v NATO setkávám s důstojníky z tzv. nových členů a jsou to vesměs vynikající profesionálové. Totéž platí o jejich příspěvcích do operací. Česká republika přitom patří k těm nejlepším a neaktivnějším, a to nejen v kontextu nových států. Češi přidávají podstatnou hodnotu například v oblasti ochrany před zbraněmi hromadného ničení, přišli s iniciativami v oblasti logistických koncepcí, spoluorganizují vrtulníkovou iniciativu, výborně vystupují v technických debatách o protiraketové obraně, patří do skupiny progresivních států v debatě o reformě obranného plánování a v rámci předsednictví EU usilují o sblížení obranného plánování NATO a Evropské unie. A české příspěvky do operací jsou také hodnoceny mimořádně pozitivně, a to jak co do kvantity, tedy počtů, tak – a to především, ohledně kvality vojenských schopností.

Radikálně se zlepšila kvalita plánování, řízení a organizace ozbrojených sil, nové státy postupně modernizují své zbraňové systémy.

Traditionním problémem, před kterým varují bezpečnostní experti všude na světě, je klesající ochota vlád věnovat prostředky na obranné výdaje. Existuje nějaká spodní hranice, jejíž nedosažení by ohrožovalo samotnou existenci Aliance, pokud

jde o zmíněné náklady vynaložené na obranu?

Spodní hranici jsme v tomto smyslu nedefinovali. V NATO existuje doporučení přijaté ministry obrany z roku 2006 udržovat výdaje na úrovni dvou procent HDP. Plní ho však sotva pětina spojenců a vzhledem k současné hospodářské a finanční krizi se nevyhneme dalšímu poklesu. Z hlediska našeho plánování je ale momentálně nejdůležitějším kritériem schopnost a kvalita národních příspěvků do rezervoáru expedičních sil NATO. Jinak řečeno: Jakkoli je důležité udržovat určitou úroveň relativní výše obranných výdajů – tedy vstupní kritérium, neméně důležitý je výstup z procesu plánování a jeho přínos pro Alianci. Existují spojenci, jejichž výdaje vysoko překračují doporučená dvě procenta, ale jejich příspěvek do operací tomu zdaleka neodpovídá, a naopak, ti, kteří jsou pod tímto prahem – a někdy poměrně hluboko, ale v operacích jsou mnohem více platní.

Co by se dalo při pohledu zpět označit za největší úspěch, jehož Aliance za šest desítek let své existence dosáhla?

Vidím tři momenty úspěchu, které jste již naznačil ve Vaší úvodní otázce. Prvním je skutečnost, že studená válka zůstala studenou, tedy odstrašující působení NATO. Druhým je transformace NATO a jeho adaptace na nové bezpečnostní prostředí a výzvy mimo tradiční území Aliance po studené válce. A konečně rozšiřování NATO jako jeden z klíčových faktorů v procesu přechodu k demokracii v postkomunistické části Evropy.

Jiří Šedivý (1963) je od roku 2007 náměstkem generálního tajemníka NATO pro obrannou politiku a plánování. V období od září 2006 do ledna 2007 byl ministrem obrany České republiky. Předtím působil v Evropském centru pro bezpečnostní studia George C. Marshalla v Německu. V letech 1999–2004 byl ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze.

Šedesát let Severoatlantické aliance

1 Kterou z událostí za dosavadní existence NATO považujete za nejvýznamnější, ať už v pozitivním, nebo negativním smyslu a proč?

PS: Jako nejvýznamnější událost vnímám vítězství Spojených států a dalších demokracií nad Sovětským svazem ve studené válce, navzdory občasnému maření úsilí o dosažení vítězství uplatňováním politiky appeasementu některými členskými státy NATO.

Za významná považuji rovněž dvě kola rozšíření Aliance v období po zániku bipolarity. Potvrdila totiž otevřený charakter Aliance, což pozitivně ovlivnilo transformační a demokratizační procesy v řadě bývalých komunistických států a napomohlo k posílení jejich bezpečnosti.

Za poměrně smutný, leč nepřekvapivý jev považuji přetrvávající neschopnost řady „picniků“ uznat zásadní roli Aliance při zadržování Sovětského svazu a při zajišťování bezpečnosti jejich vlastních zemí.

LJ: Bez NATO by Evropa sotva byla šedesát let bezválečným teritoriím. Klíčové bylo odhodlání „hájit svobodu, společné dědictví a kulturu svých národů, založenou na zásadách demokracie, svobody jednotlivce a právního řádu“ a závazek v případě útoku proti jednomu nebo více z nich „obnovit a udržet bezpečnost severoatlantické oblasti“ i za cenu použití ozbrojené síly.

Zpočátku to ocenily země v exponovaných regionech: Turecko, Řecko či Norsko. Významný byl i přerod od pouhé smlouvy k organizaci s integrovaným vojenským vedením na pozadí korejské války. Kolaps východního bloku (1989) potvrdil úspěšnost projektu NATO. Politická, ekologická či výzkumná dimenze Aliance není o nic méně významná než vojenská.

Ocenění zaslouží, že za destabilizující prvky má NATO vedle terorismu a šíření zbraní hromadného ničení ekonomické či sociální problémy, etnická soupeření a teritoriální spory.

Kritiku s odstupem času naopak snese například princip zastrašování uplatňovaný v éře studené války nebo způsob operování Aliance mimo území členských států, hlavně v balkánském konfliktu.

Petr Suchý

Za významná považuji rovněž dvě kola rozšíření Aliance v období po zániku bipolarity.

2 Jak se podle Vás podařilo zapojení států bývalého východního bloku do Aliance?

PS: Podle mého názoru se prokázala správnost jejich přijetí do Severoatlantické aliance. Přestože rozšiřování pro uchazeče i samotnou Alianci představovalo nemalou výzvu, pozitiva jednoznačně převažují nad některými obtížemi a komplikacemi, jež samozřejmě rovněž vyvstaly. Při hodnocení míry úspěšnosti zapojení nových členů je ale nutné posuzovat případ od případu.

LJ: Postkomunistické státy se při vstupu do NATO musely vypořádat s nejednotným veřejným míněním, stejně jako s mindráky tu z Německa, tu z Ruska. Už hůře vstřebaly tendenci Bushovy administrativy dělit Evropu na „novou“ (vstřícnější) a „starou“. Česká republika se navíc chová

Lukáš Jelínek

Celý transatlantický prostor si zaslouží novou bezpečnostní architekturu, odvozenou od Pařížské charty.

pasivně při prosazování vlastních představ. Čerstvou zkouškou může být rozruplná vojenská účast Aliance v Afghánistánu.

3 Nastal už čas, aby příštím generálním tajemníkem NATO byl někdo ze střední a východní Evropy?

PS: Pro mě je kritérium země původu generálního tajemníka irelevantní. Hlavní je, aby v čele Aliance stála osobnost, která bude usilovat o její akceschopnost, soudržnost, a zároveň bude schopna krotit, diplomaticky řečeno, nešťastné politické iniciativy, jakou byl například nedávný návrh pánů Sarkozyho a Berlusconiho na vytvoření společného evropského bezpečnostního prostoru s Ruskem, a nezaletne se ani případného mrazu přicházejícího z Kremli.

LJ: V současnosti nejenže nic nebrání tomu, aby se mohl generálním tajemníkem NATO stát Středoevropčan. Jít bychom měli ještě dále: usilovat o možnost časem velet vojskům Aliance. Odtud se odvíjí rovněž otázka po posilování evropské vlastní vůle k obraně, zejména v rámci Evropské unie. Celý transatlantický prostor si pak zaslouží novou bezpečnostní architekturu, odvozenou od Pařížské charty (1990). Ona by měla být také směrodatná pro další transformaci Severoatlantické aliance.

Petr Suchý je vedoucím Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU v Brně.

psuchy@fss.muni.cz

Lukáš Jelínek je politolog a působí v Masarykově dělnické akademii.

jelinek.lukas@seznam.cz

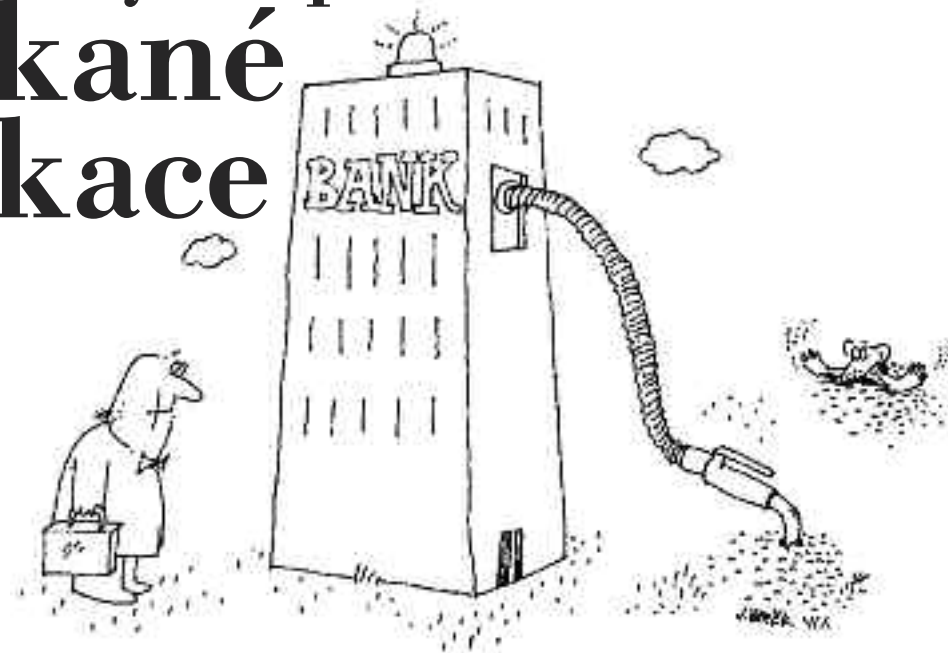

Globální problémy na počátku milénia: nečekané komplikace

Jaroslav Foltýn

Existují desítky seznamů globálních (eventuálně tzv. subglobálních) problémů, pořadí jejich hierarchie a schémat vzájemných vazeb. Je to svého druhu světový „akademický folklor“ globalistiky, kde jednotlivci, výzkumné týmy a pracoviště představují své názory. Není na tom nic neobvyklého, v každé vědecké subdisciplíně (zejména tak mladé, jako je globalistika) probíhá třibení názorů a je třeba si uvědomit, že diskuze je vždy – jde-li ovšem o polemiky erudované a slušně vedené – vítána, protože posunuje obor a jeho poznání dopředu. Určité specifikum globalistiky ovšem spočívá v tom, že jde o vysoce interdisciplinární výzkumné pole, které je navíc svou šíří jistým způsobem zcela výjimečné. Také časový faktor je zde výjimečný, neboť výzkumná hodnocení a faktor času jsou právě pro tuto interdisciplinaritu a rozlehlost relativizovány jaksi rychleji než v jiných oborech.

Na globální problémy lze pohlížet z různých úhlů a i to sehrává svou roli. Čeští autoři (Jeníček a Foltýn) se o to pokusili například z úhlu světové ekonomiky a je jasné, že právě bouřlivý vývoj této světové ekonomiky předznamenává v době globalizace přímo pádivý vývoj některých globálních problémů právě v tomto kontextu. Zároveň

ovšem vztah globalistiky a světové ekonomiky (*international economics*) je tak významný a těsně spojený navzájem, že jeho **kontinuální a periodické** sledování je přímo „*Conditio sine qua non*“ lidského poznání a hledání neadekvátnějších prostředků a cest pro lidskou civilizaci.

Specifika této dekády pro globalistiku

Dekáda, kterou začalo toto milénium, je toho **naprosto plastickým příkladem**. Prosperita let 2000–2006 byla v roce 2007 vystřídaná recesí, která se podle řady renomovaných analytiků a komentátorů mění v krizi, dokonce s analogií k Velké krizi 30. let. Dotýká se problematiky všech globálních problémů. Některých více, některých méně. Závažné je také to, že **mění vazby** mezi těmito problémy a potvrzuje tak jejich vzájemnou spojitost, dokonce více, než se dosud mělo za to.

Vzplanutí hospodářských potíží globální prognostika sice již signalizovala, ale nečekanost tohoto výkyvu a jeho hloubku předvíдалo jen málo prognostiků. Turbulence ekonomických i mimoekonomických jevů byly v uplynulých dvaceti letech (1980–2000) vždy zvládnuty, a sice v tendenci jistého prohlubování volatility a zhoršování řady symptomů, ale jak u intersociálních a anthroposociálních, tak

přírodně-sociálních problémů se nepočítalo s hloubkou potíží, které nyní globální problémy vesměs vykazují.

Abychom demonstrovali nezbytnost kontinuálního sledování a reflexe projevů globálních problémů, můžeme zvolit řadu variant. Vzhledem k tomu, že se krize nejvíce projevila v energetické a potravinové oblasti, můžeme zvolit právě tyto s dopady do sociálně-ekonomických konsekvencí, tedy

- energetické – surovinový problém
- potravinové – nutriční problém
- problém světové chudoby, soustředěné z devadesáti procent v rozvojových zemích v kombinaci s problémem změn v mezinárodních ekonomických vztazích.

Ukázka nových souvislostí počátku milénia

Energetický problém nabýval na důležitosti po celou dekádu a kulminoval „zřícením cen ropy“ ve druhé polovině roku 2008. Po strmém vzestupu cen ropy i plynu v letech 2005 do poloviny roku 2008 následoval záříjový zlom 2008, neuvěřitelný svou razancí. Uvědomíme-li si, že 4. července 2008 dosáhla cena ropy přes 137 USD/barel a 20. prosince téhož roku činila necelých 36 USD, pak propad o 100 USD v průběhu pouhých šesti měsíců vytvořil jev na světových trzích komodit jen má-

lokdy vidaný, který při významu ropy otřásl celou světovou ekonomikou.

Přitom se tento skok nelišil od tří předchozích „šoků“ jen kvantitativně, ale i kvalitativně. Tři předchozí ropné šoky v 60.–80. letech se jednak vyznačovaly povlnnějším nárůstem, a co hlavního – vycházely z nabídkové, nikoli poptávkové strany, reprodukčního cyklu (růst dovozu Číny, Indie, USA atd.).

Dnešní cenový propad ropy není proto dalším šokem, jak se někdy zkrlesně uvádí v médiích. Cenová „bublina“ zrála totiž celých pět let (2002–2007), než náhle praskla. Celý vývoj druhé poloviny roku 2008 lze tedy posuzovat jako spekulativní ostrý výkyv, byť nesmírně razantní. I nárůst od roku 2000 byl totiž podobně razantní (viz graf č. 1.).

Poté ovšem nastal již zmíněný strmý pád (září–prosinec 2008), když panika po „černém pondělí“ v polovině září 2008 „propíchla“ bublinu nejen ropných cen, ale odhalila plně spekulativně vytvořenou situaci na burzách, zejména NYSE. Následoval okamžitý propad poptávky po dovozech do USA, v němž ropa sehrála nejvýznamnější roli. Velmi názorné je opět grafické znázornění.

Tento obrovský výkyv ukázal nejméně dvě nové skutečnosti relevantní pro budoucí vývoj globálního surovinově-energetického problému a světové ekonomiky vůbec, a to:

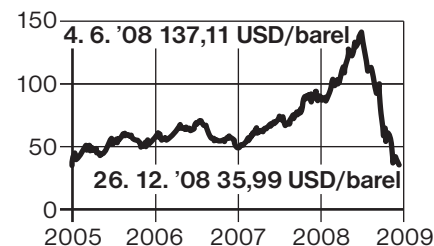
- zvyšující se závislost ropných a vůbec surovinových cen na globální konjunkturální situaci

- rostoucí volatilitu tohoto cenového vývoje v závislosti nejen na tenčících se světových zásobách, ale i faktory mimoekonomickými (například psychologickými, jež spouštějí panické reakce) a konečně i na mezinárodněpolitických vlivech (válka v Iráku, zvyšující se napětí na Středním východě, vojenské neúspěchy USA v Afghánistánu atd.).

Již na první pohled je zřejmé, že tyto nové aspekty, resp. jejich posílení, se nemůže neprojevit na zesílení vzájemné propojenosti globálních problémů – zesiluje se například vazba na problém zadlužení, přestavby systému mezinárodních vztahů, na problém chudoby a v konečné instanci i na problém trvale udržitelného rozvoje a životního prostředí atd. Zcela bezprostředně se tato souvislost již projevuje na vztahu ropných a neropných zemí, jejichž pozice se nesmírně zkomplikovala téměř okamžitě. Vezměme si – jako příklad – tyto země: Ruskou federaci, Írán, Nigérii a Venezuelu, tvořící dnes v energetickém problému „vlivově nejsilnější čtyřku“, neboť úloha celé OPEC již oproti třem šokům poklesla. Celá tato čtveřice se ocitla okamžitě v ohromných ekonomických problémech, protože příjmy z ropy tvoří od 35 procent (Írán) po 50 procent (Venezuela a Rusko) až k 80 procentům (Nigérie) světových příjmů vlád.

Ostatně růst HDP Ruska se očekává pro tento rok okolo dvou procent (oproti 7–8 procentům v letech minulých). Evropská unie a Česká republika to ostatně poznaly ihned na lednové „plynové krizi“.

Graf 2: Pád ropných cen (USD/barel) v týdenním vyjádření.

Pramen: Walt, Vivienne: Sinking Fortunes, Time 3/2009, January 19, 2009.

Potravinově-nutriční problém se změnil právě nejvíce ve vztahu ke kolísání ropných cen, neboť podle FAO a Světové banky je zde růst cen více než z padesáti procent způsoben odčerpáním exportu nabídky obilovin a zrnin pro potřeby etanolového průmyslu, tj. pro výrobu biopaliv. Růst populace je pak sekundární.

Ceny všech hlavních komodit pro výrobu biopaliv (kukuřice, zrniny, olejiny, cukrová třtina) stouply v letech 2006 až 2008 řádově na dvojnásobek a byly hlavní příčinou „rýžové krize“ v Asii v letech 2007–2008. Využívání potravin jakožto surovin pro výrobu biopaliv se odehrává jak v USA, tak v Kanadě, v EU i Číně, tedy ve všech hlavních hospodářských oblastech, a to o desítky procent (hlavně kukuřice v USA).

Přitom bohužel ale v dohledném časovém horizontu energetický problém neřeší. Snížení osevních ploch pro tyto plodiny tudíž potravinový globální problém zhorší dlouhodobě, bude-li pokračovat trend z let počátku milénia. Účinky jsou devastující hlavně v Asii (rýže zde tvoří 90 procent jídelníčku). Prohlubuje se samozřejmě i globální problém zhoršování životního prostředí (environmentální).

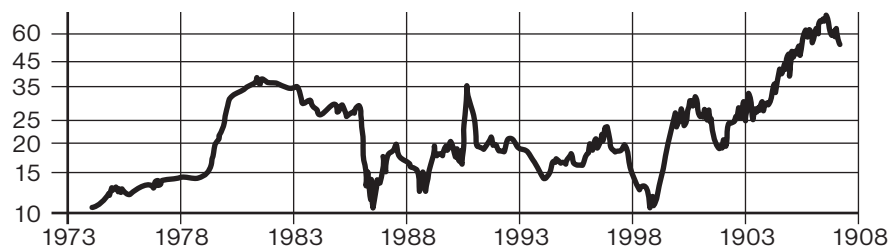
Jestliže se na počátku milénia zhoršil problém potravinově-nutriční, nemohlo se to samozřejmě neodrazit na problému absolutní chudoby a pohybu příjmové rovnosti.

Problém chudoby ve světě

Zde se předpokládalo, že vyšší růstové parametry HDP (okolo 10 procent v Číně, 7–8 procent v Indii atd., tedy v zemích

Graf 1

1973–75 na 3,5násobek   1979-81 na 2,7násobek   2002–07 na 4,5násobek

Pramen: Perspectives de l'économie mondiale 2007–2001, Coe-Recezon. Paris 2008, cit. podle Sereghyová, J. a kol.: Zvrat v dlouhodobých trendech prosazujících se ve světové ekonomice a příznaky vzniku nové geografie světového obchodu, studie č. 4/2008, CKS Praha, doplňkový materiál.

s nejvyšší mírou chudoby absolutní - 1 USD denně nebo extrémní - 2 USD denně) tento problém začnou postupně likvidovat. Děje se však něco jiného. Podle údajů ILO „růst do městských slumů a vesnic nedorazil a mzdy, zejména ne-kvalifikovaných zaměstnanců činí jen méně než tři čtvrtiny 1 USD na každý dolar růstu na hlavu“. (G. Sziraczki, *Time* 2/2 2009). Bohatí tedy dále bohatnou a chudí chudnou, a to tím více, oč rostou ceny potravin a dalších „staples“ (nezbytných životních potřeb). V Indii například postihla extrémní chudoba 456 milionů lidí, podle nejnovějších údajů o 20 milionů více než v 90. letech. „Indický růst není prostě udržitelný bez zvýšení produkce potravin.“ (ekonom A. Mitra, tamtéž).

Podle neustále pesimističtějších scénářů na rok 2009 tomu ovšem bude ještě hůře. Růst objemu HDP, který padá v EU u stále více zemí do záporných čísel, se sice v rozvojových zemích ještě drží v kladných hodnotách, leč v Asii asi o 2,5 procenta, v Latinské Americe o 2,7 procenta a ve východní a střední Evropě (bez OECD) dokonce o 3 procenta méně než v roce 2008.

Světový obchod (objem) by měl poklesnout z 4,6 procenta na pouhá 1,8–2,0 procenta růstu. Poněkud povzbudivější jsou

Objem světového obchodu by měl poklesnout z 4,6 procenta na pouhá 1,8–2,0 procenta růstu. Poněkud povzbudivější jsou pouze prognózy inflace, cen ropy a mírný pokles u komodit včetně potravin.

pouze prognózy inflace, cen ropy a mírný pokles u komodit včetně potravin.

Nicméně je zřejmé, že globální problém chudoby se nezlepší, ale zhorší. Navíc Světová banka přešla v roce 2008 na novou metodiku, opřenu o paritu kupní síly a o indexy, srovnávající nákupní koš jednoho tisíce položek (výpočet pro 146 zemí), které vykazují, kolik lidé musejí zaplatit, aby si v těchto zemích mohli zakoupit tentýž sortiment. Index slouží jak pro stanovení nerovnosti v příjmech, tak rozměrů chudoby, a vyplynulo z něj, že chudých je na světě pravděpodobně mnohem více oproti dosavadním předpokladům výzkumu globálního problému chudoby. Ukázalo se, že ceny podle staré

metodiky byly nejvíce podhodnoceny v Asii (až 40 procent), kde je chudých nejvíce. Dále je používáno i tzv. P/R indexů příjmů nejbohatších (*richest*) a nejchudších (*poorest*) skupin. Konečně se používá nyní navíc i tzv. Giniho koeficient a Lorenzova křivka pro sociální nerovnost jednotlivých zemí **uvnitř** jejich společenství. Tato nová metodika jednoznačně ukázala, že globální problém chudoby se nevyvíjí dobře a je tím horší, čím více jsou jednotlivé země postiženy předchozími dvěma problémy a čím uzavřenější jsou jejich ekonomiky. Proto je tak škodlivé stále prodlužování negociací okolo Katarského kola WTO, o čemž už Mezinárodní politika několikrát psala.

Inspirace pro formulování českých stanovisek

Podobných ukázek rozvětvení a nových skutečností, relevantních pro výzkum a prognózování globálních problémů, přinesla již první dekáda milénia více. Globalistika je musí nejen správně identifikovat, registrovat a analyzovat, ale co je důležitější - musí je alespoň částečně i před-

vidat, a to nejen ve statické, ale i dynamické podobě, tj. v jejich souvislostech ekonomických, politických, sociálních a vůbec veškerých interdisciplinárních vazbách, které je schopna předvídat. Jakkoli to v českých podmínkách může spíše být pouze sledovatelský výzkum, měl by alespoň on být důkladný a všimnout si zejména těch problémů a výzev, které jsou pro české mezinárodní vztahy, a hlavně (ekonomickou i jinou) diplomacii relevantní. Měl by reflektovat hlavní díla světové globalistiky a vyučovat tuto látku v kurzech mezinárodních vztahů. Mělo by se to dít soustavně, a nikoli až tehdy, kdy určitá osobnost zemře. Zde narážíme na nedávné úmrtí prof. Samuela Huntingtona, jehož si česká média všimla bohužel až po jeho smrti. Také naše nakladatelství by stěžejní díla světové globalistiky měla průběžněji publikovat. Jsme si jisti, že by nejen našla své čtenáře, ale posloužila též velmi inspirativně pro tvorbu českých stanovisek nejen na různých mezinárodních negociačních fórech, ale i při tvorbě koncepcí rozvoje většiny našich resortů. Proto by měla být i předmětem zájmu grantových agentur, což se bohužel také dosud neděje.

Leden 2009

Jaroslav Foltýn

je docentem pro obor světová ekonomika VŠE v Praze.

foltyn.jar@seznam.cz

Zdroje

- Jeníček, V. – Foltýn, J.: Globální problémy a světová ekonomika, nakl. C. H. Bech. Praha 2003
- Sereghyová, J. a kol.: Zvrat v dlouhodobých trendech provozujících se ve světové ekonomice a příznaky vzniku nové geografie světového obchodu, studie č. 4/2008, CKS Praha, říjen 2008
- TIME magazine: různá čísla z října 2008–ledna 2009.

Bělorusko: opatrné kroky západním směrem

Jaroslav Šimov

nevšímat si porušování demokratických pravidel ze strany vlády. Zdá se, že Evropská unie opravdu usiluje o co nejrychlejší nápravu vztahů s Běloruskem. Výraz „poslední evropská diktatura“, dříve na Západě často používaný pro běloruský režim, teď – jak se zdá – už patří do starého železa. Západ vnímá Minsk spíše jako hříšníka, který se snaží o nápravu, a potenciálně důležitého partnera ve východoevropském regionu. Evropská unie tak činí ve větší míře, Spojené státy pak v poněkud menší.

Napravený hříšník?

Běloruská vláda udělala i několik dalších vstřícných kroků vůči Západu. Výrazně klesla brutalita policejních zákroků proti účastníkům opozičních mítinků a shromáždění. Opoziční noviny *Naša niva* a *Narodnaja volja*, jejichž existence se dala v posledních letech označit jako napůl ilegální, se vrátily do státního systému distribuce tisku, teď si je lze předplatit stejně jako provládní tiskoviny. Státní média mnohem příznivěji mluví a píšou o západních sousedech Běloruska, i když stále nezapomínají zdůraznit spojenectví s Ruskem jako základ běloruské zahraniční politiky. Představitelé Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) jednají v Minsku o liberalizaci běloruského volebního zákona. Běloruský ministr zahraničí Sergej Martynov se v lednu setkal v Bruselu se špičkami Evropské unie, v čele s ministrem zahraničí Karlem Schwarzenbergem jako zástupcem českého předsednictví. Mluví se o brzkém návratu amerických diplomatů do Minsku. Jejich počet byl na nátlak běloruské vlády drasticky snížen poté, co Washington uvalil v roce 2007 sankce na několik běloruských státních podniků. Bělorusko spolu s pěti dalšími státy bývalého SSSR by brzy mohlo dostat pozvání zúčastnit se evropského programu „východního partnerství“. Prezident Lukašenko poskytl v roce 2008 evropským médiím (*Financial Times*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Euronews* aj.) více rozhovorů než za čtrnáct předchozích let své vlády. Pokaždé zdůrazňuje svou snahu o normalizaci vztahů s Evropou a USA, i když tvrdí, že se Bělorusko ne-

Začátek roku 2009 přinesl Bělorusům nemilé překvapení. Vzápětí po novoročních svátcích vyhlásila vláda dvacetiprocentní devalvaci běloruského rublu, jehož kurz vůči americkému dolaru klesl přes noc ze 2200 na více než 2600 rublů za jeden dolar. Stejným směrem, prudce dolů, se pohnul i kurz rublu vůči euru. Největší pobouření u mnoha Bělorusů vyvolalo to, že ještě na konci loňského roku vláda popírala možnost razantní devalvace měny.

v oficiální politice během posledního roku.

V roce 2008 splnilo Bělorusko jednu z hlavních podmínek Evropské unie pro normalizaci vztahů mezi Bruselem a Minskem – osvobození politických vězňů. Vězení opustilo několik opozičních aktivistů včetně bývalého prezidentského kandidáta z voleb v roce 2006 Alexandra Kozulina. V parlamentních volbách, jež se konaly vloni na podzim, se sice žádnému z opozičních kandidátů nepodařilo vybojovat si poslanecký mandát, celkový průběh voleb byl mezinárodními pozorovateli hodnocen relativně příznivě. Běloruskou opozici to hodně pobouřilo, většina jejích příznivců tvrdí, že Evropa se z ryze pragmatických důvodů rozhodla

Podle předsedy Národní banky Běloruska Petra Prokopoviče bylo rozhodnutí o změně měnového kurzu, do té doby podporovaného měnovými intervencemi Národní banky, učiněno pod tlakem Mezinárodního měnového fondu (MMF). Ten uvedl devalvaci běloruského rublu jako jednu z podmínek poskytnout Minsku úvěr ve výši dvou a půl miliardy dolarů. Ještě před několika lety nemluvil běloruský prezident Alexandr Lukašenko o MMF a jiných mezinárodních finančních organizacích jinak než o „podvodnících“. Teď je z MMF najednou záchrance běloruské ekonomiky před světovou hospodářskou krizí. Už jenom tento fakt svědčí o pozoruhodných změnách, jež se odehrály

nechá od Západu „poučovat“. Jde vskutku o „napraveného hříšníka“ – podobného, jakým byl libyjský vůdce Kaddáfí, je muž stačilo zřít se jaderných plánů a podpory teroristických skupin na to, aby se stal miláčkem Západu?

Zdá se, že „obleva“ ve vztazích mezi Běloruskem a Západem je vyvolána především pragmatickým uvažováním, které momentálně převládá na obou stranách.

Místopředseda opoziční Běloruské lidové fronty Vincuk Vjačorka tvrdí, že se Lukašenko nezměnil a celá jeho liberalizace je pouhou fraškou, která se vůbec netýká autoritářských základů běloruského režimu, poněvadž Lukašenkovi jde pouze o setrvání u moci. Avšak právě proto může být snaha běloruského prezidenta o normalizaci vztahů se Západem upřímná. Ví totiž, že Západ potřebuje – jednak proto, že v podmínkách světové ekonomické krize nesmí zanedbávat pro běloruské hospodářství důležitý západní směr, a také proto, že už nemůže jako dřív spoléhat pouze na spojenectví s Ruskem. Zájmy Minsku a Moskvy nejsou vždy totožné. V loňském srpnu během války s Gruzii ukázalo Rusko svým sousedům a celému světu, že je ochotno prosazovat své zájmy u vlastních hranic nejen diplomatickými a ekonomickými, ale i vojenskými prostředky. V Minsku to pochopili a je příznačné, že i přes nátlak Moskvy nepospíchá Lukašenko s uznáním nezávislosti separatistických režimů v Abcházii a Jižní Osetii. Nově zvolený běloruský parlament oznámil, že tuto otázku pravděpodobně projedná na jaře, ale zatím není vůbec jasné, zda přáním Ruska nakonec vyhoví.

Vláda shání zoufale peníze

Lukašenko hraje ve své zahraniční politice docela složitou hru, kterou v posledních měsících komplikují ekonomické problémy vyvolané světovou krizí. Do-

lehla především na běloruské exportéry, jejichž průmyslové výrobky (těžká nákladní auta, traktory, levné televizory, nábytek atd.) směřují hlavně na východ, na obrovský ruský trh, který teď také zažívá krušné časy. Pro tyto běloruské podniky byla devalvace národní měny požehnáním, zvýšila totiž konkurenceschopnost běloruských výrobků v Rusku. Ale předpovědi běloruských ekonomů jsou větší-

Zdá se, že „obleva“ ve vztazích mezi Běloruskem a Západem je vyvolána především pragmatickým uvažováním, které momentálně převládá na obou stranách.

nou chmurné, impozantní ekonomický růst z minulých let (7 až 9 procent ročně) nejspíše vystřídá letos růst nulový, není vyloučen ani pokles HDP. Vláda zoufale potřebuje peníze a snaží se je sehnat, kde se dá, a politické a ideologické faktory dává v tomto případě stranou. Nebo přesněji řečeno, nechá je sloužit vlastním ekonomickým zájmům. V minulosti se Bělorusko moc nezadlužovalo, o to rychleji teď shromažďuje vypůjčené peníze. Kromě dvou a půl miliardy dolarů od Mezinárodního měnového fondu dostal Minsk další dvě miliardy od Ruska a 500 milionů dolarů přispěla Venezuela, s jejímž prezidentem Hugem Chávezem má Alexandr Lukašenko přátelské vztahy.

Běloruská vláda docela obratně vyjednala v Moskvě relativně příznivou cenu ruského plynu, který je pro Bělorusko stále levnější než pro jeho sousedy včetně Ukrajiny. Během lednové „plynové války“ mezi Moskvou a Kyjevem se Minsk snažil prezentovat jako spolehlivý a bezproblémový partner jak pro Rusy, tak pro Evropany. Lukašenko opatrně podpořil Rusko, nezanedbal však ani vztahy s Ukrajinou, 20. ledna se v Černihivě sešel s ukrajinským prezidentem Viktorem Juščenkem. Toto setkání je dalším příkladem toho, jak výrazně se v poslední době běloruské a východoevropské poměry změnily. Vždyť ještě před nedávnem byl prozápadní vůdce „oranžové revoluce“ Juščenko považován za politic-

kého antipoda proruského autokrata Lukašenka.

Generační změna a nový pragmatismus

Nelze si nevsimnout ani jisté vnitřní proměny běloruského režimu. V roce 2008 došlo k evidentní změně politických generací v Lukašenkově okolí. Na začátku července bylo v Minsku v důsledku záhadného výbuchu (pachatelé nejsou známi) během veřejných oslav státního svátku zraněno 50 lidí. Politickým následkem této události byla malá senzace: prezident učinil zodpovědným za selhání bezpečnostních opatření tehdejšího tajemníka Rady bezpečnosti Běloruska Viktora Šejmana, jednoho ze svých nejvěrnějších a zároveň jednoho z hlavních zastánců tvrdé autoritářské linie. Šejman a šéf prezidentské administrativy Gennadij Nevyhlas byli propuštěni, na jejich místa nastoupili představitelé mladší politické generace, jejichž neoficiálním vůdcem je podle běloruských politologů prezidentův starší syn Viktor Lukašenko. Nový šéf prezidentské administrativy Vladimír Makej je považován za jednoho z hlavních protagonistů dnešní opatrné liberalizace. Vlivnou postavou je i Makejova náměstkyně Natálie Pětkevičová. Žádného z těchto lidí nelze považovat za přesvědčeného demokrata, jsou to však pragmatičtí přesvědčení o tom, že se dnešní vládnoucí elitě stěží podaří udržet se u moci, pokud nedokáže do jisté míry zmodernizovat běloruský politický systém. Alespoň navenek.

Právě proto přišel Vladimír Makej s iniciativou vytvořit takzvanou Společenskou konzultativní radu (*Obščestvennyj konsultativnyj sovět*), do níž nabídl začlenit vedle různých odborníků a expertů také umírněné zástupce opozičních stran. Tento návrh rozštěpil běloruskou opozici, která byla už beztak zoufale nejednotná. Radikálnější opozice míní, že vládě jde především o vytvoření zdání dialogu s občanskou společností, což by mohlo přinést oficiálnímu Minsku další body u Evropy. Pragmatické křídlo opozice naopak tvrdí, že je třeba využít jakékoli možnosti ovlivnit politický proces, a proto by se Lukašenkovi oponenti měli

na práci konzultativní rady podílet.

Ekonomická krize ani politická liberalizace, ať už je povrchní, nebo skutečná, zatím nepřinesla výraznou změnu politických nálad většiny Bělorusů. Podle průzkumu uskutečněného na podzim roku 2008 nezávislým sociologickým střediskem NISEPI podporovalo prezidenta Lukašenka 40,2 procenta voličů, což by mu přineslo jisté vítězství ve volbách. (Popularita opozičních vůdců se pohybuje mezi pěti až deseti procenty.) Prezidentské volby se však budou konat teprve v roce 2011. Vzhledem k tomu, jak rychle se začala měnit ekonomická a politická situace nejen v Bělorusku, ale v celém světě, se do té doby v desetimilionové zemi, ležící mezi Evropskou unií a Ruskem, může odehrát mnoho nečekaných událostí. Bělorusko, jež bylo po dlouhá léta považováno za poněkud ospalou zemi, kde se téměř nic neděje, pravděpodobně vstoupilo do nejzajímavějšího období svých moderních dějin.

Jaroslav

Šimov je

běloruský novinář a historik.

J.Simov@seznam.cz

Francouzská krajně pravicová Národní fronta a imigrační otázky v kontextu „krize“

Pavel Sitek

Probíhající recese doprovázená ekonomickou krizí, velké zviditelnění pravicových extrémistů v českém veřejném prostoru a volby do Evropského parlamentu plánované na rok 2009 jsou tři skutečnosti, které vybízejí k zamyšlení a hledání určitých paralel v nedávné minulosti. Jaká byla zkušenost francouzské společnosti s těmito třemi fenomény od přelomu 70. a 80. let dvacátého století do současnosti, kdy převládalo přesvědčení o stále probíhající „krizi“?

Krajně pravicová strana Front national (FN)

Od roku 1965 se na francouzské politické scéně extrémní pravice neobjevovala a přežívala spíše jako určitý myšlenkový proud bez politického kapitálu. V roce 1972 však byla založena krajně pravicová Národní fronta, která vznikla především z iniciativy Jean-Marie Le Pena: nacionalisty, antikomunisty, odpůrce dekolonizace a stoupence francouzského Alžírka. Od založení strany do počátku 80. let (1972–1983) se Národní fronta ucházela o přízeň voličů a jejich hlasy s velkým neúspěchem (například v průběhu prezidentských voleb v roce 1974 získal Le Pen 0,74 procenta hlasů).

V závislosti na vývoji francouzské společnosti se však tato situace postupně změnila. Nový kontext vznikající především od počátku 70. let (například ekonomická a hospodářská krize, velký nárůst nezaměstnanosti a sociálních problémů, časté xenofobní a rasistické postoje vůči přistěhovalcům či nové otázky v oblasti imigrace, na které politické elity nebyly schopné nalézt odpovědi) spojený s transformacemi francouzské společnosti vytvořil vhodné podmínky pro to, aby se ve veřejném prostoru začaly prosazovat myšlenky Národní fronty a Le Penova politická nabídka přilákala určité skupiny voličů. K tomu docházelo především od první poloviny 80. let, kdy krajně pravicové

Vůdce krajně pravicové francouzské Národní fronty Jean-Marie Le Pen hovoří ke svým stoupencům pod sochou Johanky z Arku.

Charles Platiau, Globe Media/Reuters

vá rétorika postavená na zpolitizovaném uchopení národní identity začala dobývat část veřejného mínění.

Růst oblíbenosti Národní fronty ve vybraných volbách

Po jedenácti letech od založení strany přišel první velký úspěch, který Národní fronta slavila ve volbách do městských zastupitelstev v roce 1983 v Dreux (město západně od Paříže). Posilování Le Penova

vých politických pozic mezi léty 1981 až 1983 vyvrcholilo ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1984, v nichž Národní fronta získala deset křesel ve Štrasburku (Le Pen je členem EP téměř nepřetržitě od roku 1984 až do současnosti). Jeho dcera Marine se stala poslankyní Evropského parlamentu v roce 2004).

V roce 1988 proběhly prezidentské volby (vyhrál François Mitterrand) a J.-M. Le Pen v nich zaznamenal další úspěch, když v konečném výsledku získal přes 14

procent hlasů. V prezidentských volbách v roce 1995 byl výsledek pro Le Pena ještě lepší. V prvním kole všelidové volby obdržel 15,3 procenta hlasů. Tento úspěch byl pak násoben ziskem velkého počtu hlasů ve volbách do městských zastupitelstev například v Toulonu, Orange či Marnanau. Důvod úspěchu je čitelný z průzkumů důvodů, jež vedly voliče k odezdání hlasu FN. U dotazovaných jedinců se jako nejčastější motiv objevovalo řešení imigrace. Le Pen v očích dotazovaných voličů představoval jediného politika, který se již dlouhodobě pokouší řešit situaci neevropských přistěhovalců.

Do prezidentských voleb v roce 2002 vstupovala extrémní pravice dosti oslabená svým rozštěpením na dva proudy. V čele prvního byl stále angažovaný Le Pen a v čele druhého bývalý Le Penův blízký spolupracovník a generální delegát FN Bruno Mégret. Z tohoto důvodu se předpokládalo, že by extrémní pravice mohla získat méně hlasů. Tento předpoklad se ukázal jako mylný. První kolo vyhrál s velmi nízkým počtem hlasů Jacques Chirac (19,88 procenta), ale na druhém místě nebyl vůdce socialistů Lionel Jospin, jak se očekávalo, ale právě Jean-Marie Le Pen s 16,88 procenta hlasů. Do druhého kola tak postoupil Chirac a Le Pen, který zaznamenal svůj dosavadní nejlepší volební výsledek, přestože byl poté drtivě poražen.

Důvody úspěchu strany a její argumentace

V získávání voličů učinil Le Pen několik spolu souvisejících kroků. Jako důležité se za prvé ukázalo, že Le Pen sjednotil francouzská extrémně pravicová hnutí. Za druhé, Národní fronta vždy nabízela politický produkt, který obratně mísil velké množství krajně pravicových myšlenek. A za třetí, je možné hovořit o určité originalitě Le Penova hnutí, neboť vždy bylo schopné se adaptovat na politické a společenské výzvy za využití různých krajně pravicových argumentů. Navíc, politický produkt, o němž je zde řeč, přišel ve vhodném okamžiku. Mimo jiné totiž docházelo k velkému poklesu zájmu o komunistickou stranu, která po dlouhou dobu přitahovala důležité množství voličů. Ti později našli svůj politický program

u Národní fronty, neboť Le Pen také odmítá elity, intelektuály, vyzdvihuje lid, ve kterém spatřuje „to jediné nejlepší“, a přednosti „lidu“ pak dává do kontrastu se zkorumpovaností politických elit.

Ve své rétorice nabízela FN „vysněnou a ideální Francii“. V tomto bodě se dostáváme do centra Le Penovy argumentace.

„Vysněná a ideální Francie“ je podle Le Pena Francie bez přistěhovalců, neboť pro ně není na území kontinentální Francie místo. Z toho by mělo být patrné, že hlavní argumentace FN spočívala v jakési výměně hlasů za to, že Národní fronta se postará o odchod imigrantů. Le Pen se zaměřil především na neevropské imigranty, kteří byli (a jsou) v lepenovské ré-

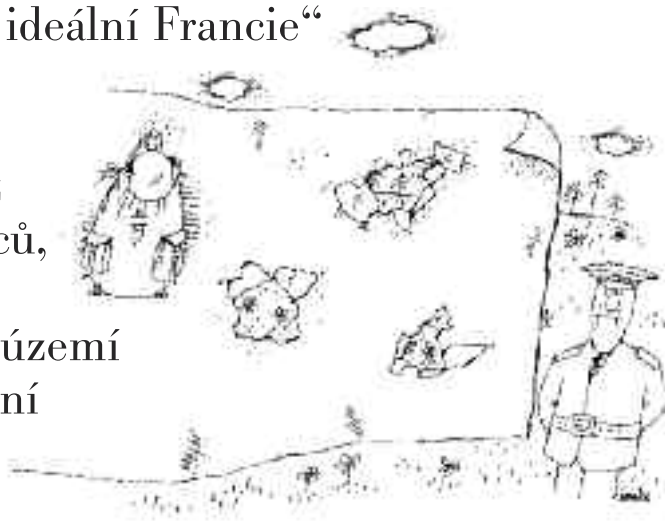
torice zodpovědní za ohrožení francouzské národní identity. A právě tato rétorika v kombinaci s kritikou státních institucí, a za silné podpory některých médií, přilákala voliče, neboť ve francouzské společnosti převládal názor, že cizinci jsou zodpovědní za všechny problémy Francie.

Národní fronta tedy zaměřila pozornost na stereotyp „nebezpečného imigranta“. Tento náhled přilákal do volebního tábora především ty voliče, kteří byli určitým způsobem zasaženi postupující krizí. V jejich očích Le Pen představoval politika, jenž vystihuje jejich mínění o důvodech vlastního neutěšeného stavu. Šlo především o voliče, kteří věřili, že je možné jednoduchými prostředky vyřešit komplikovanou situaci.

vedle ústředního tématu, tedy přistěhovalectví a jeho vlivu na francouzskou společnost, se ve své rétorice lídr FN také soustředil například na zkaženost mravů, nárůst delikvence, úpadek politické morálky či neschopnost vlád, které podléhají „imigrační lobby“. Dalším „lákadlem“ pro voliče byla skutečnost, že Le Penovy argumenty obsahovaly velké množství slovních hříček a vět, které lidé chtěli více vysvětlit. Le Pen se navíc pohyboval v poli-

tickém prostředí velmi zkušeně a neustále přicházel s tématy, která dokázala šokovat veřejné mínění. Je evidentní, že Le Penovi se v kontextu „krize“ podařilo obnovit nacionalisticko-populistickou argumentaci, která mezi léty 1983–2007 byla schopna přinést Národní frontě různě velké úspěchy.

„Vysněná a ideální Francie“ je podle Le Pena Francie bez přistěhovalců, neboť pro ně není na území kontinentální Francie místo.

Na úspěchu FN nesou velký podíl také média, především televize a rádia, která dávala Le Penovi dostatek prostoru a času, nebo nadsazeně informovala o některých skutečnostech. V tomto smyslu je možné uvést způsob prezentace výsledků v roce 1983. Lokální úspěch FN totiž média prezentovala jako úspěch celostátní. Veřejné mínění projevilo zájem o Le Penovy názory a média mu začala dávat více prostoru. Při svých vystoupeních se Le Pen identifikoval s diváky, neboť hovořil o společných problémech v první osobě množného čísla, tedy o problémech „nás Francouzů“. Jako další vliv na úspěch FN je nutné vnímat i konkurenci mezi novináři, neboť na vzrůstu Le Penovy popularity se velmi podílel boj o diváky. Od roku 1984 totiž Le Pen představoval na televizním trhu produkt, který dokázal zajistit vysokou sledovanost.

Le Penův vliv na imigrační politiku Francouzské republiky

Podobný úspěch a oblíbenost argumentů zajistily FN i značný vliv na rozhodování vlád, především pak v oblasti imigračních politik. Rétorika Národní fronty nebyla sa-

mozřejmě přijatelná pro tradiční politické strany. Ty se tak od podobných proklamací distancovaly, avšak zároveň musely přehodnotit svá stanoviska, která se podobala argumentům FN. Tento krok nebyl vůbec jednoduchý, neboť imigrační otázky představovaly jedno z témat, kde bylo výrazně patrné rozdělení pravice a levice (*clivage droite/gauche*) a jejich přístupy při řešení různých problematik.

Vliv Národní fronty je patrný již od 80. let. Její popularita způsobila, že francouzské vlády, ať již levicové, či pravicové, musely na Národní frontu reagovat. Tím se méně soustředily na řešení konkrétních situací, neboť hlavním cí-

lem bylo jasné vymezení se od její rétoriky. Navíc se tradiční pravicové a levicové vlády snažily být jiné navzájem, což v kontextu střídání pravicových a levicových vlád přispělo k nekonceptnosti francouzské imigrační politiky. Jedním z příkladů může být i snaha Chirakovy vlády z let 1986 až 1988. Tato vláda se, mimo jiné pustila do návrhu změn v získávání a přístupu ke státnímu občanství, čímž pravice přistoupila k další reformě Kodexu státního občanství. Nové změny přinesly zrušení práva na státní občanství pro děti cizinců narozené ve Francii v době plnoletosti. Jedním z hlavních důvodů tohoto kroku byla i rétorika Národní fronty, která upozorňovala na skutečnost, že existují Francouzi, kteří jimi ve skutečnosti nechťejí být (*les Français malgré eux*). Dalším příkladem může být snaha řešit nelegální přistěhovalectví. V roce 1995 musel nově zvolený prezident Chirac po nástupu do úřadu řešit zvyšující se počet „lidí bez papírů“ (*les sans-papiers*). Se stejnou otázkou se potýkala i levice po opětovném návratu k moci v roce 1997. Avšak později se ukázalo, že pravice ani levice nejsou schopné navrhnout určitá konstruktivní řešení v této oblasti. Opatrný přístup v oblasti nelegál-

ního přistěhovalectví byl způsoben především pod vlivem obav z dalšího vzestupu Národní fronty a vzniku možného manévrovacího prostoru pro extrémní pravici (dodejme, že levice zastávala liberálnější přístupy v oblasti imigrace. Například mezi léty 1981–1982 byl zlegalizován levicovou vládou pobyt 140 000 „sans-papiers“, což později vedlo k nárůstu nelegálního přistěhovalectví). Z předcházejícího výkladu je patrné, že ve druhé polovině 90. let, tedy po více než deseti letech zkušeností s krajní pravíci, byl stále patrný vliv Národní fronty na postupy francouzských vlád v oblasti imigračních otázek, neboť lidé v čele s Jean-Marie Le Penem neváhali imigrační problematiku v každé situaci velmi efektivně využít ve svůj prospěch.

Rok 2007 pak přinesl zásadní změnu celého fenoménu, neboť došlo k přesunu hlasů Národní fronty ve prospěch tradiční pravicové strany, jmenovitě ve prospěch Nicolase Sarkozyho. Tento přesun způsobil, že Le Pen získal nejméně hlasů od 80. let. V porovnání s rokem 2002, kdy se získal hlasů šplhal téměř k 17 procentům, dostal v roce 2007 „jen“ 10,44 procenta. Tuto skutečnost je možné interpretovat tak, že Sarkozy díky své rétorice o národní identitě převzal v očích některých voličů roli poli-

tika, jenž je schopen řešit imigrační otázky. Tradiční pravicová strana v čele se Sarkozym tak částečně přebrala úlohu, kterou po dlouhou dobu v očích části veřejného mínění zastávala extrémně pravicová Národní fronta.

Negativní pohled na „druhé“

Z předcházejícího výkladu je patrné, že v období „krize“ jsou často úspěšné diskursy, jejichž argumenty do svého centra umísťují „jinakost“. Přesněji řečeno, negativní náhled na „druhé“, který je jiný. Toto zaměření pozornosti, ať už na jedince odjinud, či skupiny obyvatel, které jsou považovány za jiné, přináší v období neprosperity značný zisk oblíbenosti i politického kapitálu. Z toho vyplývá, že současný kontext by mohl vytvořit vhodné podmínky pro nárůst podobných, nebezpečných myšlenek. Jak se k tomu postaví politické elity a média, ale také především občané České republiky, kterých se současná „krize“ dotkne?

Pavel Sitek

je doktorandem Katedry antropologických a historických věd FF ZČU v Plzni a CEFRESu Praha.
pavel.sitek@volny.cz

Dočká se Kambodža po třiceti letech spravedlnosti?

Martin Weiser

Desetitisíce Kambodžanů si 7. ledna připomněly třicáté výročí pádu genocidního režimu Rudých Khmerů. Vláda skupiny vedené „bratrem č. 1“ Pol Potem si podle nejčastějších odhadů vyžádala kolem 1,7 milionu obětí, tedy téměř čtvrtinu všech tehdejších obyvatel země. Za zločiny totalitního režimu nebyl dosud žádný z jeho vůdčích představitelů souzen. Prvního procesu se Kambodžané konečně dočkali letos.

„Čtyřlletka“ Rudých Khmerů

Když 17. dubna 1975 vstupovaly jednotky Rudých Khmerů, po pětileté občanské válce proti Lon Nolově vládě, jako vítězové do hlavního města Phnompenhu, vítaly je v ulicích tisíce nadšených Kambodžanů. Doufaly, že po letech těžkých a vyčerpávajících bojů přijde do země konečně mír; že nadešel čas rekonstrukce a usmíření. Jejich naděje byly ale velmi rychle zklamány.

Jakmile se Rudí Khmerové dostali k moci, jali se uskutečňovat svou utopickou vizi svérázného komunismu. Prvními oběťmi jejich tragického experimentu obrovských rozměrů se stali vysoce postavení představitelé Lon Nolova režimu a obyvatelé měst. První byli postřeleni, druzí museli odejít. Na příkaz *Angkaru* (organizace či strany) byla vyklizena všechna velká města. Bezmála dvoumilionový Phnompenh se ze dne na den téměř úplně vyliadil. Jeho obyvatelé putovali několik dnů nebo i týdnů na venkov, kde je čekala hromadná „převýchova“.

Na původní vesnické obyvatelstvo došlo podle *Angkar* odstranit soukromé vlastnictví a peníze, zakázal náboženství a cizí jazyky, uzavřel školy a spálil knihy, zrušil nemocnice, po-

Zdroje

- Milza, Pierre – Berstein, Serge: 2006 – Histoire de la France au XXe siècle. De 1974 à nos jours. Paris: Hachette.
- Noiriel, Gérard: 2007 – Immigration, antisémitisme et racisme en France (XIXe-XXe siècle). Discours publics, humiliation privées. Paris: Fayard.
- Noiriel, Gérard: 2007 – A quoi sert „l'identité nationale“. Marseille: Agone.
- Lequin, Yves (dir.): 2006 – Histoire des étrangers et de l'immigration en France, Paris: Hachette.
- Rémond, René: 1996 – Le XXe siècle. De 1918 à 1995. Paris: Fayard.
- Weil, Patrick: 2004 – Qu'est-ce qu'un Français?. Paris: Gallimard.
- Weil, Patrick: 2005 – La République et sa diversité. Immigration, intégration, discriminations. Paris: Le Seuil.
- Winock, Michel: 2003 – La France politique. XIXe-XXe siècle. Paris: Seuil.

kusil se zničit rodinu, zavedl nucené práce a z celé země udělal jednu velkou trestaneckou kolonii.

Trestaneckou kolonii, ve které Kambodžané museli pracovat od rána do večera na stavbě nesmyslně gigantických přehrad, irigačních zařízení a dalších kolosálních projektů. Lidé, kterým zbyl z jejich majetku často pouze jeden talír a jedna lžice na společné stravování, dřeli dvanáct, ale i čtrnáct a více hodin denně a přežívali na pár hrstkách rýže. Otrockou prací, při které museli vykopat dva, tři, někdy i čtyři kubíky hlíny za den, příliš neulehčovaly ani tóny neustále znějících budovatelských a propagandistických písní. Když se jim při práci zlomila lopata, byl to zločin proti státu. Pokud si vypěstovali několik brambor pro soukromou potřebu nebo ulovili pár ryb, aby nakrmili své děti, byl to zločin proti *Angkaru*, za který mohl přijít i trest nejvyšší.

Rudí Khmerové napodobili čínskou politiku z přelomu padesátých a šedesátých let a pomocí „ještě většího skoku kupředu“ se pokusili radikálně přeměnit zemi. O správnosti své cesty nepochybovali. V interní stranické zprávě ze září 1975, která hodnotila dosavadní vývoj, se psalo, že kambodžská revoluce je o 30 let vpředu v porovnání s revolucemi v Číně, Severní Koreji a Vietnamu. Pro zdárné dokončení revoluce, bylo nutné se radikálně oddělit od minulosti a stvořit „nového člověka“, který bude očištěn od špinavých nánosů minulosti, zejména dřívějších tradic, způsobů myšlení a zvyků; který bude zbaven rodinných pout. Člověka, jenž bude jako nepopsaný list, na který strana může krásným písmem zaznamenávat dějiny budoucnosti.

Bylo nutné odstranit všechny rozdíly, které by mohly stát v cestě nezvratnému dějinnému pokroku. Za sebemenší odchylku od ideálu „nového člověka“ mohl následovat trest smrti. Etnická, národnostní či náboženská odlišnost, ale i znalost cizího jazyka, podezřele vysoké vzdělání nebo nošení brýlí mohly mít ty nejhorší následky. Na každodenních komunálních seancích se někdy hříšníci mohli zachránit zpytováním svědomí a tvrdou sebekritikou, většinou však byli odvedeni na „převýchovu“, z níž se lidé zpátky nevraceli. Nejlepší cestou, jak přežít, by-

lo nevyčínat z řady a snažit se splynout s masou ostatních, prostě, jak píše Kiernan, „dělat, že nic nevíte, nic neznáte, nic neslyšíte a nic nevidíte“.

Ani všechna extrémně radikální opatření nestačila. Vývoj v zemi, která se od roku 1976 nazývala z nejasného důvodu Demokratickou (Kampučii), šel od deseti k pěti. Statisíce Kambodžanů umíraly hladem, z vyčerpání a přepracování, pro nedostatek lékařské péče nebo z rozhodnutí *Angkaru*. Desetitisíce jich prchaly za hranice. Jak to bylo možné? Strana byla přece neomylná! To vnitřní a vnější nepřátelé hatili její velké dílo!

Brzy se na ně zaměřila pozornost tajné policie *Santebalu*, a zejména v posledních dvou letech revoluce masivně požírala své děti. Tisíce z nich zmizelo v *Tuol Slengu* (S-21), školní budově v Phnompenhu, předělané na politické vězení a mučírnu. Kambodžané podezřelí ze spolupráce se CIA nebo Vietkongem se zde po psychickém a fyzickém mučení doznali k nejhorším činům proti revoluci, sepisovali podrobně biografie a udávají ostatní. Někdy skrze nesmírné lidské utrpení proniká záblesk grotesky. Třeba když se jeden z vězňů přiznal, že ho do CIA v šedesátých letech rekrutoval jistý Američan Kennedy, nebo když se jiný po mučení „doznal“ a ptal se, k jakým zločinům se má přiznat konkrétně. Celkový obraz je však tragický: z přibližně 14 tisíc lidí, v drtivé většině Khmerů, někdy i žen a dětí, kteří branou *Tuol Slengu* prošli, jich pouze dvanáct ještě někdy spatřilo světlo vnějšího světa.

Země se takřka hermeticky izolovala od vnějšího světa, aby zabránila zahraničním nepřátelům infiltrovat stranu a osnovat proti revoluci. „Demokratická“ Kampučie navázala diplomatické styky jen s hrstkou ortodoxních komunistických režimů a s výjimkou Číny, která ji rozsáhlou vojenskou podporou držela při životě, ztratila kontakt se světem i realitou. O tom svědčí i fakt, že když v roce 1976 navštívila delegace pěti kambodžských žen Vietnam, označila Ho Či Minovo město za „kapitalistické“. Zahraničí se o dění uvnitř země dovíдалo jen útržkovitě a neúplně informace, především z výpovědí statisiců uprchlíků do Thajska a Vietnamu.

Celková a navýsost katastrofální bilance vlády Rudých Khmerů vyšla plně najevo až poté, co během dvou týdnů na přelomu let 1978 a 1979 smetla stopadesátitisícová vietnamská armáda, podpořená asi patnácti tisíci Kambodžany, Pol Potův režim. Během necelých čtyř let jeho vlády zemřel přibližně každý pátý Kambodžan, čtyři z deseti muslimských Chamů (100 000 mrtvých), každý druhý Číňan (200 000) a Thajec (10 000) a prakticky všichni ze 120 000 Vietnamců. Politika Rudých Khmerů vůči národnostním a etnickým menšinám, zejména Vietnamcům, se dá právem označit za genocidní. Jen těžko hledat historické paralely, málokterý režim kontroloval člověka ve všech oblastech jeho života tak přímo, důsledně a úplně.

Dlouhá cesta ke spravedlnosti

Phnompenh se dnes od „města duchů“, do kterého v roce 1979 vstupovala vietnamská armáda, diametrálně odlišuje. Kambodžské hlavní město je rychle rostoucí asijskou metropolí s více než 2,5 milionu obyvatel, řadou mrakodrapů a burzou, která má být

Jedním z obžalovaných v procesu s předáky Rudých Khmerů je i někdejší prezident země Khieu Samphan.

Tang Chhin Sothy/Pool, Globe Media/Reuters

otevřena v příštím roce. *Tuol Sleng*, muzeum genocidy je po Angkor Watu druhou nejnavštěvovanější památkou v zemi. Rudí Khmerové před více než desetiletím ztratili veškerou moc, avšak jedna věc se za posledních 30 let nezměnila. Žádný z Rudých Khmerů nebyl až do letošního roku postaven před nezávislý soud.

Pol Pot byl sice souzen hned dvakrát, ale ani jeden z procesů se nedá považovat za spravedlivý nebo nestranný. Nejprve byl „bratr č. 1“ Vietnamci v srpnu 1979 odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti, podruhé jej v červnu 1997 odsoudili sami Rudí Khmerové k doživotnímu vězení, aniž mu během procesu dovolili promluvit jediné slovo. Trest, který trval jen deset měsíců, si odpykal ve svém dvoupokojovém domě.

Spravedlivému soudu Rudých Khmerů bránila dlouho řada objektivních okolností. Ještě v polovině 90. let ovládali polpovci kolem 20 procent území Kambodže

na severu a severovýchodě země. Navíc byli do roku 1993 jejich představitelé, především díky podpoře Spojených států a Číny, stále uznáváni OSN, a to i přesto, že byl již dobře znám rozsah jejich zločinů!

Cestu k nezávislému soudu otevřely až stažení vietnamských vojsk v září 1989, pařížská mírová smlouva o Kambodži z roku 1991, návrat 300 000 kambodžských uprchlíků z Thajska pod dohledem OSN v letech 1992 a 1993 a zastavení zahraniční podpory Rudým Khmerům. Ti v druhé polovině 90. let hromadně přeběhli na stranu premiéra Hun Sena dosazeného Vietnamem. Poslední rebelující skupinka kolem „řežníka“ Ta Moka byla zadržena v roce 1999. Zdálo se, že spravedlivému soudnímu procesu už nic nestojí v cestě. Jenomže zdání klame a cesta ke kambodžskému tribunálu se ukázala jako velmi trnitá.

Kambodža sice poprvé požádala generálního tajemníka OSN o pomoc s orga-

nizací soudního tribunálu v roce 1997, ale mělo trvat ještě dalších šest let, než se obě strany dohodly na jeho vytvoření. Organizace spojených národů navrhovala modelovat kambodžský tribunál podle mezinárodních soudů pro Rwandu a bývalou Jugoslávii. Naproti tomu Kambodža požadovala zřízení převážně národního soudu, v jehož statutu by byl zahrnut i zločin genocidy proti politickým a ekonomickým skupinám (nejen etnickým, národnostním, rasovým a náboženským). Premiér Hun Sen uvažoval i o alternativě založení komise pravdy podle jihoafrického vzoru.

Rozdílné představy obou stran vedly v roce 1999 k přerušení vyjednávání, která se díky mediaci posléze podařilo obnovit a když byl v lednu 2001 kambodžským parlamentem jednomyslně schválen návrh na vytvoření tribunálu, zdálo se, že je vyhráno. Jenže se brzy zjistilo, že schválené znění neodpovídá zcela představám OSN o nestranném a nezávislém soudu. OSN po ce-

lou dobu neměla k dispozici přesný překlad návrhu projednávaného v kambodžském parlamentu, a byla proto velmi překvapena, když zjistila, že ve schváleném návrhu chyběla například klauzule o zrušení milostí, jež byly některým představitelům Rudých Khmerů dříve uděleny.

Když se poté OSN na začátku roku 2002 z vyjednávání o tribunálu úplně stáhla, vypadlo to, že se kambodžský lid, i vzhledem k vysokému věku dosud žijících představitelů Pol Potova režimu, spravedlnosti nikdy nedočká. Nakonec však byla jednání znovu obnovena a v červnu 2003 konečně dovedena ke zdárnému konci. Dohodu o zřízení mezinárodního tribunálu v říjnu 2004 ratifikoval kambodžský parlament a v roce 2007 byly stanoveny zásady, jimiž se má řídit.

Kambodžský tribunál

Kambodžský tribunál sídlí v Phnompenhu a většinu jeho personálu na všech úrovních tvoří Kambodžané. Při rozhodování se ale uplatňuje princip kvalifikované většiny, podle kterého musí pro přijetí rozhodnutí s kambodžskými soudci hlasovat vždy nejméně jeden mezinárodní soudce. Tribunál má soudit ty nejdopovědnější za zločiny spáchané režimem Rudých Khmerů v období mezi 17. dubnem 1975 a 7. lednem 1979.

Zdroje

- Ben Kiernan, „The Cambodian Genocide 1975–1979“ in Totten, Parsons & Charny, eds., *Century of Genocide*, New York, 2004
- David Chandler, *A History of Cambodia*, Boulder, 2000
- Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia - www.eccc.gov.kh

Kambodža požadovala zřízení převážně národního soudu, v jehož statutu by byl zahrnut i zločin genocidy proti politickým a ekonomickým skupinám (nejen etnickým, národnostním, rasovým a náboženským).

Obviněných je zatím pět: „bratr č. 2“ Nuon Chea, bývalá hlava státu Khieu Samphan, bývalý ministr zahraničí Ieng Sary, jeho žena Ieng Thirith a šéf *Tuol Slen-gu* Kang Kek Ieu, známý také jako Duch. Většina z nich je obviněna ze zločinů proti lidskosti i válečných zločinů a všem hrozí doživotní trest. První soud s Duchem, který je ve věku 66 let nejmladším obviněným a zatím jediným obžalovaným, začal v únoru. Zbývající čtyři obvinění, již velmi pokročilého věku, pravděpodobně nebudou souzeni dříve než v roce 2010.

Odpovědnost za zločiny Rudých Khmerů rozhodně neleží jen na této pětičce. Rozhodování, kdo patří mezi nejdopovědnější, je však otázkou navýsost politickou. Mezinárodní žalobci se již několikrát pokusili okruh obviněných rozšířit, ale jejich snahy vždy zablokovali kambodžští prokurátoři. Lidskoprávní organizace z toho viní premiéra Hun Sena, jehož podezřívají ze záměrného zdržování procesu a zákulisních manipulací z obav, aby na něj nebo na jeho blízké spojence soudní líčení nevrhlo podezření. Hun Sen – sám Rudý Khmer, než přeběhl na vietnamskou stranu – to popírá. Tribunál bývá vedle toho také někdy kritizován pro svou nákladnost.

Přes všechny nedostatky je však soud značným pokrokem v kambodžském vyrovnávání se s minulostí a velkým krokem ke spravedlnosti, alespoň v našem západním pojetí (byť to buddhistické je od něj velmi odlišné). Kambodžané mají po třiceti letech právo dozvědět se pravdu o těch, kdo byli za jejich nezměrné utrpení a obrovské ztráty odpovědní, a dočkat se jejich odsouzení.

Martin Weiser je doktorandem na FSV UK. mw16@atlas.cz

Perný rok 2009 v Latinské Americe

Pavlaína Springerová

Latinskou Ameriku čeká bezpochyby perný rok. Průběh následujících měsíců nebude zvláštní pouze kvůli očekávaným dopadům světové ekonomické krize, ale staneme se také svědky zvýšené volební aktivity v této části světa. Přestože se neopakuje situace supervolebního roku 2006, kdy v krátkém rozmezí od listopadu 2005 do prosince 2006, proběhly prezidentské volby ve dvanácti latinskoamerických zemích, můžeme s napětím očekávat výsledky sedmi voleb hlav států a několika parlamentních voleb mj. v Mexiku, Argentíně či Uruguayi, které mohou vystavit účet stávajícím prezidentům. Kromě toho se počátkem roku (v lednu a únoru) uskutečnila dvě klíčová ústavní referenda v Bolívii a Venezuele.

I když ještě v polovině roku 2008 někteří odborníci věřili, že se ekonomická krize Latinské Americe vyhne, nedávno zveřejněná čísla již mají

k optimismu daleko. Očekává se, že v důsledku krize budou ekonomiky Latinské Ameriky a Karibiku v roce 2009 růst o 2 až 2,5 procenta, namísto průměrného pěti-procentního růstu dosaženého v posledních pěti letech. Je zřejmé, že finanční krize postihne nejvíce země intenzivně napojené na globální trh, a bude bezesporu zajímavé sledovat, zda zbrzdění dobrých ekonomických výsledků způsobí nějaké radikální politické obraty. Kritický problém budou pro velké vývozce ropy, jako je Venezuela a Ekvádor, bezpochyby představovat ceny této suroviny. Venezuelská vláda připravovala rozpočet pro rok 2009 s předpokládanou cenou kolem 60 USD za barel ropy, nicméně venezuelská ropa se nyní obchoduje zhruba za polovinu této částky.

Také Ekvádor je výrazně závislý na ropných ziscích, více než jedna třetina příjmů státního rozpočtu pochází z těžby „černého zlata“. Je zřejmé, že právě populistická politika obou latinskoamerických petrostátů se nedílně pojí s bohatými sociálními programy napojenými na ropné zisky, na které však záhy dolehne stín finanční krize.

Chávezovo vítězné referendum

V již zmíněné Venezuele proběhlo v polovině února 2009 ústavní referendum. Voliči rozhodovali na návrh prezidenta Huga Cháveze o osudu návrhu ústavního dodatku, který zahrnoval možnost nelimitovaného znovuzvolení prezidenta, přičemž tento princip nelimitovaných mandátů se vztahoval také na veškeré funkce volené lidem, tedy na guvernéry, poslance či starosty. Pro samotného Cháveze se jednalo o důležitý test, a to zvláště po předcházejícím neúspěšném ústavním referendu z prosince 2007, které prezident prohrál minimálním rozdílem.

Návrh ústavního dodatku nejprve bez problémů prošel hlasováním v Národním

shromáždění, kde mají jeho stoupenci drtivou většinu. V samotném únorovém referendu, jež vykázalo nezvykle vysokou míru volební abstinence (33 procent), nakonec 54 procenta Venezuelfců hlasovalo pro přijetí klíčové ústavní změny, která Chávezovi umožňuje setrvat v čele státu neomezeně dlouho, bude-li zvolen. Nicméně podle slov samotného venezuelské-

I když ještě v polovině roku 2008 někteří odborníci věřili, že se ekonomická krize Latinské Americe vyhne, nedávno zveřejněná čísla již mají k optimismu daleko.

ho prezidenta, která pronesl krátce před plebiscitem, chce zůstat v čele svého lidu „pouze“ do roku 2019, tedy nikoli do konce svých dnů.

Zkouška pro levicové prezidenty

Z hlediska latinskoamerických prezidentských systémů představuje volba hlavy státu klíčovou událost. Právě výsledky těchto klání nám dají odpověď na otázku, zda Ekvádor a Bolívie budou stále pokračovat ve své populistické, socialisticko-nacionalistické politice napojené na Chávezův koncept „socialismu 21. století“ (*socialismo del siglo XXI*). Dále zjistíme, zda se chilská středolevá koalice *Concertación* vládnoucí zemi od Pinochetova pádu v roce 1989 dokáže i po dvaceti letech udržet u moci. K prezidentským volbám dojde také ve třech středoamerických zemích, v Salvadoru, Panamě a Hondurasu.

Ekvádor

První jihoamerické volby se uskutečnily koncem dubna v Ekvádoru, kde bude Rafael Correa díky změně ústavy, umožňují-

ci znovuzvolení (64 procenta Ekvádorců v předchozím roce odhlasovalo novou ústavu), obhajovat svůj prezidentský mandát. Zapřísahlý bojovník proti neoliberální politice, soupeřník Cháveze a Moralesa a zároveň velký obhájce ekvádorské suverenity v lednu 2009 úspěšně završil druhý rok své vlády. Úroveň jeho podpory se v současné době pohybuje kolem 70 pro-

cent, což je rekordní výše, které nedosáhl žádný ekvádorský politik od návratu demokracie v roce 1978. Zdá se, že Correa, jenž se v prvních dvou letech svého vládnutí nebál pustit do diplomatických konfliktů s Kolumbií či Brazílií, nenalezne, ani přes klesající ceny ropy, ve volbách vážného konkurenta. Přestože se některé skupiny jako dělnická centrála, studenti či domorodá konfederace snaží mobilizovat proti Correově vládě, opozice nedisponuje dostatečně silným protikandidátem. Ani současný starosta největšího ekvádorského města Guayaquilu a dvojnásobně neúspěšný prezidentský kandidát Jaime Nebot zatím nepředstavuje reálnou hrozbu současnému prezidentovi.

Uruguay

Druhé prezidentské volby očekáváme koncem října v Uruguayi, kde v roce 2004 zvítězila *Frente Amplio* (Široká fronta) tvořená různorodými subjekty sahajícími od křesťanskodemokratické levice, přes sociální demokraty a komunisty až po bývalé *guerilleros* z organizace Tupamaros. Právě *Frente Amplio* v posledních volbách

vystřídala u moci strany *colorados* a *blancos*, které alternovaly u kormidla de facto po celé uruguayské dějiny. Za nejpravděpodobnějšího nástupce současného prezidenta Tabaré Vázquezze můžeme nyní považovat vládního kandidáta Frente Amplio a bývalého guerillového bojovníka José Pepe Mujicu. V posledních průzkumech veřejného mínění vede vládnoucí uskupení se 42 procenty podpory, nicméně ani *blancos* nejsou se svými 35 procenty předem odsouzeni k prohře. Ve volbách bude záležet na tom, zda *blancos*, a zejména *colorados* pohybující se kolem sedmiprocentní hranice voličského zájmu dokáží opětovně nabrat sil a pevně se spojit proti vládnoucí levici. Ostatně i *Frente Amplio* může ohrozit sama sebe, a to potenciálním vnitřním rozporem mezi Pepe Mujicou a bývalým ministrem a senátorem Danilo Astorim, který patřil mezi hlavní favority současného prezidenta, nicméně v primárkách neuspěl.

Chile

V listopadu se možná staneme svědky historické události v Chile spojené s rehabilitací pravicové politiky, která byla od pádu Pinocheta zcela odříznuta od exekutivy. Je jisté, že v nadcházejících volbách bude středolevá vládnoucí koalice *Concertación* čelit pravděpodobně nejtěžšímu volebnímu souboji se středopravou koalici *Alianza*. V předvolebních průzkumech zatím výrazným způsobem vede opoziční kandidát Sebastián Piñera (36 procent), nicméně ze strany vládnoucí koalice ještě neznělo definitivní slovo o tom, kdo bude jejím oficiálním kandidátem. Z možných vládních kandidátů si mezi Chilany prozatím drží nejvyšší popularitu bývalý prezident Eduardo Frei. Lze očekávat, že jakmile vládní koalice posvěti svého jediného oficiálního uchazeče o prezidentský post, nynější pětadvacetiprocentní rozdíl v preferencích se výrazně zmenší. Velmi také bude záležet na tom, jak se podaří současné prezidentce Michelle Bacheletové vyrovnat s dopady finanční krize a jak uspěje její záchranný ekonomický balíček.

Bolívie

Poslední prezidentské volby se uskutečnily v prosinci v nejchudší jihoamerické zemi,

v Bolívii. Toto předčasné volební klání je důsledkem hluboké politické krize, která eskalovala v souvislosti s konáním srpnového odvolacího referenda, v němž voliči velmi přesvědčivým způsobem rozhodli o setrvání prezidenta Eva Moralese ve funkci. Zároveň však Bolivijsci hlasovali i pro setrvání téměř všech opozičních prefektů v čele departmentů. Toto referendum tak ve výsledku potvrdilo nebezpečně patovou situaci v zemi, která vyústila v září 2008 v sérii násilných střetů mezi regionálními autonomisty a stoupenci prezidenta Moralese. Součástí těžce se rodící dohody mezi znepřátelenými stranami byl, kromě termínu předčasných prezidentských voleb, i příslib Moralese, že se vzdá případné další, tedy de facto třetí, kandidatury pro období 2014–2019, která je umožněna lednovým schválením nové konstituce. Přestože se opozici podařilo udržet velkou část svých prefektů ve funkci, zabránit přijetí nové socialisticko-domorodé ústavy v lednovém plebiscitu dle očekávání nedokázala. Nová ústava byla schválena 62 procenty voličských hlasů a představuje úplný odklon od tradice západního konstitucionalismu. Ve svém obsahu přináší řadu inovací počínaje zrovnoprávněním domorodého soudního systému s oficiálním systémem bolivijského státu, státním vlastnictvím přírodních zdrojů, přes pozitivní diskriminaci domorodců v celé řadě institucí a orgánů až po možnost okamžitého znovuzvolení prezidenta. Lze předpokládat, že opozice nezabrání ani znovuzvolení Moralese bolivijským prezidentem na sklonku letošního roku. Opoziční síly mají své hlavní bašty situované v sice bohatších, ale – s výjimkou Santa Cruz – vesměs méně obydlených departmentech tzv. bohatého půlměsíce. Evo Morales tedy může úspěšně mobilizovat zchudlé široké indiánské masy, jimž imponuje svou nacionalizační rétorikou a ideovým spojenectvím s Hugo Chávezem.

Volit se bude i ve Střední Americe

Nejen Jižní Amerika, ale i Střední Amerika bude poutat v tomto roce volební pozornost. V březnu se uskuteční prezidentské volby v minulosti těžce zkušeno-

Salvadoru, v květnu v Panamě a v listopadu v Hondurasu.

K politické změně se pravděpodobně schyluje v **Salvadoru**, kde je od roku 1989 u moci pravicová konzervativní strana ARENA (*Alianza Republicana Nacionalista*). Mezi hlavní favority prezidentských voleb patří populární novinář a bývalý dopisovatel CNN Mauricio Fuentes, který kandiduje za opoziční exguerillovou FMLN (*Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional*) pojmenovanou po jednom z hlavních lídrů Komunistické strany Salvadoru. Právě komunisté dodnes tvoří jednu z klíčových sil FMLN. Vládní kandidát Rodrigo Ávila prozatím v průzkumech veřejného mínění za Fuentesem zaostává.

Také v **Panamě** se prozatím větší popularitě u voličů těší opoziční kandidát hlásící se k politice „třetí cesty“, majitel sítě velkoobchodů Ricardo Martinelli. Podle posledních průzkumů by mu dalo hlas téměř 45 procent voličů, kandidátka vládní středolevé *Partido Revolucionario Democrático* Balbina Herrera prozatím ztrácí téměř 15 procent. Posledním středoamerickým státem, jenž absolvuje volební boj, bude **Honduras**. Zde se o prezidentský post s největší pravděpodobností utkají zástupci dvou již tradičně nejsilnějších stran – liberální a národní, které se u moci drží od počátku 80. let, kdy byly v Hondurasu položeny základy demokratického zřízení.

Latinskoamerická politická laboratoř

Nadcházející volební vlna s největší pravděpodobností potvrdí u moci populisticko-

Zdroje

- Infolatam, infolatam.com
- Springerová, Pavlína. 2008. „Bolívie hledá cestu ze slepé uličky radikálního násilí“ Aktuálně.cz, 18. 9. 2008. aktualne.centrum.cz/zahranici/amerika/clanek.phtml?id=616677
- Springerová, Pavlína, Špičanová, Lenka, Němec, Jan a kol. 2008. *Election Year 2006: Latin America at the Crossroads*. Praha, AMO.
- Zovatto, Daniel. 2007. „Latin American Analysis. November 2005 – December 2006“. Working Paper 36/2007, Real Instituto Elcano.

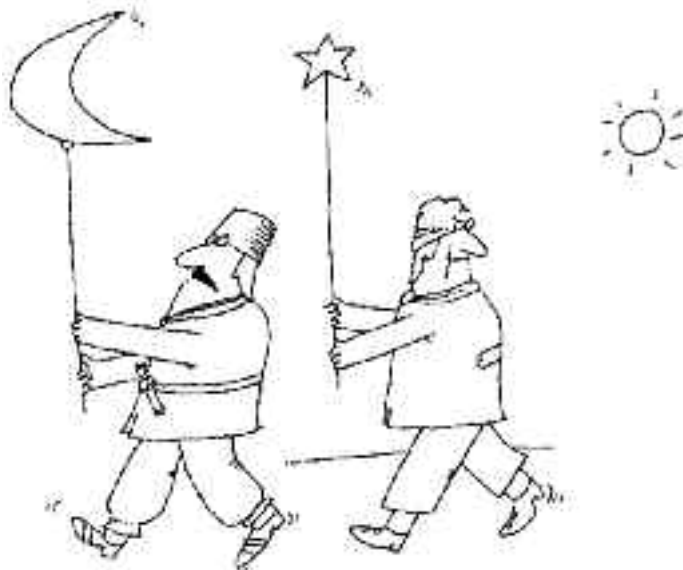
nacionalistické andské lídry – Moralesa a Correu, kteří svým lidem slibují dosažení brzkých plodů jejich revoluce. Politickou zajímavostí Latinské Ameriky jsou také ambice exguerillových skupin, kdy bývalí *guerilleros* zastávají nejvyšší exekutivní či legislativní posty, a to nejen v Uruguayi, potenciálně v Salvadoru, ale například i v Bolívii, kde pozici viceprezidenta zaujímá bývalý hlavní ideolog guerillové armády Tupaka Katari. Klíčového průlomů v opačném směru se můžeme dočkat v boji o chilskou La Monedu, pokud se středopravé koalici podaří udržet spolu a využít dlouhého monopolu moci středolevých vládních stran.

Ať už budou výsledky latinskoamerických voleb v nadcházejícím roce jakékoli, Latinská Amerika si bezpochyby uchová svou pověst atraktivní politické laboratoře, která poutá pozornost nejen odborné veřejnosti a nabízí originální recepty řešení svých komplikovaných sociálních, politických a ekonomických problémů.

Pavčina Springerová

působí na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a je vedoucí Kabinetu iberoamerických studií FF UHK.
pavlina.springerova@uhk.cz

Davos 2009 a budoucnost turecko-izraelských vztahů

Michal Thim

Ekonomického fóra v Davosu se každý rok zúčastní výkvět světové ekonomie, současné a bývalé politické špičky a řada dalších expertů. Dalo by se očekávat, že hlavním bodem, kterým se letošní fórum zapíše do povědomí světové veřejnosti, bude probíhající finanční a hospodářská krize. Největší pozdvižení však nepřichystal případný extravagantní návrh na řešení hospodářských potíží, ale turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan, který demonstrativně opustil sál, protože mu nebyl dán dostatečný prostor, aby reagoval na izraelského prezidenta Šimona Perese, když se diskuse stočila k izraelské operaci v pásmu Gazy. Při odchodu se Erdoğan nechal slyšet, že ho v Davosu již nikdo neuvidí, a na letišti ho přivítal nadšený dav mávajících tureckými a palestinskými vlajkami. Svět se začal ptát na budoucnost turecko-izraelských vztahů a prozápadní směřování Turecka.

Vývoj turecko-izraelských vztahů

Vztahy Turecka a Izraele od roku 1947 dodnes procházely řadou turbulencí a stav, kdy jsou vzájemné vztahy označovány jako strategické, má základ až v polovině 90. let. Turecko bylo odpůrcem plánu z roku 1947 na vytvoření dvou států na území britského mandátu v Palestině, protože se obávalo, že se Izrael stane spojencem SSSR na Středním východě. Vezmeme-li v úvahu dodávky zbraní z Československa s posvěcením Moskvy v době války o nezávislost Izraele (1947–48), nemohly být tyto obavy Ankary brány jako neopodstatněné. Nic-

méně již o dva roky později Turecko Izrael uznalo.

Problematických momentů se před letošním „výstupem“ tureckého premiéra našlo ve vzájemných vztazích hned několik. Například v roce 1975 hlasovalo Turecko pro nechvalně známou rezoluci Valného shromáždění OSN označující sionismus za formu rasismu, o pět let později v reakci na vyhlášení Jeruzaléma jako hlavního města Izraele stáhlo svého velvyslance z Tel Avivu a tento stav trval až do konce roku 1991. V roce 2000 na počátku druhé intifády tehdejší turecký prezident Ahmet Necdet Sezer, jinak reprezentant

Izraelsko-turecká roztržka je na světě: turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan právě opouští pódium, kde měl diskutovat s izraelským prezidentem Šimonem Peresem.

Globe Media/Reuters

striktně sekulárního establishmentu, podrobil Izrael tvrdé kritice, která se z úst tureckých politiků opakuje při každém novém vypuknutí násilí.

Po dobu studené války nebyly vzájemné vztahy vysoko na agendě jak turecké, tak izraelské zahraniční politiky. U Turecka to bylo mj. dáno úlohou, kterou pro něj hrál Střední východ. S výjimkou 50. let byl tento region na okraji zájmu a hlavní pozornost byla nejdříve věnována sovětské hrozbě a od poloviny 60. let také Kypru. Z druhého důvodu začalo být pro Ankaru důležitější zaměřit pozornost na země třetího světa a jejich prostřednictvím hledat podporu na půdě OSN. Izrael byl z tohoto pohledu izolovaným státem.

V tomto kontextu byla 90. léta výjimečným obdobím. Nejenže se izraelsko-palestinský konflikt dostal do nadějně fáze po uzavření dohod z Osla (1993), ale konec studené války zvýšil (nejen) uvnitř tureckých bezpečnostních elit přesvědčení o rostoucích hrozbách. Málókerá země čelila tak komplexní geopolitické změně, jaké čelilo a čelí Turecko po konci studené války. Začátkem 90. let Ankaru prakticky ztratila kontrolu nad Kurdy obývanými oblastmi na jihovýchodě země a tradičně poněkud paranoidní (a do jisté míry oprávněné) představy o Turecku obklopeném nepřátelsky smýšlejícími státy přicházely s různými kombinacemi regionálních protitureckých koalic (Arménie–

Rusko, Řecko–Arménie–Írán, Řecko–Sýrie). Přibližování Izraele a Turecka bylo sice usnadněno zdánlivým pokrokem v jednáních mezi Izraelem a OOP, rozhodující však byl zájem armád obou států na vzájemně výhodné spolupráci.

Za vším hledej armádu

Význam turecko-izraelských vztahů v 90. letech výrazně rostl a na obchodní úrovni byl posílen uzavřením dohody o volném obchodu v roce 1997. Objem vzájemného obchodu vzrostl z 54 mil. USD v roce 1987 na cca 2 mld. USD v roce 2004. Výrazný vzestup zaznamenal turistický ruch a akademická výměna mezi oběma zeměmi. Klíčová však byla rostoucí spolupráce ve vojenské oblasti.

Role turecké armády v 90. letech byla posílena výraznou nestabilitou vlád a stavem *de facto* občanské války v Kurdy obydlených a Kurdskou stranou pracujících (PKK) kontrolovaných oblastech, která kulminovala v letech 1994–1997. Turecko při řešení konfliktu vsadilo na výrazně silové řešení, což ho vystavovalo kritice ze strany evropských spojenců a USA a zhoršovalo možnosti modernizace turecké armády (mj. i pořízování nových zbrojních systémů).

Izrael byl v tomto směru atraktivní partner vzhledem k vysoké úrovni tamějšího zbrojního průmyslu. Vzájemné kontakty vyústily v podepsání tří dohod o vojenské spolupráci:

- Dohoda o vojenském tréninku (únor 1996);
- Dohoda o spolupráci v oblasti zbrojního průmyslu (srpen 1996);

Zdroje

- Fuller, G. E. (2008): *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. United States Institute of Peace: Washington, D.C.
- Robins, P. (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. C. Hurst & Co. Ltd.: London
- *The Military Balance 2008*. International Institute for Strategic Studies: London.
- Euroasia Daily Monitor. Jamestown Foundation. Dostupné z [www: www.jamestown.org](http://www.jamestown.org)

• Dohoda o modernizaci letadel F-4 a F-5 (prosinec 1996).

Motivace ze strany Turecka byla v praktické rovině dvojitá: využit expertizy Izraele (a oplátkou poskytnout Izraeli svůj vzdušný prostor pro výcvik pilotů) a mít páku na Sýrii, která podporovala finančně i materiálně aktivitu PKK. Ačkoliv Izrael i Turecko deklarovaly, že smlouva není namířena proti jakékoli třetí straně, Damašek byl z rostoucí intenzity vojenské spolupráce mezi Ankarou a Tel Avivem nervózní. Vnímání dohod jako jakési formy vojenské aliance

hrálo roli v turecko-syrských vztazích, které se v roce 1998 dostaly na pokraj ozbrojeného konfliktu. Sýrie nakonec ustoupila, vyhostila lídra PKK Abdullaha Ocalana a zrušila jakoukoli podporu PKK.

Gaza a Davos: důsledky pro vzájemné vztahy

Palestinská otázka byla a je pro tureckou veřejnost zásadním referenčním bodem. Zatímco existuje určitá míra obdivu k Izraeli jako moderní demokratické zemi a jeho vojenským úspěchům v minulosti, použití síly v podobném směru, jak to bylo učiněno v průběhu lednových operací v Gaze, posiluje protizraelské nálady ve společnosti (společně s protiamerickými). Výzkum provedený v roce 2004 nadací German Marshal Fund ukázal, že Palestinci jsou pro Turky favorizovaným národem (47 procent podpory oproti 5 procentům, které obdržel Izrael).

Ať už byla Erdoğanova reakce v Davosu emocionální, či vykalkulovaná, je jisté, že se jeho „morální“ postoj odrazí ve výsledku nadcházejících místních voleb v Turecku s očekávaným vítězstvím Erdoğanovy konzervativní (či umírněně islamistické) Strany spravedlnosti a pokroku. Zároveň nesmírně

vzrostla osobní popularita tureckého premiéra v arabském světě, některé deníky dokonce zašly tak daleko, že Erdoğan nazvaly novým Násirem. Využívání kritiky Izraele (ať vykalkulované, či nikoli) ke zvyšování osobní popularity a prestiže Turecka navenek však

může být velmi nebezpečnou politikou. Mimo jiné roste nebezpečí nárůstu antisemitismu v Turecku, ačkoli to je prvek z historického hlediska turecké společnosti cizí. V konečném důsledku by to posílilo spíše radikální skupiny než některou ze zavedených po-

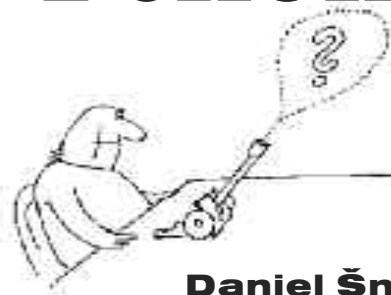
litických stran. Erdoğan a další turečtí představitelé přispěchali s ujistěním, že vzájemné vztahy jsou i nadále významné, kritika se týká jen konkrétní izraelské politiky a není v žádném případě namířena proti Izraeli jako takovému, tím méně, že by měla jakýkoliv antisemitský charakter.

Faktem je, že turecko-izraelské vztahy ztratily část svého významu, jejich jádro spočívající ve vojensko-technologické spolupráci však zůstává nedotčeno, a má dokonce tendenci růst, pokud chce Turecko snížit svou technologickou závislost na Spojených státech. Pokud jde o celkový rámec vztahů, je zřejmé, že se zlepší, pokud bude dosaženo pokroku v mírových jednáních (jak tomu bylo i v 90. letech). Současné Turecko má rovněž ambici stát se důležitým aktérem na Středním východě, proto budou vzájemné vztahy poměřovány i touto optikou.

Michal Thim je ředitelem Výzkumného centra Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Zabývá se tureckou zahraniční a domácí politikou, regionem Jižního Kavkazu a východní politikou EU.

michal.thim@amo.cz

Fenomén

Daniel Šmihula

Násilie, hoci len ako potenciálna možnosť jeho použitia, je integrálnou súčasťou medzinárodných vzťahov. Vyplýva to z ich podstaty ako systému, ktorý nie je regulovaný žiadnou vyššou mocou, akou je napríklad vo vnútroštátnej politike a vôbec spoločenskom živote štát. Medzinárodný systém síce nikdy nebol takým anarchickým, ako ho niekedy opisuje teória, mal a má svoje pravidlá a štruktúru, no v princípe každý štát, ktorý plánuje prežiť dlhodobo, musí počítať s tým, že ak niekto použije proti nemu silu, bude sa proti tomu musieť vedieť ochrániť predovšetkým sám... Aj keby všetky štáty sveta úprimne vnútorne túžili po miery a úplnom odzbrojení, málokto by riskoval takéto úplné odzbrojenie.

Veď ak by nebola prítomná skutočná vonkajšia sila (napr. v podobe svetovej vlády), ktorá by dokázala takéto úplné odzbrojenie kontrolovať a efektívne (teda s použitím vojenskej sily) trestať narušiteľa takejto odzbrojovacej dohody, stále by hrozilo, že niektorý štát by si ponechal časť zbraní v zásobe a zrazu by v prípade úplného odzbrojenia ostatných štátov radikálne zlepšil svoje postavenie a mohol ostatné štáty napádať. A hrozí tiež, že v budúcnosti vnútropolitickým vývojom môže byť napr. pôvod-

násilia v medzinárodných vzťahoch

ný silný pacifistický imperatív nahradený v niektorom štáte väčšou ochotou používať násilie a napádať susedov a štát, ktorý by tak učinil ako prvý, by získal značnú výhodu.

Preto v záujme zachovania vlastnej bezpečnosti a dôvery (a mieru) je pre každý štát lepšie nikdy úplne neodzbrojiť a zachovať si časť vojenského arzenálu ... Ale keď štát si zachováva zbrane a ozbrojené sily, znamená to, že je v podstate raz ochotný ich aj použiť – hoci len na svoju obranu. Nemožnosť vylúčiť násilie z medzinárodných vzťahov vyplýva preto z absencie efektívnej vyššej moci v medzinárodnom systéme a z toho vyplývajúcej (a vcelku rozumnej) nedôvery medzi štátmi.

Čo s rušiteľmi svetového mieru?

Svetová a dostatočne mocná vláda (nech by sme ju už nazvali akokoľvek) s primeraným vojenským potenciálom by zrejme dokázala zabrániť násilným konfliktom medzi štátmi, avšak existencia moci **stojacej nad štátmi** by poprela základnú charakteristiku medzinárodného systému. Preto by sme už nemohli viac vraviť o medzinárodnom systéme ako takom. Možno o svetovom štáte alebo veľkej celoplanetárnej integrácii...

Čo ale vôbec neznamená, že by to bol svet bez násilia a bojov: takáto celosvetová vláda by aspoň sporadicky musela dôrazne (a teda aj vojensky) zasahovať proti rušiteľom svetového mieru. Presne tak isto ako každý štát má políciu, ktorá zasahuje voči rušiteľom „vnútorného mieru“ – kriminálnikom, buričom a pod.

Násilie, hoci len ako potenciálna možnosť, je jednoducho súčasťou nie len medzinárodných vzťahov, ale aj politiky, života

a prírody... Nemôžeme ho odstrániť, aj keby sme možno veľmi chceli. A nekalkulovať s ním je jednoducho hlúpe.

Je to totiž nástroj veľmi efektívny – minimálne na prvý pohľad. Násilie je veľmi efektívny nástroj na dosahovanie vlastných cieľov a „zlepšovanie vyjednávacích pozícií“. Pomocou násilia možno ľahko primäť

toho druhého, aby sa podrobil alebo mu niečo vzial. No situácia sa dramaticky mení, keď aj ten druhý začne používať násilie. Vtedy sa ukáže, že násilie má aj svoje nevýhody... Preto pre každý národ (ale nakoniec aj jednotlivca) je nevyhnutné a užitočné dokázať žiť s ostatnými aj v mieri. Je to nakoniec nevyhnutné aj na základnú reprodukciu a rozvoj. Mier je teda rovnako integrálnou súčasťou medzinárodných vzťahov ako násilie a je **rovnako prirodzeným stavom** ako vojna, a to od najstarších čias (na rozdiel od predstavy napr. T. Hobbesa, ktorý ho videl len vo vojne). Politické umenie národov a nakoniec i jednotlivca bolo vedieť nájsť medzi nimi **primeranú rovnováhu** a striedať tieto dva stavy v závislosti od okolností a potrieb. Možnosť násilného konfliktu nie je dokonca vylúčená ani vo vzťahoch medzi demokratickými štátmi, hoci je malá.

I keď v skutočnosti sme oprávnení hovoriť, že jednotný medzinárodný systém už neexistuje, a máme minimálne dva pod-systémy: Jeden zahŕňa „zónu mieru“, to jest vyspelý Západ, a druhý zvyšok sveta.

Ďalej, násilie v medzinárodných vzťahoch má charakter intersociálneho, a nie

V záujme zachovania vlastnej bezpečnosti a dôvery (a mieru) je pre každý štát lepšie nikdy úplne neodzbrojiť a zachovať si časť vojenského arzenálu ...

intrasociálneho násilia. To je ďalšia dôležitá vec, ktorú si treba uvedomiť. Na násilie intrasociálne (vo vnútri spoločnosti) sa vzťahujú prísne morálne a právne normy a je v podstate zakázané. Násilie páchané na členoch iného spoločenstva je naopak často heroizované a pokladané za správnu vec. V primitívnejších spoločnostiach aj individuálne (napríklad akt rodovej pomsty, krádeže dobytky a žien od cudzieho kmeňa), no v modernejších v prvom rade kolektívne (vojna, genocída). V podstate ide o nevyhnutný mechanizmus prežitia každého spoločenstva. Možno len posledné dve generácie sa tento postoj začal meniť. Preto v skutočnosti nie je vlastne žiaden kontrast medzi tým, ako niekto má rád deti a hladká ich po hlavičke, a zároveň iné deti posielajú na smrť. Všetky hlbokomyseľné eseje s otázkou, že ako je možné, že faktický meštiak a „dobrý ujo“ Mengele či Karadžić sa mohli stať masovým vrahom, sú nezmyselné bez pochopenia tohto starého atavistického mechanizmu (no mechanizmu v nejakej podobe evolučne efektívneho – dnes žijú len národy, ktorých predkovia boli v minulosti v nejakej podobe schopní vykonávať genocídu). V prvom prípade išlo o deti „naše“ („árijské“, srbské a pod.), v druhom o deti zo skupiny videnej ako nepriateľská, konkurenčná... (židovské, moslimské, chorvátske a pod.). A to je všetko.

Svet „našich“ a „nepriateľov“

Vojna a masové použitie násilia **menia aj osobnosť a psychiku vojakov** bojujúcich ar-

mád. Zvyšuje sa ich odolnosť voči bolesti a rýchlosť reakcií, no zároveň klesá schopnosť empatie voči utrpeniu druhých a stráca sa schopnosť uvažovať v dlhších časových perspektívach. Svet sa začína deliť len na „našich“ a „nepriateľov“. Nie zriedkavý je fenomén exaltovaného bojovníckeho tranzu nazývaného v minulosti napr. v románskej oblasti ako „furor“ alebo v germánskej ako „wut“. Tento tranz vedie k ničím neobmedzenej brutalite a zabíjaniu. Dobro bol zdokumentovaný aj v afrických vojnách posledných dvoch desaťročí. Preto podobne ako v predchádzajúcom prípade je nezmyselné sa pýtať, že ako je možné, že „slušní americkí chlapi chodiaci doma pravidelne do kostola“ vyvražďovali vietnamské dediny a mučili irackých zajatcov.

Dokonca tieto osobnostné zmeny možno interpretovať aj ako vhodné prispôbenie sa na zmenu situácie a vyplávanie na povrch starších pradávnych spôsobov existencie a inštinktov, ktoré sú hlboko zakorenené v mentalite a osobnosti takmer každého muža. Každý z nás, Európanov, je potomkom tisícok generácií mužov, ktorých hlavnou úlohou bolo byť bojovníkmi a s kopijou či mečom chrániť svoju tlupu, rod, kmeň (a keďže sme tu, tak vieme, že v tom boli dobrí, lebo tí, čo neboli, nezanechali potomkov), a asi len štyridsiatich posledných generácií mužov (od vzniku štátu), počas ktorých bol boj vnímaný prevažne ako záležitosť profesionálov (šľachta, žoldnieri).

No vojny 20. storočia s nasadením masových armád dokázali, že z európskych mužov je možné v priebehu niekoľkých týždňov vychovať tvrdých zabíjakov. (Máme to proste v génoch.) Len z takéhoto stavu sa potom už ťažko vracať do civilného života. Nie je náhodou, že totalitné hnutia ako fašizmus a bolševizmus boli produktom prvej svetovej vojny: mladí muži sa naučili nosiť uniformu, žiť v svorke, poslúchať vodcu, riešiť veci násilím, nemyslieť moc na budúcnosť a vidieť svet čiernobielo.

Vojna je **brutálna, špinavá a krvavá záležitosť** a žiadne eufemizmy alebo „new-speakovské“ termíny (konflikt, incident, „...použitie nevyhnutných opatrení“, pre-

ventívna akcia, operácia atď.) na tom **nič nezmenia**. Je to len nečestné zakrývanie pravej podstaty vojny, ktorá je predovšetkým o masovom zabíjaní. A úspech vo vojne závisí v prvom rade od schopnosti dokázať zabíjať lepšie a efektívnejšie ako protivník.

Koniec optimizmu

Zdá sa, že v súčasnosti sa dostávame do obdobia, keď **nebezpečenstvo väčších vojenských konfrontácií bude rásť**. Optimistické obdobie konca 20. storočia sa končí. Je to dôsledok predovšetkým rastu moci viacerých „nezápadných“ mocností: Číny, Indie, Ruska, islamských krajín. To predstavuje výzvu pre súčasnú americkú semihegemoniu, ktorá doteraz slúžila ako ochranný dáždnik aj pre Európu. Udalosti v lete 2008 v Gruzínsku ukázali navyše, že pre európske krajiny vrátane Slovenska nestačí mať len malé napoly policajné profesionálne sily, ktorých hlavnou úlohou je účasť na mierových operáciách kdesi za morom, no potrebujú aj veľkú dobre vyzbrojenú armádu s tankami, bombardérmi a ťažkým delostrelectvom, ktorá je reálne schopná vybojovať prevahu na fronte a ubrániť vlastné územie.

Náš európsky postwestfálsky mierový bezpečný svet sa bude musieť chtiac či nechtiac s takýmto stavom vyrovnáť a venovať výrazne **vyššiu pozornosť aj otázkam obrany**, hoci vnútropoliticky ide o veľmi ošemetnú a nepopulárnu záležitosť a európske populácie si želajú mier a nízke výdavky na obranu. No v skutočnosti ho nedosiahnu len tým, že budú zanedbávať problematiku obrany a vojenskej pripravenosti s naivnou vierou, že ak nechceme vojnu my, tak ju istotne nechcú ani ostatní. Pre západné demokratické štáty, ak chcú žiť v bezpečí a garantovať aj svetový mier, je **nevyhnutné udržiavať vojenskú a technologickú prevahu nad štátmi nedemokratickými**. A to žiaľ, aj za cenu istých osobných obetí a uskromnení sa každého občana.

Daniel Šmihula pracuje ve
Slovenské akademii vied.

dsmihula@hotmail.com

Mezinárodní politika I, II

Nové období výzkumu a studia mezinárodných vzťahů od počátku 90. let minulého století v českém a slovenském prostředí bylo zatíženo jedním citelným handicapem. Byla jím absence základní monografie plnící funkci učebnice či alespoň příručky propedeutického charakteru, jejichž roli stěžejí mohly do budoucna plnit výstupy víceméně osvětové propagandistického a publicistického rázu postrádající hlubší teoretickou analýzu. Poprvé tuto mezeru kvalifikovaně ve druhé polovině 90. let zaplnil politolog Oskar Krejčí svou obsáhlou syntézou, které se již dostalo tři vydání. Základní přehled v podobě příručky pak zpracovala Šárka Waisová.

Předmětem této stručné recenze je dvoudílný učebnicový text věnovaný témuž tématu od Jana Eichlera. Autor při jeho zpracování vyšel ze svých rozsáhlých odborných znalostí a bohatých pedagogických zkušeností. V řadě pasáží také ze svých nedávných a možno říci fundamentálních prací věnovaných problematice mezinárodní bezpečnosti, což je jeho základní specializace,

Teorie evropské integrace

Českému čtenáři se zájmem o Evropskou unii se v současnosti nabízí celá řada publikací věnovaných evropským institucím, politikám či politickým procesům. Kdo si však klade otázky po vnitřní logice evropské integrace, po jejich motivech a faktorech, byl donedávna odkázán pouze na zahraniční literaturu a na několik článků a kapitol v literatuře domácí. To se změnilo vydáním Kratochvílových knihy. Autor v ní nabízí souhrnný přehled hlavních teoretických směrů zkoumajících evropskou integraci.

Činí tak způsobem nadmíru přehledným a didakticky objemným. Po dvou úvodních kapitolách, věnovaných pojmu teorie v kontextu zkoumání evropské integrace a dějinám evropského sjednocování, následuje jedenáct tematických kapitol. Každá se věnuje buď konkrétnímu teoretickému přístupu (federalismus, teorie komunikace, funkcio-

a proto také záměrně pod tímto zorným úhlem pojal i zpracovaný text.

V první kapitole prvního dílu je pozornost věnována objasnění základních pojmů a vztahů mezi nimi (mezinárodní vztahy, mezinárodní politika, diplomacie, válka, mír atd.). Druhá kapitola se zabývá samotnou problematikou studené války jako specifického a svým způsobem ojedinělého fenoménu v dosavad-

ních dějinách mezinárodních vztahů. Postihuje její hlavní rysy a projevy a v závěru autor studentům přibližuje problematiku vítězství v tomto druhu války a poukazuje na dopad studené války na další vývoj mezinárodních vztahů. Třetí kapitola je věnována problematice mezinárodních vztahů po skončení studené války. Vedle základních charakteristik a skutečností autor věnuje pozornost zejména problematice bezpečnosti, její obsahové, koncepční a institucionální dimenzi, konkrétně v rámci Evropy ve spojitosti s úlohou NATO. Závěrečná kapitola se zabývá problematikou globalizace se zaměřením na mezinárodněpolitickou oblast.

Ve druhém díle své práce se pak Jan Eichler zabývá analýzou a výkladem událostí, které se odehrály na scéně mezinárodních vztahů po skončení studené války od počátku 90. let dvacátého století až do současnosti. Hlavní pozornost autor věnuje hrozbám dnešního globalizovaného světa v postbipolárním období, tedy lokálními válkami a novému fenoménu mezinárodních vztahů,

který představuje mezinárodní terorismus. Tomuto pojetí odpovídá i struktura práce, rozčleněná rovněž do čtyř kapitol. V první kapitole nejdříve autor podává přehled konfliktů a lokálních válek v tzv. historické části světa (Asie, Afrika a Latinská Amerika). Druhá kapitola je pak věnována mezinárodnímu terorismu, jeho definici, pojetí a faktickým projevům. Ve třetí kapitole pak autor věnuje pozornost dvěma vleklým vojenským krizím počátku 21. století, vedeným především Spojenými státy – tj. v Afghánistánu a Iráku. Poslední kapitola pak obsahuje přehledně shrnutí výše uvedené tematiky.

Nabízí se sice otázka, zda nezaměřit kapitolu o federalismu na současný neofederalismus spíše než na Spinelliho, či nesloučit teorii komunikace do jedné kapitoly s funkcionalismem (mají k sobě stejně blízko jako například různé větve realismu). Autorův přístup však má své výhody a je obhajitelný. Rozpačitéjší dojem zanechávají kapitoly věnované skupinám příbuzných přístupů. Poněvadž se jedná spíše o metateorie než teorie, zůstává vysvětlení logiky teorií na dosti abstraktní úrovni a čtenáři nebude vždy jasné, co si z toho má odnést pro zkoumání evropské integrace. Vyloženě nepovedená je kapitola věnovaná postmodernismu. Autor zde směšuje „postmoderní“ ve významu teoretického postoje ke světu (který výstižně definuje) s empirickým označením „postmoderní“ stát, které se k tomuto teoretickému postoji hlásit nemusí a často ani nehlásí. Zavádějící je rovněž zařazení diskurzivní analýzy (včetně Waeverova strukturálního determinismu) mezi postmoderní přístup.

Dvoudílný Eichlerův text není jen pouhým výčtem faktů, celou práci prostupuje autorovo přesvědčení, že pro řešení uvedených krizí a problémů mezinárodních vztahů není spásnosné jen vojenské řešení, ale také politické řešení, které musí být ostatně konsenzuální v rámci celého mezinárodního společenství.

Práce má logickou strukturu, problematika je zpracována proporčně. Oceňuji i úroveň didaktického zpracování, konkrétně přehledy, obrázky, textové bloky a také otázky ke studiu.

Celkově mohu konstatovat, že se jedná o zdařilý text zkušeného autora a našeho předního odborníka na zpracovávanou problematiku. Proto lze tuto práci přiřadit k základním kompendiím ke studiu mezinárodních vztahů. Jen škoda, že vyšla pouze v omezeném nákladu, což bylo pochopitelně dáno možnostmi vydávající instituce. Tím však bude zřejmě problémem zajistit větší míru uplatnění recenzované práce mimo tuto instituci samotnou.

Zdeněk Veselý

Zdeněk Veselý je profesorem Střediska mezinárodních studií Jana Masaryka Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze.

zdenek.vesely@gmail.com

nalismus, neofunkcionalismus, realismus, marxismus, liberální mezivládní přístup), či skupině příbuzných teoretických přístupů (nový institucionalismus, politologické přístupy, sociální konstruktivismus, postmodernismus).

Výborné přehlednosti textu dosahuje autor tím, že každou z tematických kapitol disciplinovaně zpracovává podle téže struktury – shrnutí, klíčové pojmy, definice přístupu, vysvětlení logiky teorie, její kritika, kontrolní otázky a literatura.

K přehlednosti rovněž přispívá stylistická výspělost a dynamické členění textu – rámečky, tabulky a dělení textu do spíše kratších úseků. Za didakticky ob-
jevný považují způsob

formulace kontrolních otázek, který kombinuje otázky pokládáné tradičním způsobem se slovními hrami a osmisměrkami.

Z hlediska obsahového se obzvláště povedly kapitoly věnované konkrétním teoretickým přístupům. Funkcionalismus, neofunkcionalismus, realismus a mezivládní liberální přístup jsou zpracovány příkladně a kapitola o marxismu je navíc v českém prostředí originální.

Petr Kratochvíl: Teorie evropské integrace

Praha: Portál, 2008, 219 s.

ISBN 978 8073 674670

formulace kontrolních otázek, který kombinuje otázky pokládáné tradičním způsobem se slovními hrami a osmisměrkami.

Z hlediska obsahového se obzvláště povedly kapitoly věnované konkrétním teoretickým přístupům. Funkcionalismus, neofunkcionalismus, realismus a mezivládní liberální přístup jsou zpracovány příkladně a kapitola o marxismu je navíc v českém prostředí originální.

Thukydidés

Zatímco v roce 446 před vaším letopočtem vyráběl Zenon, majitel dílny u athénské Melitské brány, ročně 220 vozů, v roce 445 jich vyrobil jen 80. A to přišel, tento bývalý vítěz ve čtyřspřežích na pýthických hrách, s úplně novým, nesmírně elegantním designem korby. Ale oliv málo a ještě špatných, stáda ovcí a koz prořídla. Kdo by si proto objednával vozy, když ani v Thrákii nehrozilo povstání? Od dob válek řecko-perských nebylo tak zle. Snad odvrátili bohové olympští tváře od Athén?

To by však byl Zenon špatným vítězem a suchá palmová ratolest přibitá na vrata jeho dílny by byla výsměchem. Nejbližší zasedání „rady 500“ odhlasovalo, ani Athéna neví proč, že každý, kdo k Zenonovi přiveze svůj starý vůz, dostane zcela nový za poloviční cenu. Rozdíl zapla-

tí Athény ze státní pokladny. Periklés, první stratég, k tomu neřekl ani omega. (V krčmách se prý pak zpíval škádlivý popěvek o tom, že Zenon měl do Delf cestičku pěkně prošlapanou. Pravdou je, že místní proslavené orákulum je prapředkem všeho lobbismu. V tomhle případě ale musely být kněžky omámené blínem na kvadrát!) Aby bylo jasné, že to není jen takové plácnutí do vody, hned druhý den stály před Zenonovou dílnou vozy válečníků a pak zde již bylo stále plno. Zenon musel přikoupit ještě 10 otroků. A kdo se ohřál z dřeva vykoupených ojetin? Žádné nebylo. Ještě o mnoho let později jste mohli spatřit starší athénské vozy v Olympii, Epidauru, Syrakusách, ve Spartě, na Krétě i v Thrákii. Zase se jednou dobrá věc podařila, jak bývá v demokracii zvykem.

Jenže u Milétské brány měli dílnu i Efialtés – hrnčíř, Alkiantés – kameník, Filipius – syrař, Pélius – octař, Lýkonos – zbrojíř, Argos – košíkář a mnoho dalších. A oliv bylo málo a ještě špatných, stáda ovcí a koz prořídla...

Jan Žižka

Glosa

Ďábelská trojka a nečeský protekcionismus

Hospodářská krize, Nicolas Sarkozy v Elysejském paláci a Barack Obama v Bílém domě. S nadsázkou by se dalo říci: Právě tak vypadá „ďábelská trojkombinace“, jejímž důsledkem je politika, kterou označujeme nečeským slovem „protekcionismus“. Celá Evropa zírala, když Sarkozy mluvil o tom, že by se fabriky francouzských firem – včetně automobilky v Česku – měly vrátit do rodné země. Pak ovšem také všichni nechápavě koukali, když šéf Evropské rady Mirek Topolánek na prvním březnovém summitu EU hodně, hodně diplomaticky prohlašoval: „S žádným projevem protekcionismu jsme se dosud nesetkali.“ Všichni přitom měli v živé paměti více či méně skrývanou francouzsko-

českou přestřelku ohledně trhu bez bariér. Je-li to však ostatní s Topolánkem oficiálně souhlasili, dostali jsme i jednu dobrou zprávu: protekcionismus se opravdu stal sprostým slovem. Všichni alespoň tvrdí, že si to uvědomují: že by ochránářství a uzavírání národních trhů bylo pro ekonomiku zhoubou.

To, že se k protekcionismu oficiálně nehlásím, ale ještě neznamená, že ho neprovozují. Pro Ameriku i Evropu dnes platí spíše pravý opak. A politici někdy ani nemusí nic přímo nařizovat. Troufnou si podnikatelé propouštět „doma“ a zachovávat pracovní místa v „zahraníčí“, když očekávají pomoc od „domácích“ politiků? Ale protekcionismus se netyká jen průmyslu a obchodu. Budou bankéři půj-

čovat zahraničním firmám, když v zemi svého hlavního sídla žádají vládu o podporu? Státy porušují dřívější představy o volné hospodářské soutěži, když subvencují vlastní podniky, a bude ještě hůř, jestliže budou uměle devalvovat kurzy svých měn (pokud je ještě mají). Je starou známou pravdou, že Česko jako malá otevřená ekonomika by na další vlnu protekcionismu doplatila více než jiní. Nezbyvá než doufat, že světoví politici přece jen budou realisty a dojde jim, jak velké nebezpečí celé světové ekonomice hrozí.

Jan Žižka je zástupcem šéfredaktora deníku E15.

Dnes o grantech

Ve slovnících se dočtete, že slovo „grant“ pochází z angličtiny a míní se jím „příspěvek na veřejné prospěšný účel, který se obvykle získává ve více méně veřejné soutěži na základě předloženého projektu“. A dále, že v anglosaských zemích je význam širší než v kontinentální Evropě, kde jde o podporu vědeckých či kulturních projektů.

Může být. Anglické slovo „grant“ se dá do češtiny přeložit více než dvaceti různými výrazy, ale to ještě nevysvětluje, proč jsme ho ne-

nahradili nějakým českým ekvivalentem. Uslušší-li někde větu *Grantů nemihám*, tak asi zpozorníme. A co tohle: *Vyčornout granty*. To už trochu zavání, co? Z brněnské plotny (hantýrky) víme, že *čórka* rovná se krádež. Tady už něco přímo smrdí. *Granty*, podobně jako *love*, *pašala* nebo *helichy*, bývaly výrazy pro peníze v řeči světských. Tak to aspoň uvádí slovníček *Světská hantýrka* (uspořádal Jaroslav Podzimek, vyšlo jako příloha časopisů *Bezpečnostní služba* 1937).

Světští, to je označení pro vykonavatele takových „řemesel“, jež neprobíhala v místě, ale během cesty „po světě“. Od kotlářů a brusičů až po komedianty či loutkáře, kteří šli světem (čili Evropou). Dnes se to stáhlo už jen na „kolotočáře“ neboli osoby podnikající v lidové zábavě. Shodně se jistě na tom, že česká věda *grantů nemihá* (nemá peníze), ale nešlo by to nějak bez těch sociálně historických souvislostí?

Homo politicus

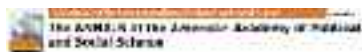

HighWire Press je částí Stanford University Libraries. Portál, který provozuje, umožňuje přístup do největšího elektronického repozitáře plných textů článků na světě. Je budován od roku 1995 a v současné době zpřístupňuje více než 1 200 titulů odborných časopisů (řada z nich je impaktovaná a/nebo recenzovaná) s více než 5 milióny plných textů článků ze sto čtyřiceti vědeckých vydavatelství. Z toho je více než 1,8 milionu plných textů článků přístupných zdarma. Portál dále nabízí 42 odkazů na stránky s bezplatným přístupem, 28 odkazů na stránky umožňující bezplatné vyzkoušení přístupů. Je zde nastaveno i 254 odkazů na stránky s bezplatným přístupem do starších ročníků přístupných po uplynutí ochranné lhůty, která je nejčastěji 6, 12, případně 18 měsíců (přístup do plných textů před uplynutím této lhůty je možný pro předplatitele) a 1 113 odkazů na stránky s platbou za zobrazení plného textu.

Souhrnný záznam každého časopisu obsahuje odkazy na stránky titulu, na stránky vydavatele, ISSN pro tištěnou i elektronickou verzi, periodicitu, datum, od kterého jsou články přístupné on-line a jejich aktuální počet, údaje z Web of Science (impakt faktor, kategorie, do nichž je titul zařazen) a řadu dalších údajů.

Bibliografické záznamy článků jsou doplňovány o odkazy na volně přístupná abstrakta i o odkazy na plné texty, které jsou převážně ve formátu PDF. Dále jsou zde doplňovány informace o pracovišti autora, klíčová slova a odkazy na citace. Systém umožňuje i grafické zobrazení citačních map. Svým rozsahem a kvalitou zpracování je HighWire považován za nejlepší volně přístupnou citační databázi.

Multioborový portál zpřístupňuje odborné časopisy zaměřené především na biologické vědy, lékařství, fyzikální vědy a sociální vědy. V rámci politických věd jsou zařazeny tituly časopisů k tematice srovnávací politologie, mezinárodních vztahů, politického behaviorismu, politické ekonomie, politických institucí, politické metodologie, politické teorie, veřejné a správní politiky. V rámci humanitních věd to jsou tituly časopisů k teritoriálním studiím, religionistice apod. K nejdéle archivovaným titulům k tematice politických věd patří The Annals of the American Academy of Political and Social Science (<http://ann.sagepub.com>), který je v PDF od roku 1890.

Portál HighWire Press umožňuje nastavení vlastního rozhraní, nastavení titulů, ke kterým je personální nebo institucionální předplatné, výběr oblíbených titulů, objednání služby Alerts, pravidelného automatického informování o obsahu nově vyšlého čísla vybraného titulu časopisu, nově vyšlých článků k určitému tématu apod. Zpřístupňuje řadu přehledů, např. přehled nejnovějších čísel jednotlivých titulů přístupných on-line, přehled příštího čísla každého titulu včetně data, kdy bude text zpřístupněn, přehled nejčtenějších a nejcitovanějších článků v jednotlivých titulech atd.

Helena Kolátorová

libr@iir.cz

Příklad článku s citační mapou:

